

T.C.

BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ/ MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1876-1909 BALKAN VİLAYETLERİNDEKİ ORMANLAR VE
ORMANCILIK FAALİYETLERİ**

HAZIRLAYAN

Ahmet BAŞKAN

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Sevim ERDEM

BİTLİS

2016

TEZ ONAY SAYFASI

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı Tezli Yüksek Lisans / Doktora Programı öğrencilerinden 13510102105 Nolu Ahmet BAŞKAN tarafından hazırlanan “**1876-1909 BALKAN VİLAYETLERİNDEKİ ORMANLAR VE ORMANCILIK FAALİYETLERİ**” isimli tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Tarih Anabilim Dalı/Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman :Yrd. Doç. Dr. Sevim ERDEM

Jüri Üyeleri :

Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR

(Mardin Artuklu Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı)

Yrd. Doç. Dr. Feridun BİLGİN

(Mardin Artuklu Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı)

Yrd. Doç. Dr. Sevim ERDEM

(Bitlis Eren Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı)

İmza

BEÜ Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

...../...../201.....

.....

Enstitü Müdürü

T.C.

BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüzün Tarih Anabilim Dalına bağlı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlmış olduğum “1876-1909 BALKAN VİLAYETLERİNDEKİ ORMANLAR VE ORMANCILIK FAALİYETLERİ” konulu tezdeki bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağımı gösterdiğimi beyan ederim.

(.../.../...)

Ahmet BAŞKAN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR	VIII
ÖNSÖZ	IX
1. GİRİŞ	1
1.1. Balkan Coğrafyası ve Tarihi	2
1.1.1. Balkan Coğrafyası Dağları ve Yeryüzü Şekilleri	3
1.1.2. Balkan Coğrafyası'nın İklim Özellikleri.....	5
1.1.3. Balkan Coğrafyasının Toprak Yapısı ve Bitki Örtüsü	5
1.1.4. Balkan Coğrafyasının Akarsu ve Gölleri.....	7
1.2. Balkan Tarihi.....	10
1.2.1. Osmanlı Devletinin Hâkimiyeti Döneminde Balkanlar	15
2. OSMANLI DEVLETİ'NDE ORMANCILIK VE ORMANCILIK FAALİYETLERİ	27
2.1. Osmanlı Toprak Hukuku İçerisinde Ormanların Yeri ve Ormanlık Alanların Tasarrufu	30
2.1.1. Mülk olan orman, koru bahçe ve ağaçlık bölgeler	30
2.1.2. Vakıf olan orman, koru, bahçe ve ağaçlık bölgeler	31
2.1.3. Miri statüdeki orman, koru ve baltalıklar	32
2.2. Osmanlı Devleti'nde Klasik Çağ'da (1300-1699) Orman ve Ormancılığa Yönelik Hazırlanan Kanunlar	33
2.3. Osmanlı Ormancılığı'na Dair Fermanlar, Emirler, Belgeler	35
2.4. Tanzimat Döneminde Ormancılığa Yönelik İdari Düzenlemeler	47
3. OSMANLI DEVLETİ'NDE ORMANCILIK İLE İLGİLİ HUKUKİ VE İDARİ DÜZENLEMELER	58
3.1. Balkan Coğrafyasının Başlıca Şehirleri ve Ormanlık Alanları	62
3.2. Osmanlı Devletinin Balkanlardaki Orman Teşkilatlanması	80
4. BALKANLARDA ORMAN ÜRÜNLERİNİN TİCARETİ VE AVRUPALI UZMANLARIN FAALİYETLERİ	92
4.1. Balkan Orman Ürünleri'nin İhracatı	98
4.2. Yabancı Uzmanlıların Balkan Coğrafyasındaki Faaliyetleri	103
4.2.1. Fransa'dan Gelen Orman Uzmanları	104
4.2.2. Almanya ve Avusturyadan Gelen Orman Uzmanları	107
SONUÇ	111
KAYNAKLAR	115
Ekler ve Tablolar	121

ÖZET

1876-1909 BALKAN VİLAYETLERİNDEKİ ORMANLAR VE ORMANCILIK FAALİYETLERİ

İnsanlık tarihinin en eski ticaret ve üretim alanlarının en temel hammaddesi olan orman ürünleri Mezolitik Çağ'dan beri işlenmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde orman ürünlerine bağlı olarak ahşap oymacılığı, işlemeciliği, mobilya tasarımı ve ahşap mimarisi önemli bir gelişme sağlamıştır. Bunun yanı sıra tarihin en eski devirlerinden günümüze kadar insanlığın vazgeçilmez ısınma ve pişirme yöntemlerinde de önemli bir yakıt olarak odun, kereste, çıra gibi orman ürünleri kullanılmıştır. Bundan dolayı binlerce yüzyıldır orman ürünlerine bağlı olarak gelişen ormancılık faaliyetleri çok önemli bir yer tutmaktadır.

Sanayi İnkılabı ile birlikte ormancılık faaliyetleri gerek hukuki gerekse bilimsel açıdan modernize edilerek orman, botanik bilimleri üzerine araştırma yapan bölümler ve ormancılık faaliyetlerinin çağdaşlaştırıldığı teknik okullar açılmıştır. Sanayi İnkılâbına bağlı olarak ortaya çıkan çeşitli sanayi kollarında üretimin sağlanması için çok amaçlı olarak kullanılan tabii zenginliklerin başında hiç kuşkusuz orman ürünleri gelmektedir. Sanayi İnkılâbı'nda orman ürünleri pişirme amaçlı bir yakıt aracı olarak kullanıldığı gibi mobilya endüstrisinin vazgeçilmez hammaddesi olarak da kullanılmıştır. Yine aynı dönemlerde yaşanan hızlı nüfus artışı, köylerden şehirlere doğru yaşanan göçler sonucunda ısınma ve barınmayı sağlamaya yönelik en önemli ihtiyaçlardan birisi olarak yine orman ürünleri kullanılmıştır. Sanayi İnkılâbı ile ormancılık artık kırsal bir üretim aracı olmaktan çıkmış aynı dönemlerde kâğıt üretimi, mobilyacılık, çeşitli sanayi kollarında yaşanan artış nedeniyle uluslararası ticarete yön veren bir faaliyet haline gelmiştir.

20. Yüzyılın başlarında özellikle İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Norveç gibi ülkeler orman ürünleri üretiminde uluslararası ticarete yön veren ülkeler olmuştur. Bu yüzyılda orman ürünleri küresel ticarete yön veren maddelerden biridir. Bu sebepten dolayı Avrupa ülkeleri 19. yüzyılın başlarından itibaren orman ürünleri ve ormancılık faaliyetlerine yönelik kurumsallaşmaya giderek bu alanda hukuksal düzenlemeler yapmıştır.

Osmanlı Devleti ise Kuruluş döneminden yıkılış dönemine kadar geçen süreç içerisinde ormancılık faaliyetlerine ya da orman ürünleri üretimine pek de önem

vermemiş, bu üretim alanını sadece kırsal bölgelerde vergilendirme aracı, savaş ve saray ihtiyaçlarını karşılama aracı olarak görmüştür. Tanzimat Dönemi'yle birlikte ormanların tabii ve maddi değerinin anlaşılmaya başlamasıyla Osmanlı Devleti ormanlara yönelik müstakil nizamnameler, kanunnameler yayınlamıştır. Orman Umumi Müdürlüğü, Orman Taşra Teşkilatı ve Orman Mektebi'ni kurarak ormanların korunmasında hassasiyet gösterilmeye başlanırken diğer taraftan kereste açısından zengin ormanların ihale yoluyla satışları gerçekleştirilmiştir.

Tezimizde 1876-1909 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasındaki orman alanları, ormancılık faaliyetleri, ormancılığa dair idari ve hukuki düzenlemeleri ile ormandan elde edilen gelirleri bölümler ve alt başlıklar halinde ele almıştır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Devleti, Balkan Coğrafyası, 1876-1909, Orman ve Ormancılık Faaliyetleri

ABSTRACT
FORESTS AND FORESTRY ACTIVITIES OF BALKAN IN YEARS
1876-1909

Forest products as the oldest and basic raw materials used in the fields of trade and manufacturing have been processed since the Mesolithic Era. From this perspective, it can be said that forest products such as wood, lumber, firewood having been used as indispensable ways of heating and cooking since the ancient times, as well as wood engraving and embroidery, furniture design and wood architecture developed from forest products have crucial importance in shaping the history. Thus, the forestry activities having been developed thanks to the forest products for centuries are very important.

From the time when there was no writing to the Industrial Revolution, traditionally, the activities in the field of forestry were maintained by the methods learned from ancestors and fathers and passed down to the other generations in the same way. However, those activities have become more modern after the Industrial Revolution. In Europe during the Renaissance, as a result of the fact that urbanization and architecture started to gain importance, forests became more important for landscape architecture and aesthetics, and the European states enacted legislations to protect forests with the purpose of preventing forest destruction. So, the first reforms and regulations regarding forestry activities were made during this period.

With the Industrial Revolution, the forestry activities were modernized both legally and scholarly and the departments conducting researches about forest and botanical sciences at universities and technical schools where the forestry activities were modernized were established. Forest products are no doubt in the first place among the natural richnesses multi-purposely used for manufacturing in variable branches of industry as a result of the Industrial Revolution. During the Industrial Revolution, forest products were used as fuel for cooking, and also became indispensable raw materials of the furniture industry. As a result of the swift population increase and rural-urban migration in the same period, forest products were among the most important needs for heating and sheltering for people. With the Industrial Revolution, forestry became an activity steering international trade as a result of the increase in the paper manufacturing, furniture business and variable industry branches

rather than a rural way of manufacturing. At the beginning of the 20th century, especially the countries like England, France, Germany, Russia, and Norway became leading countries in steering international trade. During this period, forest products were among the global materials steering global trade. For this reason, European countries made legal regulations regarding forest products and forestry activities in order to institutionalize them as of the beginning of the 19th century.

The Ottoman Empire, on the other hand, did not attribute much importance to the forestry activities or manufacturing of forest products during the time period from its establishment to its collapse and it regarded this manufacturing field only as a mean of taxation in the rural areas and of fulfilling of the needs of war and palace. However, with the understanding of forests' natural and economical values with the affect of the Tanzimat Era, the Ottoman Empire issued substantive regulations and codes of law regarding forests. On the one hand, the establishment of the General Directorate of Forestry, Provincial Organization of Forestry and School of Forestry demonstrates the empire's sensibility towards the protection of forests. On the other hand, the lumber-rich forests were sold by tender. In this thesis, the forests in the geography of the Ottoman Balkans are discussed under the titles of the forestry activities, administrative and legal regulations regarding forestry, incomes acquired from the forests between 1876-1909 including the periods mentioned above.

Key Words: The Ottoman Empire, The Balkans Geography, 1876-1909, Forests and Forestry Activities

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
a.g.mad.	: Adı geçen madde
B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
B.O.A. A. MKT. UM.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Umum Vilayet Evrakı
B.O.A. ŞD.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Şura-yı Devlet Evrakı
B.O.A. Y.A. RES.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Sarayı Resmi Maruzat Evrakı
c.	: Cilt
H.	: Hicri
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
No	: Numara
s.	: Sayfa
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı

ÖNSÖZ

Dünya Tarihi'nin şekillendiği coğrafyalardan birisi olan Balkan coğrafyası tezimizin giriş bölümünde iki alt başlık halinde ele alınmıştır. İlk alt başlığımız Balkan Coğrafyasının yeryüzüşekilleri, iklimi ve akarsuları olup, ikinci alt başlığımızda ise Balkan Coğrafyasının siyasi tarih süreci ele alınmıştır.

Tezimizin ana bölümlerinde 1876-1909 yılları arasında Osmanlı Devletinin Balkan coğrafyasındaki orman varlığı ve orman memurları tarafından tutulan raporlarhakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu bölgedeki ormancılık faaliyetlerinden elde edilen gelirler, orman teşkilatlanması, Balkan ormanlarında yapılan amenejman ve haritalandırma çalışmaları da ele alınmıştır.

Çalışmamızı sınırlandıran en önemli hususlardan birisi ormancılık alanında ülkemizde yapılan çalışmaların yetersiz oluşudur. Özellikle Osmanlı Devleti ormancılığına ve Balkanlardaki orman ve ormancılık faaliyetlerine dair yaşadığımız kaynak sıkıntısı farklı araştırma kaynaklarını kullanmamızı gerektirmektedir.

Ancak biz bu tezimizde ana kaynaklara yer vermeyip (birkaç örnekleme hariç) basılı kaynaklardan yararlanma yoluna gittik. Zira arşiv çalışması uzun ve meşakkatli bir süreci gerektirmektedir. Çalışmamızın devamı doktora sürecinde tamamlanmış olacaktır.

Yükseklisans tezimde kaynak olarak, Orman Bakanlığı Yayınları ve İstanbul Üniversitesi Ormancılık Fakültesi Dergisi, Ankara Üniversitesi bünyesindeki Dil-Tarih-Coğrafya Dergisi ve İslam Ansiklopedisi gibi farklı kaynaklardan yararlandık. Bu kaynaklar ile birlikte bu alanda yazılan bazı tezler, makale ve kitaplardanda istifade ettik. Yazılı kaynakların dışında görsel kaynaklarında yetersiz kalışı bizleri bazı tarihi kayıtların tablo ve çizelgeler yoluyla aktarmaya itmiştir.

Bu çalışmamda kütüphane imkânları olmak üzere pek çok metaryali bana sunan ve yaptığım araştırmada beni cesaretlendiren ve her türlü imkânı sunarak tezimin yazım süresince hiçbir yardımı esirgemeyen tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Sevim ERDEM'E katkı ve desteklerinden dolayı şükranlarımı sunuyorum

Ahmet BAŞKAN

Bitlis 2016

1. GİRİŞ

Büyük bir cihan devleti olan Osmanlı Devleti ticari ve ziraai faaliyetlerin çeşitliliği nedeniyle yüzyıllar boyunca orman ürünlerinin ekonomik değerini anlayamadığı gibi ormanların tabii değerini de anlayamamıştır. Kuruluş döneminden yıkılış dönemine kadar geçen süreç içerisinde ormancılık faaliyetlerine ya da orman ürünleri üretimine pek de önem vermemiş, bu üretim alanını sadece kırsal bölgelerde vergilendirme aracı, savaş ve saray ihtiyaçlarını karşılama aracı olarak görmüştür.

Bu açıdan incelendiğinde, çalışmamızın amacı Türk ve Dünya tarihinin siyasi, sosyo-kültürel ve iktisadi açıdan en büyüklerinden biri olan Osmanlı Devleti'nin, orman ve ormancılık faaliyetlerine yönelik bakış açısını ve bu alanda yaptığı çalışmaları ortaya koymaktır. Bu bağlamda amacımız Türk Ormancılık tarihi ile ilgili araştırmalar yaparak gerek ormancılık alanında ki bürokratik çalışmaları, gerek ormancılığa dair bilimsel ve eğitimsel faaliyetleri ve gerekse uygulamada ormancılığın nasıl gerçekleştirildiğine dair bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Bunlar araştırmamızın ön koşulları olup, asli konumuz ise Osmanlı Devleti'nde her alanda reform hareketlerinin yoğun bir şekilde başladığı Tanzimat döneminden yola çıkarak özellikle “1876-1909 Balkan Vilayetlerindeki Ormanlar ve Ormancılık Faaliyetleri” üzerinde yaptığımız araştırmaları tezimizde detaylandırarak akademik bir üslup ve tarih metodolojisine uygun bir şekilde ele almaya çalışmaktır.

Bu tezimizde, tarih öncesi devirlerden 1876 yılına kadar Balkan tarihi, Balkan coğrafyası ve bu coğrafyanın iklim ve bitki örtüsü, önemli şehirleri hakkında detaylı bilgiler vererek çalışmamızın ana konusunu oluşturan Balkan coğrafyasının fiziki, siyasi, tarihi, kültürel ve ekonomik özelliklerini sunmaya çalıştık. Balkanlar'da kırsal toplum düzeni ve tarihi süreç içerisinde değişen demografik yapıya bağlı olarak geçim kaynağı ve temel ihtiyaç maddesi olan orman ve ormancılığa yönelik çalışmaları, bu alanda faaliyetlerin nasıl yapıldığı, ormancılığa bağlı olarak kereste üretimi ve mobilya sanayisi, Tanzimat dönemi sonrasında özellikle Meşrutiyet döneminde Orman Müdürlükleri'nin yapılanması, yabancı orman uzmanlarının getirilmesi, bunların keşif ve haritalandırma çalışmaları, Orman ve Ziraat Mektepleri'nin kurulması, Osmanlı Devleti Ormancılığı'na yönelik idari ve hukuki düzenlemeler, bu düzenlemelerin Balkan ormanlarına yansımaları ve 1876-1909 yıllarında kereste ve orman ürünleri üretimi, Osmanlı Balkan coğrafyasının orman envanteri, orman ürünlerinin ihracat

oranları, Osmanlı Devleti'nin Balkan ormanlarından elde ettiği gelirler, vilayetlere göre kereste, odun üretim oranları, yıllar arasındaki dalgalanmalar hakkında bilgiler verdik. Ayrıca Umum Osmanlı Orman Müdürlüğü'nün Balkanlar'daki teşkilatlanması ve buradaki ormanlık alanlar üzerine yapılan keşif çalışmaları, amenajman ve haritalandırma çalışmalarına dair bilgiler paylaştık. Bu araştırmayı yapma amacımız özellikle Osmanlı İktisat Tarihi ve bürokratik yapılanmasında geri planda kalan orman teşkilatlanması, ormancılık faaliyetleri ve Balkanlar'daki orman varlığının ekonomiye katkılarını gözler önüne sermektir.

Çalışmamız Balkan orman varlığı ve Osmanlı Devleti döneminde özellikle 1876-1909 yılları arasında bu bölgedeki orman varlığı, ormancılık faaliyetleri, bu faaliyetlerin bölge ve Osmanlı ekonomisine olan katkılarını sunması açısından önemlidir. Müstakil olarak 1876-1909 yılları arasında Balkanlar'da ormanlar ve ormancılık faaliyetlerini ele alması açısından ülkemizde bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Çalışmamızın Türk Tarihi'ne ve bilim dünyasına fayda sağlayacağını umuyorum.

1.1. Balkan Coğrafyası ve Tarihi

Avrupa coğrafyasının en büyük beş yarımadasından biri olma özelliğini taşıyan Balkan Yarımadası; Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz, İyon ve Adriyatik deniziyle çevrilidir. Balkan coğrafyası, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'sında yer alan Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya, Romanya, Moldova ve Türkiye'nin Trakya topraklarının da içinde bulunduğu oniki ülkeden oluşur. Bu oniki ülkenin oluşturduğu Balkan bölgesinin toplam yüzölçümü 505.000 kilometrekaredir. Bazı coğrafyacılar ise Balkanlar'ın doğal sınırlarına Eski Yugoslavya ve Romanya ülkelerinin kuzey bölgelerinde ki şehirleri de katarak Balkan coğrafyasının yüzölçümünü 788.685 kilometrekare olarak belirtmiştir.

¹ Tuna ve Drava nehirlerini bölgenin tabii sınırları içerisinde değerlendiren Balkan coğrafyasının sınırlarını Karpat dağlarının doğusundan geçirenler de vardır. Bu sınırlamayı yapanlara göre Balkan coğrafyasının yüz ölçümü 1.000.000 km² kadardır.²

¹ Ramazan Özel; “*Balkanlar'ın Coğrafi Yapısı*” , Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum, 2006, s. 13.

² Kemal Karpat; “*Balkanlar*”, İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1992, c.5, s.25.

Son sınırlama esas alındığında Balkan yarımadasının Avrupa kıtası üzerinde kapladığı alan yüz ölçümünün yaklaşık 100/10'unu oluşturmaktadır.

Balkanlar, coğrafi konumundan dolayı Batı Avrupa ülkelerinden farklılık göstermektedir. Bu konum Balkan ülkeleri içerisinde yer alan yer şekillerinin, iklimin, bitki örtüsünün kuzeyden- güneye, batıdan-doğuya farklılıklar göstermesine neden olmuştur. Bölgenin dağlık, sarp bir bölge olmasından dolayı 15. Yüzyıldan itibaren bölge de hâkimiyet gösteren Türkler, bölge için Doğu Avrupa coğrafyasıyla özleşecek olan, bölgenin coğrafi yapısını en iyi anlatan “Balkan” kelimesini kullanmışlardır. Kelime mana itibarıyla “sarp ve ormanlık sıradağ” gibi anlamlar taşımakla birlikte “sık ormanla kaplı; yığın, dağ, küme” gibi anlamlarına da gelmektedir.³ Bu kelimedenden önce bölgeye genel olarak verilen ad ise “Trakya”dır. Türklerin hâkimiyetinden önce uzun dönemler Trakya olarak adlandırılmıştır. Trakya'nın tabii sınırları bugünkü Balkan sınırları içerisinde sadece bir bölümü teşkil etmektedir. Balkanların fiziki coğrafyasının engebeli ve dağlık bir yapıya sahip olması, beşeri coğrafyanın, tarihin, kültürün gelişimi ve değişiminde önemli rol oynamış, bu sebepten dolayı Balkan sınırlarını oluşturan Doğu Avrupa coğrafyası tarih boyunca jeopolitik ve jeostratejik bir bölge olmuştur. Bu durum bilhassa Batı Avrupa ile irtibatı güçleştirerek kültür, dil ve geleneklerin Batı Avrupa'dan çok farklı biçimde gelişmesine neden olmuştur.⁴

1.1.1. Balkan Coğrafyası Dağları ve Yeryüzü Şekilleri

Balkanlar, ortalama yüksekliğin fazla olduğu bir bölgedir. Bu coğrafya da pek çok sıradağ (kıvrımlı dağ) dizisi yer almaktadır. Bu dağların en büyüğü Dinar Alpleri'dir. Hırvatistan, Slovenya, Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağ Arnavutluk ve Kosova'dan geçerek Adriyatik denizinin güneyine kadar uzanan Dinar Alpleri'nin ortalama yükseltisi bölgesel farklılık göstermekte birlikte ortalama yükseltisi 1200-2400 metre arasında değişmektedir. En yüksek noktası ise Arnavutluk sınırları içerisinde kalan zirvedir, buranın yerden yüksekliği 2694 metredir. İkinci zirve ise 2.522 metre uzunluğunda Kosova sınırları içerisinde kalan Dormitor Tepesi'dir.

Bu tepe, Dinar kıvrımlarının batısında ve güneyinde bulunan Şar, Pindus, Polopennes dağları ile birleşir.

³ Ramazan Özel; *a.g.m.* s. 13.

⁴ Kemal Karpat; *a.g.mad.* s.32.

Balkanlarda yer alan diğer önemli sıradağlar ise Arnavutluk'un güneyinden doğan Yunanistan'ın orta kesimine kadar uzanan Arnavutluk Alpleridir. Arnavutluk Alplerinin güneydoğusundan uzanan bir diğer sıradağ ise Şar Dağları'dır. Şar Dağları, Arnavutluk, Kosova ve Makedonya topraklarını içine alan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Ortalama yükseltisi 1500 metreden yüksek olan Şar Dağları'nın 2000 metrenin üzerinde pek çok zirve tepesi vardır. Bu tepelerin en yüksekisi Kosova ve Makedonya sınırları içerisinde yer alan 2747 metre yüksekliğinde ki Büyük Türk Tepesi ve 2707 metre yüksekliğinde ki Küçük Türk Tepesi'dir.

Balkanlarda yer alan diğer sıradağ dizisi ise Balkan Dağları, Rila Dağları, Yıldız Dağları ve Rodop Dağları'dır. Balkan Dağları, Bulgaristan'ın kuzeybatı bölgesinden Karadeniz sahillerinden başlayarak Bulgaristan'ın iç kısımlarına kadar uzanmaktadır.⁵ Balkan Dağları 600 kilometrelik geniş bir alanı kapsar. Bu dağlar, Batı- Doğu Balkan Dağları, Koca Balkan Dağları ve Küçük Balkanlar olarak üç kısma ayrılır. Zirvesi 2.376 metre uzunluğunda ki Botev Zirvesi'dir. Romanya'nın kuzeyinden- güneyine doğru uzanan Karpat Dağları'nın Romanya sınırları dâhilindeki uzunluğu 600 kilometreyi bulur. Toplam uzunluğu ise 1.500 kilometredir. Karpatların en yüksek noktası 1.544 metre uzunluğunda ki Negoiu Tepesi'dir. Balkan coğrafyasında bulunan en önemli sıradağlardan bir tanesi de Bulgaristan'daki Rila Sıradağları'dır. Rila Dağları, Bulgaristan'ın güneybatısından başlar, iç kesimlere doğru sokulur. Rila Dağları'nın en yüksek tepesi 2.925 metre uzunluğunda olan Musala Zirvesi'dir. Bir diğer dağ Rodop Dağları'dır. Rodop Dağları, Bulgaristan ve Yunanistan sınırları arasında uzanır. Bu dağların büyük bir kısmı Bulgaristan sınırları içerisinde kalır. Yıldız Dağları ise Bulgaristan- Türkiye sınırından İstanbul'a kadar uzanan 300 kilometrelik bir alanı kaplar. Yıldız Dağları, Balkan Dağları'nın devamı niteliğindedir. Bu dağın zirvesi Kırklareli-Tekirdağ arasında uzanan 1031 metre uzunluğunda ki Mahya Dağı'dır.

Sıradağların dışında Balkan coğrafyasında pek çok kırık yapılı (horst-graben) dağ vardır. Bu dağların başında Makedonya ve Arnavutluk sınırında ki 2.764 metre yüksekliğinde ki Korab Dağı, 2.373 metre uzunluğunda ki Deşat Dağı, Kosova'da 2.017 metre uzunluğunda ki Kopaonik Dağları, Yunanistan sınırları içerisinde yer alan 2.985 metre uzunluğundaki Olympos Dağı, 2.457 metre uzunluğunda ki Parnassos

⁵ Ramazan Özel; *a.g.m.* s. 14.

Dağı'dır.⁶ Balkanlar'da ortalama yüksekliği 1000 metreden fazla olan pek çok dağ vardır. Balkan coğrafyasında en fazla yükseltinin olduğu ülkeler Makedonya-Arnavutluk iken en az yükseltinin olduğu ülkeler ise Yunanistan ve Türkiye (Doğu Trakya)'dır.

1.1.2. Balkan Coğrafyası'nın İklim Özellikleri

Balkanlar'da Adriyatik, Akdeniz, İyon ve Ege denizi kıyı bölgelerinde ılıman Akdeniz iklimi gözükürken, Balkan Yarımadası'nın Karadeniz kıyılarında nemli, ılıman okyanus iklimi gözükmemektedir. İç bölgelerde ise karasal iklim gözükür. Bunun sebebi sıradağların kıyıya paralel olarak uzanmasıdır. Dağların kıyıya paralel olarak uzanmasından dolayı kıyı bölgelerde ki ılıman hava iç bölgelere temas edemez. İlıman hava kütlelerinin iç bölgelere temas edememesi sonucunda kıyıları ve iç bölgeler arasında sıcaklık farkı oluşur. İlıman hava kütlesi kıyı şeridinde yağış olarak dönerken iç bölgelerde soğukların oluşmasına neden olur. Bu sebepten dolayı Balkan coğrafyasında kıyıları iç bölgelere göre daha çok yağış alır. İç bölgelerde hava daha soğuk ve sıcakken, kıyıları daha ılıman bir hava vardır.

Karasal iklim daha ziyade Balkanlar'ın doğusunda kalan Slovenya, Bosna-Hersek, Kuzey Hırvatistan'da genel olarak gözükür. Sıradağların yoğunlaştığı Arnavutluk ve Kuzey Karadağ, Makedonya, Kosova, Bulgaristan, Sırbistan ve Romanya'nın ise iç kesimlerinde etkisini gösterir. İlıman-nemli okyanus iklimi ise yaygın olmamakla birlikte Bulgaristan, Romanya, Moldova ve Türkiye'nin Karadeniz'e kıyısı olan bölgelerinde gözükür. Balkanların diğer kıyı şeridinde hâkim olan iklim tipi ise Akdeniz iklimidir. Adriyatik denizine kıyısı olan Güney Hırvatistan, Güney Karadağ ve Slovenya'nın kıyı şeridinde, hem Adriyatik hem de İyonya denizine kıyısı olan Arnavutluk'un kıyı şeridinde, İyonya, Ege, Akdeniz denizlerine kıyısı olan Yunanistan'da ve Türkiye'nin Avrupa yakasının Marmara Denizi kıyılarındaki Akdeniz iklimi etkisini gösterir.⁷

1.1.3. Balkan Coğrafyasının Toprak Yapısı ve Bitki Örtüsü

Balkan coğrafyasının dağlık bölgelerinde güneye bakan yamaçları toprak tipi açısından diğer bölgelerden farklılık gösterir. Dağlık bölgelerin güneye bakan

⁶ Ramazan Özel; *a.g.m.*, s. 14- 16.

⁷ Ramazan Özel; *a.g.m.*, s. 17- 19.

yamaçlarındaki toprak tipi kestane renkli step veya kurakçıl orman topraklarıdır. Balkanlar'ın güneyinde özellikle Akdeniz'e kıyısı bulunan yerlerde görülen toprak tipi ise, kırmızı toprak da denilen terra rossadır. Ayrıca Yunanistan'da diğer Balkan ülkelerinde pekte görülmeyen iskelet toprak türü hayli yaygındır.

Bu coğrafya toprak dağılışı şekilleri ve bitki örtüsü birbirine benzerlik göstermekle birlikte bitki örtüsü çeşitliliği açısından ve ormanları bakımından çok zengin bir coğrafyadır. Zengin bitki örtüsüne sahiptir. Farklı bölgelerde etkisini gösteren iklim özelliklerine uygun olarak Akdeniz bitki türleri yaygındır. Akdeniz bitki türleri özellikle Akdeniz iklim tipinin gözüktüğü kıyı şeridinde daha yaygındır. Bu bitki türlerinden bazıları endemik bitkidir. Balkan Yarımadası Avrupa'da endemik bitki çeşitliliğinin en fazla olduğu bölgedir. Endemik bitkiler özellikle Yunanistan ve adalarında bulunmaktadır. Ayrıca Yunanistan, Balkanlar'da bitki çeşitliliğinin en fazla olduğu ülkedir.

Akdeniz iklimine bağlı olarak Balkanlar'ın kıyı bölgelerinde, maki bitki örtüsü türünde zeytin, yabani zeytin, defne, sakız ağacı, gün gen gibi kısa boylu, soğuğa dayanıksız bitkiler gözüktür. Bu bitkiler dışında çalılık ve ot türünde peygamber çiçeği, karanfil, çan çiçeği, gıvışgan otu, karanfil, tırfıl, çançiçeği, ayak otu, sığırkuyruğu ve kekik gibi otlar görülmektedir.

Balkan Yarımadası'nın kuzeydoğu ve orta kısımda yer alan ülkelerin iç bölgelerinde ise oldukça dar alanlı kozalaklılar ve doğal olarak geniş alanlı yazın yeşil geniş yapraklılar ve çayırliklar bulunur. Balkanlar'ın kuzey ve orta bölgelerinde 1.500 m yüksekliğe kadar yaprak döken ağaçlar, 1.500- 1.800 m arasında iğne yapraklı ormanlar, daha yükseklerde ise ot ve çalılıklar gözüktür. Orman üst sınırı 1800-2300 metredir. Yükseltinin fazla olduğu bölgelerde yetişen bitki türleri uzun boylu, soğuğa dayanıklı bitkilerdir.⁸ Bulgaristan ve Doğu Trakya'nın bazı bölümlerinde bozkır tipi çalılıklar vardır. Balkanlar'da Makedonya, Arnavutluk ve Bulgaristan'da bulunan ormanların büyük bölümü, asırlardır ağaçların kesilmesi, yangınlar, koyu-keçi gibi küçükbaş hayvanların verdiği zararlardan dolayı yok olmuştur. Yok, edilen ormanların yerinde zamanla çayırlar, bozkırlar oluşmuştur. Bazı bölgelerde ise yok edilen ormanlardan dolayı toprak örtüsü de yağmur suları ile yıkanıp sürüklenmiş ve korunaksız kalan topraklarda kayalıklar oluşmuştur. Ormanların yok edildiği

⁸ Ramazan Özel; *a.g.m.*, s. 27.

bölgelerde iklim değişiklikleri yaşanmış, ılıman Akdeniz ikliminden, sert kıtasal (karasal) iklime geçiş olmuştur.

1.1.4. Balkan Coğrafyasının Akarsu ve Gölleri

Balkan Coğrafyası, su kaynakları bakımından zengin bir coğrafyadır. Balkanlarda akarsuların oluşumunda temel etmen iklim ve yer şekilleri olmuştur. Yer şekilleri, dağların uzanış yönleri akarsuların uzanış yönlerini tayin eden en temel iki faktör olmuştur. Balkanlarda ki akarsular Ege ve Karadeniz'e dökülür bu şekilde incelendiğinde bölgedeki akarsu havzasını ikiye ayırmak mümkündür. Tuna nehri ve kollarını içerisine alan Karadeniz'e boşalan kuzey havzasını oluştururken Ege Denizi'ne boşalan akarsular ise güney havzasını oluşturmaktadır. Balkanlarda toplam nehir, ırmak, dere ve çaylardan oluşan 152 akarsu vardır.⁹ Bu akarsuların ortak özelliği taşıdığı su miktarının (debisinin) yüksek olması, enerji potansiyelinin fazla olmasıdır. Bu yüzden akarsuların geçiş güzergâhları üzerinde yüzden fazla baraj vardır. Bununla birlikte insani su ihtiyacını karşılamak, tarım ve hayvancılıkta ki su ihtiyacını karşılamak için sulama kanalları ve yapay göletler vardır. Barajların bir bölümü su depolamak, insani su ihtiyacını karşılamak için kurulmuş olsa da günümüzde ki barajların büyük bir kısmı enerji üretimi sağlamak (hidroelektrik enerji) amacıyla kurulmuştur. Balkanlarda bulunan akarsuların bazıları şunlardır:

Tuna Nehri: Balkan coğrafyası akarsuları içerisinde en uzunudur. Almanya'nın güney sınırları içerisinde kalan Kara ormanlar bölgesindeki ortalama 1.078 m. yüksekliğindeki bir kaynaktan doğarak bölgede bulunan Brege ve Brigach dağ ırmaklarıyla Donaueschingen'de bölgesinde birleşir. Bu birleşme ile Tuna nehri meydana gelir. Almanya sınırları içerisinde doğan Tuna Avusturya, Slovakya, Macaristan, Hırvatistan, Sırbistan'dan topraklarından geçerek Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna üzerinden Karadeniz'e dökülür. Toplam uzunluğu 2.888 kilometredir. Tuna havzasının yüzölçümü 817.000 kilometrekaredir. Tuna nehri, Balkanlar'ın en önemli su kaynağıdır.¹⁰ Avrupa'nın en önemli su kaynaklarından biri olan nehir oldukça geniş bir bölgeye yayılması ve geçtiği ülkelerde sosyo-iktisadi yapıya can vermesinden dolayı Tuna bir nehir olmaktan öte bir tarihi coğrafyanın adı olmuş ve tarih boyunca devletlerin uğruna savaştığı Doğu Avrupa tarihinin şekillendiği

⁹ Ramazan Özel; *a.g.m, s.22.*

¹⁰ Ramazan Özel; *a.g.m, s.22- 23.*

bir merkez olmuştur. Günümüzde ise Tuna Nehri taşıdığı su potansiyelinin fazla olması nedeniyle nehir üzerine barajlar inşa edilmiştir. Ayrıca bu önemli su kaynağından tarımda sulama amaçlı istifade edildiği gibi çeşitli sanayi kollarının su ihtiyacını karşılamaktadır.

Meriç Nehri: Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Rila Dağları'ndan doğan Meriç, Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye topraklarından geçerek Ege denizine dökülmektedir. Türkiye- Yunanistan sınırında Arda nehri, Türkiye'de ise Tunca ve Ergene nehirleri ile birleşir. Toplam uzunluğu 492 kilometredir. Meriç havzasına Bulgaristan tarafından kurulmuş ortalama 1.073.000 metre küp hacmi olan yedi adet baraj vardır.¹¹Meriç, bölgenin en önemli su kaynaklarından birisi olup, tarih boyunca bir nüfus toplanma alanı olmuştur. Nehir sularının geçtiği güzergâh üzerinde Enez başta olmak üzere Tatar pazarcığı, Filibe, Dimetoka gibi şehirler Meriç su yolu sayesinde gelişip, büyüyerek zamanla bölgenin önemli şehirleri arasına katılmışlardır. Meriç ve kollarının etken olduğu en önemli şehir Edirne olmuştur. Bu sebepten dolayı Edirne, kozmopolit ve stratejik önemini Ortaçağ'dan günümüze hala devam ettirmektedir. Ayrıca Tunca ve Arda'nın Edirne önlerinde Meriç'e kavuşması bu üç vadiyi izleyen yolların da bu mevkide birleşmesini sağlamış, böylece şehir suyollarının önünde düğümlendiği bir merkez durumuna getirilmiştir.¹²

Arda Nehri: Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Rodop Dağları'ndan doğar. Türkiye- Yunanistan sınırında Meriç nehrine karışır. Toplam uzunluğu 290 kilometredir. Günümüzde Arda nehri üzerinde Bulgaristan sınırları içerisinde kalan 1.190.000 metre küp su toplama hacmi olan dört adet baraj vardır.

Tunca Nehri: Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Koca Balkan Dağları'nın orta kesimlerinden ve bölgede yer alan diğer dağlardan inen suların Kızanlık ovasında birleşmesiyle meydana gelen Tunca Nehri, Bulgaristan'dan doğarak Türkiye'ye geçer. Bu nehir, Edirne Bülbül Adası mevkiinde Meriç nehri ile birleşir. Meriç nehri ile birleştiği noktaya kadar toplam uzunluğu 289 kilometredir. Ortalama su potansiyeli 673 milyon metre küptür. Günümüzde Tunca nehri üzerinde Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan 583 milyon metre küp su toplama kapasitesi olan dört adet baraj vardır.

¹¹ Ramazan Özel; *a.g.m*, s.22- 23.

¹² Metin Tuncel; “*Meriç*”, İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 2004, c. 29, s. 189.

Ergene Nehri: Tekirdağ'da Yıldız Dağları'ndan doğar, İpsala yakınlarında Meriç nehri ile birleşir. Toplam uzunluğu 283 kilometre uzunluğundadır. Yıllık su potansiyeli 1.330 milyar metre küptür.

Mesata Nehri: 140 kilometre uzunluğundadır. Bu nehre Küçük Kara veya Yenice Kara suyu da denir. Bu nehir Bulgaristan sınırında Rila dağından kaynağını alarak Rodop ve Perim dağlarını geçerek Ege Denizi'ne dökülmektedir.

İsteroma Nehri:Bu nehre Büyükkara veya Sirozkara suyu da denir. Bulgaristan dâhilinde ve Sofya'nın güneyinde yer alan Vitoş Dağı eteklerinden doğup, Perip ve Meliş dağları arasından geçtikten sonra Siroz ovasına girer ve Ege denizine dökülür.

İnce karasu(Vistiridza) Nehri: Elenik dağ silsilesinin 1000 metre yükseklikte yer alan Bora dağından doğar ve Selanik körfezi üzerinden Ege denizine dökülür.

Vardar Nehri: Makedonya sınırları içerisinde yer alan Şar Dağı'ndan doğar. Makedonya üzerinden Yunanistan'a geçer burada Ege denizine dökülür. Toplam uzunluğu 388 kilometre olup Makedonya'nın en önemli akarsuyudur.¹³

Sava Nehri: Tuna Nehri'nin kollarından biridir. Sırbistan'ın başkenti Belgrad'da Tuna Nehri'nden ayrılır. Uzunluğu 990 kilometrekare olup oldukça geniş bir havzası vardır.

Bu nehirlerin dışında Balkanlar'da yer alan diğer önemli nehirler: Vistridza (İnce karasu), İsteroma, Narada, Kalamas, Drina, Buyana, Seman nehirleridir.

Balkanların bir diğer önemli su kaynağı göllerdir. Bu göllerin başında Arnavutluk sınırları içerisinde yer alan 368 kilometrelik İşkodra Gölü gelmektedir. Bir diğer önemli göl ise Makedonya'nın Ohri şehrinde yer alan 362 kilometrelik Ohri Gölü'dür. Bu göl Balkanlar'ın oluşum bakımından en eski ve en derin gölüdür. Prespa gölü ise 313 kilometre uzunluğunda bir tatlı göl olma özelliğine sahiptir. Göl konum itibariyle Makedonya, Yunanistan ve Arnavutluk arasındadır. İşkodra, Ohri, Prespa göllerinin dışında Balkanlarda irili- ufaklı dağ gölleri mevcuttur. Edirne'de ise Gala Gölü ve Dalyan Gölü vardır.¹⁴Balkanlar'da Makedonya, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye (Trakya Bölgesi) su kaynakları bakımından zengin sayılabilecek bir konumdadır. Kosova, Karadağ, Arnavutluk gibi ülkelerin su kaynakları ise diğer ülkelere göre daha sınırlıdır.

¹³ Ramazan Özel; *a.g.m*, s.23-24.

¹⁴ Ramazan Özel; *a.g.m*, s.25-26.

1.2. Balkan Tarihi

Balkanlar, Asya ve Avrupa kıtasının birleştiği bir bölge de yer almasından dolayı tarih boyunca her dönemde jeostratejik bir bölge olmuştur. Bu sebepten dolayı tarihin değişik devirlerinde Balkan coğrafyasında pek çok devlet kurulmuş, bu coğrafya istilalar, isyanlar, din- mezhep savaşlarıyla şekillenmiştir. Tarihin en eski devri olan Paleolitik Çağ'dan (Eski Taş Çağı) itibaren Balkan coğrafyasında insanların yaşadığı tespit edilmiştir. Bulgaristan, Romanya'nın Tuna kıyılarında, Bosna-Hersek, Slovenya, Hırvatistan, Yunanistan'ın Tesalya bölgesi ve Makedonya'nın değişik bölgelerinde bu döneme ait insan kalıntıları, mağara resimleri bulunmuştur.

Taş devrinin ileri dönemleri M.Ö. 10.000-8.000 yılları arasında ki Mezolitik Çağ'ı (Ara Taş Çağı) ve M.Ö. 8.000- 5.500 yılları arasında ki Neolitik Çağ(Cıvalı Taş Çağı) dönemlerini kapsamaktadır. Bu dönemlerde küçük insan topluluklarının Balkan coğrafyasının değişik bölgelerinde yaşadıkları tespit edilmiştir. Neolitik Taş Çağı döneminde küçük insan toplulukları köyler kurmaya başlamış, yerleşik hayata geçerek tarımsal faaliyetleri başlatmıştır. Balkanlar'da ilk yerleşimin ve ilk tarım faaliyetlerinin başladığı bölgeler Girit ve Yunanistan'ın Tesalya bölgesi olmuştur. ¹⁵

Bronz ve Tunç Çağ'ında ise Balkanlar'da yeni yerleşim merkezleri kurulmaya başlanmış, köy tipi yerleşimlerden kasaba, şehir tipi yerleşim merkezlerine geçilmeye başlanmıştır. Mahalli site devletlerinin ortaya çıktığı bu dönemde Balkanlar'da ön plana çıkan topluluklar Trak, Grek, İlirler, Dalmaçlar, Daklar, Mezler ve Makedonlar olmuştur. Bu topluluklar arasında yaşanan hâkimiyet mücadelesinden dolayı Balkanlar üzerinden Anadolu ve Asya kıtasının değişik bölgelerine göçler yaşanmıştır. İlkçağ medeniyetlerinden Frigyalılar ve Lidyalılar bu göçler sonucunda Anadolu'ya yerleşmiştir. ¹⁶

Selanik ve Atina şehirlerinde Grekler polis adı verilen ilk şehir devletlerini kurmuşlardır. Asya üzerinden gelen Kimmerler ve Sakalar ise Balkanlar üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır. Demir Çağ'da ise ilk krallıkların kurulması ile birlikte Balkanlar yoğun bir hâkimiyet yarışı başlamıştır. Bu dönemde Pers İmparatorluğu, Makedon (İskender) İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu Balkanlar üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır. Romalılar, Balkanlar'da kalıcı hâkimiyet kurmuşlardır. Trak,

¹⁵ Engin Beksaç; “*Balkanlar'da Tarih Öncesi Ve Erken Uygarlıklar*” , Balkanlar El Kitabı I, s.37- 48.

¹⁶ Veli Sevin; *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003, s. 239- 266.

Grek, İlrler, Dalmaçlar, Daklar, Mezler ve Makedon toplulukları kontrol altına alarak bölgede ki siyasi otoritelerini güçlendirmişlerdir.

Avrupa coğrafyasının siyasi ve sosyo- kültürel açıdan şekillenmesinde etken olay ise Kavimler Göçü olmuştur. M.S. 370 yılında Çin baskısından kurtulmak isteyen Hun Türkleri hükümdarı Balamir döneminde Hazar Denizi çevresine yerleşmiştir. Hun Türkleri M.S. 375- 385 yıllarında Uldız'ın hükümdarlığı döneminde Avrupa'ya doğru göç etmeye başlamışlardır. Hunlar, Karpat Dağları üzerinden Macaristan'a yerleşmişlerdir. Bu süreçte karşılarına çıkan barbar kabilelerle savaşmışlardır. Hunlar'dan kaçan barbar Germen kabilelerinden Vizigotlar, Ostragotlar, Vandallar, Gepitler, Burgungotlar ve Germen olmayan Slav boyları başta Balkanlar olmak üzere Avrupa'nın değişik bölgelerini istila ederek, istila bölgelere yerleşmişlerdir.¹⁷

Barbar kavimlerin gerçekleştirdikleri istila, işgal, büyük göç hareketleri ve Hun Türkleri'nin Roma toprakları üzerinde hâkimiyet kurması, Roma İmparatorluğu'nun ayrılış ve yıkılış sürecine girmesinde etken faktör olmuştur.¹⁸

Uldız döneminde Macaristan'a yerleşen Hunlar burada Avrupa Hun İmparatorluğu'nu kurarak Roma İmparatorluğu ile mücadele etmeye başlamışlardır. Hun Türkleri'nin Avrupa'ya yerleşmesinden kısa bir süre sonra Roma İmparatorluğu, Batı ve Doğu Roma olarak ikiye ayrılmıştır.

Avrupa Hunları, Roma Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklıklardan yararlanarak Balkanlar üzerinde hâkimiyet kurmayı başarmışlardır. Avrupa Hun hakanı Rua döneminde Makedonya ve Trakya'ya hâkim olmuştur. Balkanlar'da ki asıl Hun hâkimiyeti ise Atilla döneminde başlamıştır. Atilla, Doğu Roma İmparatorluğu üzerine iki Balkan seferi düzenlemiştir. Bu seferler sonucunda Doğu Roma Devleti'nin Balkanlar'da ki askeri savunması büyük ölçü de çökmüş, bölgenin hâkimiyeti Avrupa Hunlar'ına geçmeye başlamıştır. Birinci Balkan seferinde Güney Sırbistan'da Niş şehri ve Belgrad, Hunlar'ın kontrolüne geçmiştir. İkinci Balkan seferinde ise Sofya, Filibe, Proslav, Silistre, Tesalya ve Batı Trakya'da Edirne, Kırıkclareli, Lüleburgaz, Gelibolu, Avrupa Hunları'nın kontrolüne geçmiştir. Atilla'nın ölümünden sonra Avrupa Hunları hızlı bir çöküş dönemine girmiştir. Germenler, Gepitler ve Salmatlar, Hunlar'ın Balkanlar üzerinde ki hâkimiyetlerini sonlandırmışlardır. Balkanlar üzerinde ki

¹⁷ Ali Ahmetbeyoğlu; *“Hun Akınları Çağında Balkanlar”*, Balkanlar El Kitabı I, s.69-70.

¹⁸ Muammer Gül; *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 28-29.

hâkimiyetini kaybeden Hunlar Kuzey Karadeniz bölgesine (Romanya, Moldova) yerleşmeye başlamışlardır. Karadeniz bölgesinde de siyasi varlıklarını koruyamayan Avrupa Hun İmparatorluğu M.S. 469 yılında yıkılmıştır.¹⁹ Avrupa Hun İmparatorluğu'nun yıkılmasından kısa bir süre sonra M.S. 495 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması Balkanlar'da siyasi otorite boşluğunun doğmasına neden olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması ve Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Balkanlar'da Ortaçağ tarihi boyunca hiç bir dönemde tam manasıyla siyasi istikrar sağlanamamıştır. Bu dönem Germen, Slav kabileleri ve Türk boyları ile Doğu Roma İmparatorluğu arasında uzun süren mücadelelerin yaşandığı bir dönemdir.

M.S. 6. ve 10. yüzyıllarda yaşanan göç ve istila hareketleri Balkan coğrafyasının siyasi açıdan şekillendiği dönem olmuştur. Bu dönemde Ortaçağ Dünyası'nın en fazla göç alan merkezi Balkanlar'dır. Doğu'dan gelen Türk boyları, Germen ve Slav kabileleri devamlı şekilde bölgeye göç etmişlerdir. Bu sebeple Doğu Roma İmparatorluğu, Balkan politikasına büyük önem göstermiş bölgede hâkimiyeti korumak amacıyla değişik politikalar yürütmüştür.

Doğu Roma İmparatorluğu, M.S. VII yüzyılda bölgede yeni hâkimiyet gösteren Avarlar ve bölgede bulunan Germen, Slav kabileleri ile mücadele etmişlerdir. Avarlar, Orta Asya'da hâkimiyet gösteren bir Türk devletiydi. M.S. 558 yılında Sabarlar'ı yenerek Kafkasları kontrolleri altına aldıktan sonra Kafkaslar üzerinden Avrupa'ya seferler düzenleyen Avarlar bölge de hâkimiyet gösteren başta Frank Krallığı, Doğu Roma İmparatorluğu olmak üzere Germen ve Slav kabileleri ile mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleler sonucunda Avarlar çok kısa bir süre içerisinde Orta ve Doğu Avrupa'ya hâkim olmuşlardır. Bizans'ın Balkanlar'da yayılma politikasını iki asır kadar engellemeyi başaran Avarlar iki defa İstanbul'u kuşatmışlar fakat başarılı olamamışlardır. M.S. VII yüzyıldan itibaren güç kaybetmeye başlayan Avarlar, siyasi nüfuz ve hâkimiyetlerini kaybetmeye başlamıştır. Avarlar üzerine Balkanlar'da Slav ve Germen kabileleri baskı kurarken Orta Avrupa Franklar baskı kurmuştur. Bu baskıya dayanamayan Avarlar M.S. 805 tarihinde Franklar tarafından yıkılmıştır.²⁰

¹⁹ Ali Ahmetbeyoğlu; *a.g.m, s. 73-79. : Çandarlıoğlu, Gülçin; İslamiyet Öncesi Türk Tarihi Ve Kültürü, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 29- 30.*

²⁰ Osman Karatay; “*Avar Hâkimiyeti Ve Balkanların Slavlaşması*” , Balkanlar El Kitabı I, s. 89- 93: Gülçin Çandarlıoğlu; *a.g.e. , s. 74- 76.*

M.S. 9. ve 10. yüzyıllar Balkanlar'ın sosyo- kültürel açıdan şekillendiği ve mezhepsel kavgaların yoğunlaştığı asırlardır. Mezhepsel kavgalar, Balkan coğrafyasını sosyo-kültürel açıdan şekillendirdiği gibi Ortaçağ Avrupa'sının siyasi tarihini de etkileyen en önemli olaylar olmuştur.

Mezhepsel kavgalara sebep olan Hristiyanlık dini Roma İmparatorluğu'nun bu dini M.S. 314 yılında Milano Fermanı resmen kabul etmesiyle yayılmaya başlamıştır. Aynı yüzyıl içerisinde Avrupa'nın pek çok yerine yayılan Hristiyanlık dininde bir süre sonra farklı inanç ve ritüeller ortaya çıkması Roma İmparatoru Kostantin'in M.S. 325 yılında İznik Konsili'ni toplamasına neden olmuştur. İznik Konsili'nde beş farklı İncil'in kabul edilmesi, Hristiyanlık içerisinde farklı inanış biçimlerinin doğmasına neden olmuştur. İznik Konsili'ninden sonra Batı (Vatikan) ve Doğu (İstanbul) kiliseleri pek çok açıdan ayrılmaya başlamıştır. Bu ayrışma sonucunda Hristiyanlık'ta ki ilk mezhepler doğmuştur. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasında mezhepsel farklılıklar da etken bir faktördür. Batı Roma kilisesi (Vatikan) Katoliklik mezhebini benimserken, Doğu Roma Kilisesi (İstanbul) Ortadoksluk Mezhebi'ni benimsemiştir.²¹ Batı Roma, Katoliklik mezhebini çok kısa süre içerisinde Germen- Vizigotlar ve bazı Slav kabilerinin önemli bir kısmına kabul ettirmiştir. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu Balkanlar'da Hristiyanlaştırma ve Ortadoksluklaştırma faaliyetlerini hızlandırmışlardır. Özellikle bölgeye yeni göç eden Türk boylarından Bulgar, Peçenek, Uzlar'a Hristiyanlığı benimsetirken, Grek, Rus, Romenler ve bazı Slav topluluklarını da Ortadoksluklaştırmayı başarmışlardır. Bizans İmparatorluğu, Hristiyanlaştırma ve Ortadoksluklaştırma politikasıyla M.S 10. yüzyılda bölge de hâkimiyet göstermeye başlayan Tuna Bulgar Devleti ve Rus knezliklerini Hristiyanlaştırarak kontrol altına alınmıştır.

M.S. 11- 12. Yüzyıllar Bizans İmparatorluğu'nun çöküş dönemine girdiği tarihlerdir. Bizans hâkimiyetin de olan Anadolu'nun hâkimiyetinin 1071-1176 yılları arasında Türkler'e geçmesi, 1204 yılında Türkler'e karşı düzenlenen Haçlı savaşının hedefinden çıkıp doğrudan Bizans'a yönelmesi bunun sonucunda da İstanbul, İznik, Trabzon gibi önemli şehirlerin Bizans'ın kontrolünden çıkıp Latinler'in kontrolüne

²¹ Suat Yıldırım; *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Işık Yayınları, 2. Baskı, İzmir, 1996, s. 281-287.

geçmesi, bu şehirlerde bölgesel devletlerin kurulması Bizans İmparatorluğu'nun çöküş dönemine girmesine neden olan olaylar olarak sıralandırılabilir.

Bizans tarihçilerinin “felaket” olarak adlandırdığı Dördüncü Haçlı Seferi (1204) öncesinde imparatorluğun Balkanlar'da ki hâkimiyet alanı oldukça daralmış, Bizans sınırlar içerisinde sadece Makedonya ve Yunanistan kalmıştı. Bu şehirleri de merkezi idareden bağımsız hareket eden, kendi mülklerinde egemenlik süren aristokratlar yönetmekteydi. XII. Yüzyılın başlarında bağımsız bir krallık olan Macar Krallığı ile Bizans arasında hâkimiyet mücadeleleri yaşanmıştır. Mücadeleler ilk başlarda Adriyatik kıyılarında yoğunlaşırken sonraları Tuna Nehri sınırlarına kaymıştır. Bu mücadeleler sonucunda Macarlar, Bizans'a karşı üstünlük kurmayı başarmış, Bizans savunmaya çekilmiştir. Macarların destek verdiği Sırplar imparatorluğa karşı Stefan Nemanya liderliğinde ayaklanıp Büyük Sırp Krallığını kurmak için harekete geçmişlerdir. Sırplar'ın bu ayaklanması Bulgarlar'a da örnek olmuştur. Yeniden bağımsızlıklarını kazanmak amacıyla Bulgar soylularından Peter ve Asan liderliğinde harekete geçen Bulgarlar, Bizansla büyük bir mücadeleye girmişlerdir. Bulgarlar, Bizans'a karşı verdikleri mücadeleyi kazanarak II. Bulgar İmparatorluğu'nu kurmuşlardır.²²Sırplar'ın ve Bulgarlar'ın bağımsızlığını kazanmaları, Macarlar'ın Tuna havzasını ele geçirmeleri, Bizans'ın Balkanlar üzerinde ki hâkimiyetine büyük zarar vermiştir. Bu dönemde Balkanlar'da savunmaya çekilen Bizans bu stratejisini yıkılacağı tarihe kadar devam ettirmiştir.

Bizans İmparatorluğu, Balkanlar'da ki son büyük toprak kaybını Dördüncü Haçlı Seferi'nden sonra yaşamıştır. Dördüncü Haçlı Seferi'nin amacından çıkıp doğrudan Bizans'ı hedef alması sonucunda Bizans kontrolünde olan bazı bölgeleri İznik'te kurulan Latin Krallığı ve Venedikliler'e vermeyi kabul etmiştir. Latin Krallığı'na İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın her iki sahilini de kapsayan Trakya ve Anadolu'nun kuzeybatı kısmı verilirken, Venedikliler'e ise Adriyatik Denizi kıyısında ki Arnavutluk sahilleri, Mora Yarımadası'nda Lakedomonya, Sparta, Koron ve Modon şehirleri, Eğriboz, Andros, Egina, Salamine, Kiklat Adaları, Gelibolu, Tekirdağ ve Marmara Ereğli'si verilmesi Bizans'ın hakimiyet alanını oldukça daraltmıştır. Latin

²² Murat Keçiş; “*Latin İşgali Ve Sonrasında Balkanlar'da Bizans*” , Balkanlar El Kitabı I, s. 271- 272.

Krallığı'nın 1261 yılında yıkılmasından sonra Bizans tekrar İstanbul ve Batı Trakya'ya hâkim olmuştur.²³

M.S. 8. Yüzyıldan sonra Bizans'ın çöküş dönemine girmesi, Balkan coğrafyasında Macar, Bulgar ve Sırp Krallıkları'nın ön plana çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu krallıklar Balkanlar'da ki hâkimiyet sahalarını genişletmek amacıyla birbirleri ve Bizans İmparatorluğu ile mücadele etmişlerdir.

1.2.1. Osmanlı Devletinin Hâkimiyeti Döneminde Balkanlar

Osmanlı Devleti Anadolu'da kurulmuş bir devlet olmasına rağmen Avrupa'nın fethi politikasına büyük önem vermiştir. Osmanlı Devleti üç asırlık bir süre içerisinde Doğu Avrupa'nın tamamına yakınına hâkimiyeti altına almıştır. Bu bölgeyi “*Rumeli*” olarak tanımlayan Osmanlılar'ın bölge hâkimiyeti için ilk faaliyetlerine Osman Gazi döneminde başlamıştır. Osman Gazi döneminde 1321 tarihinde Mudanya'nın Osmanlı'nın hâkimiyetine girmesinden sonra Osmanlı orduları Marmara'dan Doğu Trakya sahiline geçerek oralarda on sekiz ay kadar dolaşarak tekrar Anadolu tarafına dönmüşlerdir. Bu Osmanlı Devleti'nin Rumeli hâkimiyetine yönelik ilk faaliyetidir.

Osmanlı'nın bölge hâkimiyetine yönelik asıl girişimleri ise Sultan Orhan döneminde başlamıştır. 1341'de Bizans İmparatoru III. (Genç) Andronikos'un vefatı üzerine henüz dokuz yaşında olan oğlu 5. Yuannis Paleologos imparator olmuştur. Yeni imparatorun yaşının küçük olması nedeniyle vasiyette babası tarafından çocuk imparatorun vasisi olan Kantakuzen imparator olmuştur. Daha sonraki süreçte bir takım entrikalar sonucunda 5. Yuannis Paleologos ile imparatorluk mücadelesine giren Kantakuzen ilk olarak Aydınoğlu Umur Bey'den yardım istemiştir. Umur Bey'in Kantakuzenle olan ittifakına daha sonra yine Umur Bey'in tavsiyesiyle Kantakuzen Osmanlı Devleti hükümdarı Orhan Bey'e başvurmuştur. Orhan Bey onun bu yardım isteğini kabul etmiş ve 1345 yılında ona 16.000 kişilik ordusu ile yardım etmiştir. Bu yardımın sonucunda Kantakuzen Edirne ile Karadeniz sahillерinde kontrolü sağlamıştır. Orhan Bey ve Kantakuzen arasında başlayan ittifak Kantakuzen'in kızının Orhan Bey'e verilmesi ile daha da güçlenmiştir. 1349 yılında

²³ Levent Kayapınar; “*Bizans'ın Hâkimiyet Sağlama Dönemi: II. Basileos'tan IV. Haçlı Seferi'ne*”, Balkanlar El Kitabı I, s. 225- 230.

Kantakuzen ve Sırp Kralı Stefan Dušan arasında meydana gelen savaşta Orhan Bey yardımcı kuvvetler göndermiş, Selanik Kantakuzen'in kontrolünde kalmıştır.²⁴

Kantakuzen Orhan Bey'in yardımları sonucunda 5. Yuannis'le girdiği mücadeleyi kazanarak Bizans İmparatoru olmuştur. İmparator olduktan sonra gerek Orhan Bey'e yardımlarının bir karşılığı olarak gerekse Sırp ve Bulgar Krallıkları'nın saldırılarını önlemek amacıyla Orhan Bey'e vaad ettiği Çimpe Bölgesi'ni (Tzympe) vermiştir. Çimpe Bölgesi'nin Osmanlı Devleti sınırlarına katılmasıyla birlikte bölgede hâkimiyetini arttırmak isteyen Orhan Bey, oğlu SüleymanPaşa kumandasında bir ordu göndermiştir Bu ordu Gelibolu, Tekirdağ, Şarköy ve Marmar Eğrisi gibi Trakya bölgesinde önemli şehirleri fetih etmiştir. Bu bölgelerin fethi Osmanlı'nın Balkan hâkimiyetine giden yolda önemli faaliyetler olmuştur. Özellikle Trakya'da başlayan fetihler 1361 tarihinde Sazlıdere Savaşı'ndan sonra Edirne'nin fethi ile daha da hızlanmıştır. Osmanlılar fetih ettikleri bölgelerde yaşayanlara dokunulmayarak iyi muamele etmişler, hoşgörü politikası uygulamışlardır. Bununla birlikte Anadolu tarafından buralara göçmenler; yörükler ve konyarlar nakil edilerek iskân poltikası başlatılmıştır.²⁵ Bu politika Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki hâkimiyetini kolaylaştırdığı gibi aynı zamanda Bizans'ın Avrupa ile bağlantısını kesmeye ve Rumeli hâkimiyetindeki adımlardan biriydi. Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'nın bölgedeki faaliyetleri devam etmiştir. Balıkesir ve çevresinde ki şehirler alınarak Osmanlı'nın hâkimiyet sahası genişletilmiştir. Balıkesir bölgesinin fethiyle Karasi Beyliği ve bu beyliğin başarılı komutanları Osmanlı'nın kontrolü altına girmiştir.²⁶

Rumeli'de gerçekleştirilen ilk fetihlerde Süleyman Paşa'nın çok önemli bir payı vardır. Rumeli'de iskân ve hoşgörü politikasının uygulanmasında etken rol oynamıştır. Süleyman Paşa 1360 yılında talihsiz bir kaza ile sefer üzereyken atından düşerek vefat etmiştir. Onun hemen ardından Orhan Bey'in vefat etmesi sonucunda tahta Orhan Bey'in oğullarından I. Murat oturmuştur. I. Murat döneminde Rumeli ve Balkanlar'da siyasi faaliyetler aksamadan devam etmiştir. Dönemin önemli komutanlarından Lala Şahin Paşa Filibe ve Bulgaristan sınırında bazı bölgeleri, Evrenos Bey'inde Serez'i

²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s. 135-136; Mehmet İnbaşı; *"Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskân"* Balkanlar El Kitabı I, s. 288- 289.

²⁵ M. Tayyib Gökbilgin; *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar Ve Evlad-ı Fatihan*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s.9.

²⁶ İbrahim Sezgin; *"Rumeli Fatih Osmanlı Şehzadesi: Gazi Süleyman Paşa"*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.18, Sayı:1, Bursa, 2009, s. 283-287.

fetih etmiştir. Kısa bir süre içerisinde Osmanlı'nın Balkanlar'daki hâkimiyet alanını genişletmesi Sırp ve Bulgar Krallıkları'nı endişelendirmiştir. Osmanlı'nın Balkanlar'a yayılmasını önlemek amacıyla Papa V. Urban'ın desteğiyle Sırlar ve Bulgar Krallıkları'nın öncülüğünde Sırp, Bulgar, Macar, Bosna ve Eflaklılar'dan oluşan büyük bir Haçlı ordusu hazırlanmıştır. Amaçları Osmanlı'nın kontrolü altında olan Filibe, Serez, Edirne gibi önemli Balkan şehirlerini Osmanlı'dan geri alarak Balkanlar'daki hâkimiyetine son vermektir. Osmanlı Ordusu Hacı İlbey komutasında Haçlılarla savaştı. 1364 yılında gerçekleşen Sırp Sındığı Savaşı'nda Osmanlı ordusu Haçlılar'a karşı büyük bir galibiyet almıştır. Bu savaştan sonra Rumeli ve Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyeti güçlenmiş ve Osmanlılar'a karşı düzenlenen ilk Haçlı Ordusu etkisiz hale getirilmiştir.²⁷

Bu savaştan sonra Osmanlı birlikleri Bulgaristan'a sefer düzenlemişlerdir. Bu sefer sonucunda Yukarı Bulgaristan Osmanlı'nın kontrolü altına girmiştir. Osmanlı birliklerine karşı koyamayacağını anlayan Bulgar Kralı Yuvan Sisman, Bulgaristan'daki Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiş ve kızkardeşi Maria'yi Murad Hüdavendigar'la evlendirmiştir. Osmanlı Devleti Sırp Sındığı Savaşı'nın meydana geldiği 1364 tarihinden sonra Balkanlar'da hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Bulgaristan'ı kontrolleri altına alan Osmanlı orduları 1369- 1370 yıllarında Makedonya üzerine sefere çıkmıştır. Makedonya bölgesini kontrolü altında tutan Sırp Krallığı ile Osmanlı orduları arasında 1371 yılında meydana gelen Çirmen Savaşı'nı Osmanlı orduları kazanmıştır. Bu savaştan sonra Kavala, Drama ve Yunanistan-Makedonya sınırında ki bazı bölgeler Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir. Çirmen Savaşı'ndan sonra Sırp Krali Lazar da, Bulgaristan Kralı gibi Osmanlı hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmış ve yıllık vergiye bağlanmıştır.

Çirmen Savaşı'ndan sonra Çandarlı Hayreddin Paşa komutasında bölgede fetihlere devam eden Osmanlı ordusu 1374 yılında Selanik'i, 1375 yılında Niş ve 1382 yılında İstip, Manastir, Pirlepe bölgelerini fetih etmiştir. Osmanlı birlikleri Arnavutluk ve Bosna-Hersek içlerine akinlar düzenlemiş 1385 yılında Arnavutluk- Makedonya sınırında bulunan Ohri şehri fetih edilmiştir. Arnavutluk'un iç bölgelerine ilerlemek amacıyla aynı yıl Savra Savaşı yapılmıştır. Bu savaşı kazanan Osmanlı Arnavutluk'u

²⁷ Mustafa Nuri Paşa; *Netayic ül-Vukuat I-II*, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 7; İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *a.g.e.* , s. 162-170.

fetih etmiştir. 1386 yılında ise Balkan coğrafyasının önemli merkezlerinden olan Sofya fetih edilerek Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. I. Murad zamanında Balkan fetihleri sistematik bir şekilde gerçekleşmiş fetih edilen bölgelerin kontrolünü kolaylaştırmak amacıyla iskân politikası uygulanarak bölgeye Türkmenler yerleştirilmiştir. Diğer yandan bölgenin asli unsuru olan gayr-i müslimlere hoşgörü bir yaklaşım sergilenmiştir. I. Murad zamanında Balkanlar'daki fetih hareketlerinde Çandarlı Hayreddin Paşa, Evranos Paşa ve Lala Şahin Paşa ön plana çıkan komutanlar olmuştur²⁸.

I. Murad'ın Kosova'da şehit düşmesinden sonra yerine geçen oğlu I. Beyazid zamanında Balkanlar'daki fetih hareketleri hız kesmeden devam etmiştir.²⁹I. Beyazid döneminde Osmanlı tarihinde ilk defa İstanbul kuşatılmıştır. Bu kuşatma sırasında Bizans İmparatorluğu'nun Papa'dan ve Avrupalı devletlerden yardım istemiştir. Yardım isteği karşılık bulmuş, Avrupalı Devletler (Macar, Fransız, İngiliz, Polonya, Venedik, Eflak, Ceneviz, Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu, Bohemya ve İspanya Krallıkları) Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurmuşlardır. Bunun üzerine I. Beyazid İstanbul kuşatmasını kaldırarak 1396 yılında Balkanlar üzerine sefer düzenlemiştir. Haçlı ordusu ile Osmanlı ordusu Bulgaristan'ın kuzeyinde yer alan Niğbolu şehrinde karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı ordusunun başında yer alan I. Beyazid ve Kara Timurtaş Paşa'nın başarılı hamleleri sonucunda savaşı Osmanlı Devleti kazanırken Haçlılar büyük bir yenilgi almıştır. Bu savaştan sonra Osmanlı'nın Balkanlar'daki hâkimiyeti perçinlenirken, Avrupa üzerindeki Osmanlı baskısı artmıştır. Eflak ve Boğdan Osmanlı'nın üstünlüğünü tanıyarak yıllık vergi vermeyi kabul etmişlerdir. Vidin Prensiği de ilhak edilerek Bulgar Krallığı tamamen ortadan kaldırılmıştır.³⁰I. Beyazid zamanında ilk defa Osmanlı Donanması oluşturulmuştur. Gelibolu'ya kurulan tersanede gemiler inşa edilmiş, Kaptan-ı Derya makamlığı tahsis edilerek bu göreve Saruca Paşa tayin edilmiştir. Kaptan-ı Deryalık makamının oluşturulması, tersane ve donanmanın kurulması Osmanlı'nın Balkanlar ve Akdeniz hâkimiyetini sağlamasında önemli rol oynamıştır.

I. Beyazid döneminde 1402 yılında meydana gelen Ankara Savaşı'nda Osmanlı ordusu, Timur ordusu karşısında büyük bir yenilgi almıştır. Bu savaştan sonra başlayan

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *a.g.e.* , s. 173-177.

²⁹ Mustafa Nuri Paşa; *a.g.e.* , c. I-II, s. 8-9; İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *a.g.e.* , s. 249- 256.

³⁰ Halil İnalcık; *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2009, s. 68. : İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *a.g.e.* , c.1, s. 279-285.

“Fetret Devri” Osmanlı'nın Balkanlar'da ilerleyişinin durmasına neden olmuştur. Hatta Balkanlar'da Sırp ve Macar Krallıklar'ı kaybettikleri bazı bölgeleri Osmanlı'dan geri almıştır. I. Mehmet Çelebi'nin Fetret Dönemi'ni bitirip padişah olmasından sonraki süreçte Eflak ve Boğdan tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.³¹ Balkanlarda Arnavutluk sınırları içerisinde yer alan Akçahisar ve Avlonya bölgeleri fetih edilmiştir. I. Mehmet Çelebi'den sonra hükümdar olan II. Murad zamanında ise Selanik ve Makedonya hâkimiyeti için Venedik Devleti ile mücadele edilmiştir. Bu mücadelelerin sonucunda Selanik, Yanya ve Serez Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir. Arnavutluk'ta Osmanlı yönetimi oluşturulmuştur. II. Murad zamanında Osmanlı hâkimiyetinin Balkanlar'da daha fazla güç kazanması Avrupalı Devletleri rahatsız etmiştir. Osmanlı'nın Avrupa'da ilerlemesinden rahatsız olan Macar, Sırp, Bosna, Eflak kuvvetlerinden oluşan bir ordu Osmanlı'ya karşı Varna Savaşı'nı başlatmıştır. Bu savaşın sonucunda Osmanlı Devleti kaybeden taraf olmuş ve 1444 yılında Edirne-Segedin Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşma ile Sırp Krallığı tekrar kurulması, Eflâk'ı kendilerine vergi ödemek koşuluyla Macaristan'a bırakılması Osmanlı tarafından kabul edilmiştir.³²

Anlaşmada her iki tarafında on yıl savaşmayacağını belirtilmesine rağmen 1448 yılında II. Murad'ın tahtı küçük yaştaki II. Mehmed'e bırakmasını fırsat bilen Haçlılar Balkanlar'daki Osmanlı topraklarına saldırmışlardır. Bu saldırıyı haber alan II. Murad tekrar tahta çıkmış ordusunun başına geçmiştir. Haçlı ordusu ile Osmanlı ordusu arasında meydana gelen II. Varna Savaşı'nda Osmanlı ordusu, Haçlılar'a büyük bir yenilgi yaşatmışlardır.³³

II. Murad'ın 1451 yılında vefat etmesiyle tahta II. Mehmed geçmiştir. II. Mehmed tahta geçtikten kısa sonra İstanbul'u fetih etmiştir. İstanbul'un Fethi ile Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki toprakları ile Anadolu'daki toprakları arasında bütünlük sağlanmıştır. Fatih Sultan Mehmed 1459- 1480 yılları arasında Balkanlar üzerine seferler düzenlemiştir. 1459 yılında düzenlenen seferde Sırbistan ve Bosna Hersek Osmanlı kontrolü altına girmiştir. Belgrad'a sefer düzenlenmiş fakat başarılı olunamamıştır. 1460 yılında Mora halkının şikâyeti üzerine Mora Despotluğu ortadan kaldırılmış ve Mora Yarımadası Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir. Venedik'ten

³¹ Halil İnalçık; *a.g.e.* , s. 86: İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *a.g.e.* , c.1, s. 355-356.

³² Halil İnalçık; *a.g.e.* , s. 106-107: İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *a.g.e.* , c.1 , s. 419-420.

³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *a.g.e.* , c.1 , s. 435-440.

Modon, Koron, Pilos ve Argon limanları alınmıştır. 1462 yılında Eflak beyinin vergi ödemeyi red etmesi üzerine bölgeye sefer düzenlenmiş, bölge Osmanlı'ya bağlanmıştır. 1476 yılında Akkerman ve Kili Kaleleri dışında bütün Boğdan fetih edilmiştir. Denizlerde Venedikliler'e karşı sağlanan üstünlük Venedikliler'in Balkanlar'da ki tesirini azaltmıştır. 1479 yılına kadar geçen süreçte Fatih Sultan Mehmed Arnavutluk üzerine iki sefer düzenlemiş fakat başarısız olmuştur. Düzenlenen üçüncü seferde Venedikliler yenilgiye uğratılarak Venedik egemenliğindeki Arnavutluk Osmanlı topraklarına katılmıştır.³⁴

Fatih Sultan Mehmed döneminde Balkanlar'da iskân ve imar faaliyetleri artarak devam etmiştir. Bölgenin imarına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Vakıflar yoluyla yol, han, hamam, çeşme, ibadethane ve medreseler yapılarak bölgenin imarına önem verilmiştir.

1481 yılında Fatih Sultan Mehmed'in ölümü üzerine oğlu II. Beyazid padişah olmuştur. II. Beyazid döneminde Akkerman ve Kili Kaleleri'nin alınmasıyla Boğdan'ın fethi tamamlanmıştır.³⁵ Ayrıca 1499- 1500 yıllarında Venedikliler üzerine düzenlenen seferlerde Modon, Koron, Navarin, İnebahtı ve Draç bölgeleri Osmanlı topraklarına katılmıştır.³⁶ 1512 yılında Yavuz Sultan Selim'in babası II. Beyazid'i tahttan indirmesi sonucunda Yavuz Sultan Selim padişah olmuştur. O, doğu politikasına önem vermesi nedeniyle onun döneminde Balkanlar'a sefer düzenlenmiştir.

1520 tarihinde Yavuz Sultan Selim'in vefat etmesiyle yerine oğlu Kanuni Sultan Süleyman geçmiştir. Onun döneminde bir yandan Balkanlar'ın idari ve mali düzenlemeleri yeniden yapılmış, örfi hukuka dayalı olarak bölge kanunnameleri oluşturulurken diğer yandan fetihler devam etmiştir. Tahta geçtikten kısa bir süre sonra 1521 yılında Belgrad fetih edilmiştir.³⁷ Macarlar'ın Belgrad'ı geri almak için Osmanlı topraklarına saldırması üzerine 1526 yılında Mohaç Meydan Muharebesi düzenlenmiştir. Bu savaşı Osmanlı ordusu kazanmış, Osmanlı'nın Balkanlar'daki hâkimiyeti tamamlanarak Orta Avrupa hâkimiyeti süreci başlamıştır. Orta Avrupa hâkimiyeti doğrultusunda 1529 yılında I. Viyana Kuşatması, 1532 yılında Almanya Seferi düzenlenirken, 1540 yılında Macar Kralı Yanoş'un ölümünü fırsat bilen

³⁴ Halil İnalcık; *a.g.e.* , s. 110-115. : Mustafa Nuri Paşa; *a.g.e.* c.I-II, s. 44-49.

³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı: *a.g.e.* , c.2, s. 181-182: Mustafa Nuri Paşa; *a.g.e.* ,c.I-II, s. 53.

³⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı: *a.g.e.* ,c. 2. s. 214-219: Mustafa Nuri Paşa; *a.g.e.* , c.I-II, s.55.

³⁷ Mustafa Nuri Paşa; *a.g.e.* , c. I-II, s. 93.

Ferdinand, Macaristan'a girerek Budin'i kuşatmıştır. Osmanlı ordusu, Budin yakınlarında Ferdinand'ı büyük bir yenilgiye uğratmıştır.³⁸ Bu seferden sonra Budin Beylerbeyliği kurulmuştur. Osmanlı Devleti Kuzey Avusturya dışındaki yerleri hâkimiyeti altına almıştır. Kanuni'nin son seferi ise 1566 yılında ise Zigetvar Seferi olmuştur. Bu sefer Kanuni'nin son seferi olup Zigetvar Kalesi ve bölgede bulunan diğer kaleler alınmıştır.³⁹ Kanuni döneminde Balkanlar'a düzenlenen seferlerden I. Viyana kuşatması dışında diğer seferlerin tamamı başarılı bir şekilde amacına ulaşmıştır.

1566 yılında Zigetvar Seferi sırasında Kanuni Sultan Süleyman'ın vefat etmesi üzerine yerine oğlu II. Selim tahta çıkmıştır. Onun döneminde Balkanlar'da çok önemli bir gelişme olmamıştır. 1574'te II. Selim vefat etmesi üzerine yerine oğlu III. Murad geçmiştir. III. Murad döneminde 1575 yılında Osmanlı Devleti, Lehistan'ın iç işlerine karışarak Erdel Prensi'ni Lehistan'ın başına geçirmiş ve bölgeyi Osmanlı hâkimiyetine katmıştır. III. Murat döneminde Balkan coğrafyası hâkimiyeti üzerine yapılan bir diğer savaş 1590 yılında meydana gelen Avusturya- Osmanlı savaşlarıdır. Bu savaşlar sırasında en önemli gelişme 1592 yılında Bosna Beylerbeyi Telli Hasan Paşa Hırvatistan'a akınlarda bulunması ve bazı kaleleri ele geçirmesi olmuştur. Avusturya kralı ise Neograd'ı ele geçirmiştir. III. Murat'ın 1595 yılında vefat etmesi üzerine yerine büyük oğlu III. Mehmet geçmiştir. Orta Avrupa hâkimiyetine önem veren III. Mehmet döneminde Avusturya Krallığı ile savaşlar yapılmıştır. Avusturya Krallığı Mansfeld, Estergon ve Vişegrat kalelerini ele geçirmesi üzerine ordunun başında sefere çıkmıştır. III. Mehmet'in başında bulunduğu ordu 1596 yılında Eğri Kalesi'ni ele geçirmiştir.⁴⁰ Eğri Kalesi'ni ele geçirdikten sonra Haçova'ya doğru ilerleyen Osmanlı ordusu ile Avusturya Krallığı'na destek veren Avrupalı müttefik kuvvetler arasında Haçova Meydan Savaşı meydana gelmiştir. Bu savaş Osmanlı Devleti kazanarak Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyeti bir kez daha sağlanmıştır. Bu savaş Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da kazandığı son savaş olmuştur. 1600 yılında Avusturya ordusu bir kez daha saldırıya geçerek Estergon şehrini işgal etmişlerdir. Bunun üzerine Tiryaki Hasan Paşa komutasında ki ordu, Sadrazam İbrahim Paşa'nın yardımlarıyla Kanije kalesi alınmıştır.⁴¹ Bu kalenin ardından İstolni kalesi de fetih edilmiştir.

³⁸ Halil İnalcık; *a.g.e.* , s.151-155.

³⁹ Mustafa Nuri Paşa; *a.g.e.* , s.106.

⁴⁰ Mustafa Nuri Paşa; *a.g.e.* , s. 172-173.

⁴¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *a.g.e.* , c.3, s. 84-92.

I. Ahmet döneminde ise Avusturya Krallığı ile savaşlar devam etmiştir. Avusturya Krallığı Peşte, Macaristan ve Erdel'i işgal etmiş, Osmanlı orduları bu şehirleri tekra geri almayı başarmıştır. Uzun süren savaşlar her iki tarafında geri adım atmasını sağlamıştır. Bunun üzerine Osmanlılar ile Avusturyalılar arasında 1606 yılında Zitvatoruk Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Eğri, Estergon, Kaniye kaleleri Osmanlı Devletine bırakılırken Rop ve Koman kaleleri ise Avusturyalılar'a bırakılmıştır.⁴² Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti Avusturya Krallığı karşısında kurduğu üstünlüğü ve Balkanlar'daki hâkimiyetini kaybetmeye başlamıştır. IV. Mehmet zamanında 1663- 1664 Osmanlı- Avusturya Savaşı'nda, Osmanlı ordusu Köprülü Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Uyvar kalesini fetih etmiştir. Bu savaş sonucunda 1664 yılında Vasvar Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Uyvar ve Nevograd şehirleri Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır.⁴³

Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa hâkimiyetine yönelik son savaş IV. Mehmet zamanında başlayıp II. Mustafa döneminde biten 1683- 1699 yılları arasında ki II. Viyana Kuşatması'dır. Bu savaş uzun bir dönem sürmüş, Osmanlı Devleti'ne karşı birleşen Kutsal İttifak adı verilen Avrupa orduları bu savaşı kazanmıştır. Bu savaştan sonra Osmanlı Devleti Avrupa ve Balkanlar'daki topraklarını kaybetmeye başlamıştır. Savaştan sonra imzalanan Karlofça Anlaşması ile Mora, Ayamavra, Dalmaçya gibi bölgeler Venedik'e bırakılırken, Banat ve Temeşvar dışındaki tüm Macaristan ve Erdel Avusturya'ya, Podolya ve Ukrayna Lehistan'a bırakılmıştır.⁴⁴

III. Ahmet, Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyetini güçlendirmek ve Osmanlı Devleti'nin Karlofça Anlaşması ile kaybettiği Mora ve Dalmaçya kıyılarını Venediklilerden geri almak istiyordu. Bölge halkının Venediklilerin yönetiminden memnun olmamasını bahane ederek Venedikliler'e karşı savaş açmıştır. Bu savaş sonucunda Osmanlı Devleti, Venediklilerden Mora'yı geri almıştır. III. Ahmet daha sonra Avusturya Krallığı'nı uyararak, Karlofça Anlaşması'nda kazandıkları toprakları geri vermelerini istemiş ve bundan dolayı Osmanlı- Avusturya Savaşı başlamıştır. Bu savaşta Sadrazam Damat Ali Paşa komutanlığında ki Osmanlı orduları büyük bir yenilgi almış ve Belgrad şehri Avusturya Krallığı hâkimiyeti altına girmiştir. Bu savaş sırasında şehit olan Sadrazam Damat Ali Paşa yerine ordunun başına geçen Nevşehirli

⁴² Halil İnalcık; *a.g.e.* , s. 187.

⁴³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *a.g.e.* , c.3. s. 410-413.

⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *a.g.e.* , c.3, s.589-595.

Damat İbrahim Paşa barış istemek zorunda kalmıştır. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın isteği üzerine 1718 yılında Pasarofça Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Belgrad, Tameşvar ve Eflak Avusturya'ya bırakılırken, Mora ise Osmanlı Devleti'nde kalmıştır. Arnavutluk ve Dalmaçya kıyısındaki bazı kaleler Venedik'e verildi. Pasarofça Anlaşması sonucunda Belgrad'ın Avusturya'ya bırakılmasıyla Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa'daki hâkimiyeti sona ermiş ve Balkanlar'da Osmanlı sınırları giderek daralmaya başlarken bu bölgede ki hâkimiyeti tehlikeye girmiştir.⁴⁵

Patrona Halil İsyanı ile III. Ahmet tahttan indirilmiş yerine I. Mahmut tahta çıkmıştır. Onun döneminde de Avusturya ile savaşlar devam etmiştir. Avusturya, Rusya ile ittifak yaparak 1736 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmıştır. Farklı cephelerde meydana gelen savaşları Osmanlı orduları kazanmıştır. Avusturya ordusu, Sırbistan ve Eflâk'tan çıkarılmıştır. Osmanlı orduları, Niş'i geri almış ve Belgrad şehri önlerinde Avusturyalılar'a büyük bir yenilgi yaşatmıştır. Fransa'nın aracılığı ile 1739 yılında Avusturya Devleti ve Osmanlı Devleti arasında Belgrad Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Avusturya, Banat dışında Pasarofça Anlaşması ile Osmanlı Devleti'nden aldığı Kuzey Sırbistan, Belgrad şehirlerinin bazı kısımlarını iade etmeyi kabul etmiştir. Bu anlaşmayla Osmanlı Devleti, Pasorofça Anlaşması ile kaybettiği toprakları geri almıştır.⁴⁶

Osmanlı Devleti 18. Yüzyılda Balkan hâkimiyeti için daha ziyade Avusturya Devleti, Macaristan ve Venedik Devletleri ile mücadele ederken 19. Yüzyılın başlarından itibaren Ruslarla mücadele etmeye başlamıştır. I. Petro ile “*Panislavizm*” düşüncesini gerçekleştirmeyi amaçlayan Rusya, Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Slav topluluklarını kışkırtarak Osmanlı'ya karşı isyan etmesini sağlamıştır. 1774 yılında Osmanlı Devleti ve Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması'yla Rusya, Balkanlar'da ve Karadeniz'deki hâkimiyetini sağlamlaştırmaya başlamış ve bu bölgelerde ki etkinliğini arttırmıştır. Yine bu anlaşmayla Rusya, Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoksların dini koruyucusu sayılması sonucunda Balkan coğrafyasında yaşayan Ortodoks Slav topluluklarının temsilcisi haline gelmiştir.⁴⁷

⁴⁵ Mustafa Nuri Paşa; *a.g.e.*, c. III-IV, s. 34-36.

⁴⁶ Mustafa Nuri Paşa; *a.g.e.*, c. III-IV, s. 50-51.

⁴⁷ Mustafa Nuri Paşa; *a.g.e.*, c. III-IV, s. 73-87.

19. Yüzyılın ilk yarısında Rusya ve Avusturya ile savaşlar devam etmiştir. III. Selim döneminde meydana gelen savaşlar sonucunda 1791 tarihinde Avusturya ile Zıştovi Anlaşması 1792 yılında ise Rusya ile anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşmalar Osmanlı Devleti'nin Balkan siyasetinde dengeyi kordduğu, küçük toprak kazançları elde ettiği anlaşmalar olması açısından önemlidir. Ruslar'ın, Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Slav kökenli azınlıklara yaptığı kışkırtmalar kısa sürede etkisini göstermiş ve ilk isyan eden Sırlar olmuştur. 1804 yılında Kara Yorgi Petroviç tarafından başlatılan isyana Rusya tam destek vermiştir. 1806 yılında Sırp isyancılar Belgrad'ı ele geçirmiştir. Aynı dönem içerisinde Osmanlı- Rus savaşının devam etmesinden dolayı Osmanlı isyan ancak 1812 yılında Rusya ile imzalanan Bükreş Anlaşması'ndan sonra bastırılabilmiştir. Rusya'nın himayesinde olan Sırlar bu anlaşmayla bazı imtiyazlar almıştır. Ruslar'ın desteği ile Sırlar Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya devam etmişlerdir. Baskı ve yıldırma politikalarıyla Müslüman ahaliyi göçe zorlamışlardır. Osmanlı-Rus harbi sonucunda imzalanan 1829 Edirne Anlaşması'na göre Sırlar'a özerklik tanınmıştır. Böylece Sırlar, Ruslar'ında desteği ile özerk bir prenslik haline gelmiştir.⁴⁸

Aynı dönem içerisinde Mora ve Yunan yarımadasının çeşitli bölgelerinde büyük bir isyan patlak vermiştir. Özellikle Mora'da faaliyet gösteren Filiki Eteryâ Örgütü kurulduğu 1814 tarihinden itibaren halka özgürlük ve bağımsızlık fikrini yaymaya başlamıştır. 1821 yılında başlayan isyanın Osmanlı merkez kuvvetleri tarafından bastırılmaması üzerine padişah II. Mahmut, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Kavalalı Mehmet Ali Paşa oğlu İbrahim Paşa komutasında dönanmayı ve yetmiş bin kadar askeri isyanı bastırmakla görevlendirmiştir. Mısır ordusunun yardımıyla 1827 yılında isyan bastırılmıştır.⁴⁹

İsyanın bastırılmasından sonra Mora ve Girit şehirleri Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya bırakılmıştır. Yunan İsyanı'nın bastırılmasına ve Mora-Girit'in Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya bırakılmasına hazmedemeyen Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti'ne ültümatom vererek Yunanistan'ın bağımsız olmasını istemişlerdir. II. Mahmut'un bu isteği red etmesi üzerine Fransız, İngiliz, Rus ordularından oluşan Avrupa kuvvetleri 1827 yılında Navarin Limanı'nda Osmanlı donanmasını yakmışlardır. II. Mahmut, ilgili devletlerden Osmanlı Devleti'nin zararının ödenmesini istemiştir. Fakat Avrupalı Devletlerin bunu kabul etmemesi üzerine Fransa ve İngiltere'nin desteklediği Rus ordusu ile Osmanlı ordusu arasında büyük bir savaş

⁴⁸ Justin McCarthy; *Osmanlı'ya Veda*, Etkileşim Yayınları, Çeviren: Mehmet Tuncel, 2.Baskı, İstanbul, 2008, s. 85-56: Aşkın Koyuncu: *a.g.m.* , s. 501-502.

⁴⁹ Alif Fuat Örenç; *a.g.e.* , s. 27-29.

meydana gelmiştir. Aynı dönem içerisinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmış olması ve yapılan ıslahatlar sonucunda oluşturulan ordunun tam olarak savaşa hazır olmaması nedeniyle Osmanlı Devleti bu savaşta başarısız olmuştur. Ruslar, Eflak ve Boğdan'ı işgal ederken, Tuna'ya kadar olan bölgeyi kontrolleri altına almıştır. Osmanlı Devleti'nin bu savaşta başarısız olmasından dolayı 1829 yılında Osmanlı Devleti ve Rusya arasında Edirne Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Yunanistan bağımsızlığını kazanacak, Eflak, Boğdan ve Sırbistan'a imtiyazlar verilecek, boğazlar Rus ticaret gemilerine açık olacaktı. Buna karşılık Rus ordusu işgal ettiği yerleri Osmanlı Devleti'ne vermeyi ve savaş tazminatı ödemeyi kabul etmiştir. Bu anlaşmadan sonra yaklaşık elli yıl süreyle Balkanlar'da çok önemli bir savaş olmamıştır. Bunun bir sebebi Osmanlı Devleti'nin Tanzimat ve Islahat Fermanları ile Balkanlar'da yaşayan azınlıklara ve tüm uluslara idari, hukuki, ticari, sosyal alanlarda geniş haklar vermiş olmasıdır. Bir diğer sebepte özellikle Ruslar'ın bölgedeki diğer Slav toplulukları kışkırtması bölgede Hristiyan-Müslüman çatışmalarının çıkmasına neden olmuştur. Bölgede diğer isyanlarda olduğu gibi 1858-1861 ve 1875 yıllarında çıkan Bosna ayaklanmalarının en önemli sebeplerinden biri Ruslar'ın kışkırtmaları ve giderek artan Hristiyan-Müslüman çatışmasıdır.⁵⁰

Rusya'nın Panislavizm politikasını gerçekleştirmek ve Kafkaslar'da hâkimiyet sahasını genişletmek amacıyla 1876 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmıştır. 1876-1877 tarihlerinde gerçekleşen bu savaş Balkanlar ve Kafkaslar üzerinde iki cephede meydana gelmiştir. Balkanlar'da Bulgaristan üzerinden saldıran Rusya'ya Gazi Osmani Paşa komutasında ki Osmanlı orduları karşı koymuştur. Gazi Osman Paşa, Plevne bölgesinde Rus ve Romen ordularına karşı önemli bir direniş göstermiştir. Fakat Rus ve Romen ordusunun sayıca üstünlüğü nedeniyle işgalci kuvvetler durdurulamamıştır. Plevne'nin de düşmesi üzerine Sırp ve Bulgarlar'da cesaretlenerek Osmanlı Devleti'ne karşı saldırıya geçmişlerdir. Hızla ilerleyen Rus orduları Kazanlık, Samokov, Yeni Zağra, Çırpan, Tırnova ve Filibe'yi aldıktan sonra Tuna Nehri'ni geçmiştir. 20 Ocak 1878 tarihinde Edirne'ye kadar gelen Rus orduları burada da durdurulamamış Silivri'yi de aldıktan sonra 1878 yılında Ayastefenos (Yeşilköy)'e kadar ilerlemişlerdir.⁵¹

⁵⁰ Zafer Gölen: “*Osmanlı İdaresinde Bosna-Hersek*” Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum, 2006, s. 378-382.

⁵¹ Şennur Şenel: “*19. Ve 20. Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar*” Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum, 2006, s. 401-406.

Rusya'nın ilerleyişini durduramayan Osmanlı Devleti savaştan çekilerek anlaşma imzalamak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Ayestefenos (Yeşilköy) anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Rusya gerek Balkanlar'da gerekse Kafkaslar'da büyük çıkarlar elde ediyordu. Ayestefenos Anlaşması'nda Balkanlar ile ilgili şu maddeler yer almaktaydı: Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Bulgaristan Prensliği kurulacak, prensliğin sınırları Tuna'dan Ege'ye, Trakya'dan Arnavutluk'a kadar uzanacaktı. Ayrıca Bosna Hersek'e iç işlerine bağımsızlık verilecek, Sırbistan, Karadağ ve Romanya tam bağımsızlık kazanacak ve sınırları genişletilecekti. Teselya Yunanistan'a bırakılacak, Girit'te ıslahat yapılacaktı.

Ayestefenos Anlaşması, açıkça Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki hâkimiyetini bitiren ve Rusya'nın Panislavizm politikasını gerçekleştirmesine yönelik bir anlaşmaydı. Rus Çarlığı bu anlaşmayla Balkanlar'da tek güç haline gelmek istiyordu. Bu sebepten dolayı Rusya'nın Balkanlar'da tek güç haline gelmesini istemeyen İngiltere ve Fransa bu anlaşmayı kabul etmemiştir. İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünde Berlin Konferansı toplanmış ve bu konferansın sonunda 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Bulgaristan'a muhtariyet verilecek, Karadağ bağımsızlığı Osmanlı Devleti tarafından tanınacak ve son savaşta elde ettiği topraklar kendisine verilmek suretiyle sınırları belirlenecekti. Osmanlı Devleti, Romanya ve Sırbistan'ın bağımsızlığını kabul edecekti. Bosna Hersek muhtariyet olacaktı.

Bu anlaşma Balkan coğrafyasının yeniden şekillendiği bir anlaşmadır. Anlaşmada kabul edilen maddeler Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki siyasi hâkimiyet sahasını oldukça daraltmıştır. Bununla birlikte Balkanlar üzerine çok fazla önem vermeyen İngiltere ve Fransa, Rusya'nın bölge de gerçekleştirmek istediği Panislavizm politikasını engellemek amacıyla bölge de yaşayan azınlık ve ulusları kendi etrafına çekmeye çalışmıştır. 1876-1877 Osmanlı- Rus harbiyle başlayan süreç imparatorluğun Balkanlar'dan ve Avrupa'dan tasviyesinin hızlandığı süreç olmuştur. Sultan Abdulhamid döneminde I. Ve II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi, padişahın izlediği denge siyaseti ve bu bölgede yapılan Reform çalışmaları Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki toprak kayıplarının yaşanmasını bir süreliğine de olsa engellemiştir.⁵²

⁵² Yahya Kemal Taştan; *“Balkanlarda Ulusçuluk Hareketler” 9. Ve 20.Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar*” Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum, 2006, s. 434-436.

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE ORMANCILIK VE ORMANCILIK FAALİYETLERİ

Osmanlı Devleti üç kıtaya yayılmış bir devlettir. Asya, Avrupa ve Afrika kıtasında toprakları olan Osmanlı Devleti sınırları içerisinde değişik bölgelerde geniş orman alanları bulunmaktaydı. Bu orman alanları Kuzey Anadolu'da İzmit, Bursa (İznik ve Göynük) Sakarya, Bolu, Kastamonu, Sinop, Samsun, Trabzon, Batum, Batı Anadolu'da Balıkesir, Çanakkale, İzmir Anadolu'nun güneyinde ise Antalya ve Mersin çevrelerinde daha doğuda Maraş, Malatya, Erzincan ve Tunceli çevrelerinde ormanlar mevcuttu. Rumeli coğrafyasının ise büyük bir bölümü ormanlarla kaplıdır. Bu bölgelerin başında Macaristan (Belgrad, Budin, Peşte) Makedonya (Ohri, Manastır, Üsküp), Bulgaristan (Ruşuk, Razgrad, Silistre, Şumnu, Dobriç, Niğbolu, Silistre, Varna), Romanya (Dobruca, Köstence) ve Yunanistan (Selanik, Kavala) ormanları çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Ayrıca Girit, Kıbrıs, Rodos ve Kırım ormanların geniş yer kaplamaktadır. Ayrıca ormanlar, Osmanlı Devleti'nin geleneksel iktisadi yapısı içerisinde özellikle kırsal hayatta yaşayan insanlar için önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Orman ürünleri gerek donanmada, gerek zirai tarım araçlarının yapımında, gerek mimari de ve daha pek çok alanda kullanılmıştır. Ormandan elde edilen ürünlerin başında çeşitli amaçlar için üretilen kereste, ağaç liflerinden elde edilen boya ve yakacak amacıyla elde edilen odun, çırallar gelmektedir. Ormanlardan elde edilen ürünler, her yerde tahrir kayıtlarına girmediği için Osmanlı ormancılığına dair bilgiler çok kısıtlıdır. İstanbul'da gemi yapımı ve inşaat faaliyetleri için kullanılan kereste başta Karadeniz'in Avrupa kıyılarından getirilmekle beraber, çoğunlukla Balkanlar'da Varna'nın güneyinde kalan bölgelerden ve Anadolu'nun kuzey kıyılarında kalan İzmit- Göynük çevrelerinden getirilmiştir.⁵³ Güneybatı Anadolu'da Antalya ve Muğla'da mevcut olan ormanlardan merkezi idare özellikle 19. Yüzyılın başlarında bu bölgeyi orman ürünlerinin ana merkezi olarak kullanmıştır. Daha doğu da Maraş, Malatya, Kâhta, Antep ve çevresinde önemli miktarda kereste üretimi yapılmıştır. Bu bölgede üretilen keresteler 16. ve 18. Yüzyıllarda Basra ve Birecik Tersanesi'ne gemi yapımında kullanılmıştır. Fırat nehri üzerinden taşınan keresteler Basra ve Birecik'e ulaştırılmış ve uzun bir dönem bu tersanelerde gemi

⁵³ Sureyya Froqhi; *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, Çev: Emine Sonnur Özcan, Doğu Batı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 79-80.

üretmek amacıyla kullanılmıştır.⁵⁴ Özellikle Hint Seferleri sırasında bu tersanelerin öneminin artması sonucunda gemi yapımına önem verilmiş bununla aynı orantıda bölgede ki kereste üretiminde artışlar yaşanmıştır. Savaş ve bazı özel durumlarda orman ürünleri avarız vergisi kapsamında toplanmıştır.⁵⁵

Özellikle Fatih, Kanuni, III. Murat dönemlerinde ve sonrasında Avrupa'ya yönelik seferlerde bu bölgede yer alan önemli ormanlık alanlardan Ohri, Silistire, Niğbolu, Deliorman, Akkerman gibi bölgelerden getirilen keresteler askeri amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Osmanlı coğrafyasının değişik bölgelerinde yetişen, en geniş yetiştirme alanına sahip olan çam ağacı, ormancılık faaliyetleri doğrultusunda en çok kullanılan ağaç olmuştur. Çam ağacından elde edilen keresteler gemi yapımında kullanılmakla birlikte kömür yapımında da kullanılmıştır. Bunun tabi bir neticesi olarak merkezde (İstanbul) bulunan Darpane-i Amire'de gümüşü, Gemlik yöresinden elde edilen çam kömürü yardımıyla işlenmiştir. Darphane-i Amire dışında Tophane-i Amire ve Baruthane-i Amire'de de odun kömürü kullanılmaktaydı. Buralarda en çok kullanılan odun kömürü ise, genellikle meşe, kestane, kayın, ladin ve köknar ağacından elde edilmekteydi. Ayrıca ceviz, ıhlamur, kızılbaş ve fındık ağaçları da kereste için kullanılan ağaçlar arasındaydı. Bu ağaçlardan sağlanan kerestenin nitelikli olmasından dolayı olacaktır ki; Fransız tüccarlar, İzmit yöresinden kereste almak amacıyla imparatorluğa müracaatta bulunmuşlardır.⁵⁶ Kara barutun imalinde kullanılan odun kömürünü üretilirken ağaç ve malzeme türüne büyük dikkat gösterilmiş, kavak, asma, söğüt ağacı gibi hafif odunlu malzemeler seçilmiştir. Odunlar soyulup bir yıl bekletildikten sonra 270-340 derece sıcaklıkta bekletilerek odun kömürü elde edilmiştir. İstanbul'daki baruthanelerle Selanik ve Gelibolu baruthanelerinde kullanılan odun kömürü genellikle aksöğüt ağacından elde edilmiştir. Baruthaneler için gerekli söğüt ağacının çubukları Bursa, Adapazarı, İzmit ormanlarından tedarik edilmiştir.⁵⁷ Osmanlı Devleti'nde orman ürünlerinin ve

⁵⁴ Erol Özbilgen; *Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniyye*, İz Yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul 2014, s. 714- 715. ; Sureya, Froghi; *a.g.e.* , s. 80.

⁵⁵ Olağanüstü durumlarda ve savaş halinde toplanan kereste için bakınız: B.O.A. , Maliyeden Müdevver Defterler, Gömlek No: 1802. B.O.A. , Maliyeden Müdevver Defterler, Gömlek No: 2465. B.O.A. , Maliyeden Müdevver Defterler, Gömlek No: 2986.

⁵⁶ Bekir Koç; “*Osmanlı Devleti'ndeki Orman Ve Koruların Tasarruf Yöntemleri Ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma*”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi, Ankara, 1990, Sayı:10, s. 147. ; Sureya, Froghi; *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, s. 81- 82.

⁵⁷ Çetin Birol; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Baruthaneler 1700- 1900*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 48- 49.

kerestenin çok geniş bir kullanım alanı olup Dersaadet'in gerek askeri, gerek mimari gerekse şehirde yaşayan sivillerin ihtiyaçları Rumeli'den ve bölgede yer alan şehirlerden sağlanmıştır.

19. Yüzyılda özellikle Sanayi İnkılâbı'ndan sonra kereste ve odunun önemli bir hammadde ihtiyacı olması, Avrupa'da kâğıt ve ambalaj üretiminin devamlı artması, kerestenin yakacak değerinin (kalori) yüksek olmasından dolayı on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren orman ürünleri Osmanlı Devleti'nin önemli ihracat ürünleri arasında yer almıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kurulan küçük ve orta büyüklükteki sanayi tesisleri içinde önemli bir ihtiyaç olan kereste Anadolu'nun çeşitli yerlerinden temin edilerek getirilmiştir. İhraç edilen orman ürünleri kaliteli nitelikte olması gerektiği için özellikle Karadeniz ve Balkanlar'daki ormanlardan faydalanılmıştır. Balkanlarda 16. Yüzyıldan itibaren Köstence, Selanik, Dubrovnik gibi limanlar üzerinden ihracatı yapılırken 19. Yüzyıldan itibaren Varna ve Selanik kereste ihracatının yapıldığı limanların başında gelmektedir.

Yine az miktarda da olsa 19. ve 20. Yüzyıllarda Dubrovnik, Köstence, Varna ve Selanik limanları iç ticarete kereste nakliyatının yapıldığı önemli merkezler olmuştur.⁵⁸ Avrupa'da keresteye ihtiyacın arttığını gören Sultan Abdülmecit 1839 yılında Orman Müdürlükleri kurmuş, Orman Müdürlükleri Tuna Vilayeti'nde de açılmış ve teşkilatlandırılmıştır. 1841 yılında ise kesilecek ormanlardan vergi alınması kabul edilmiştir. Böylece hem iç hem dış ticarete orman ürünlerinden elde edilecek gelirler arttırılması amaçlanmış ve ormanlar üzerinde devletin kontrolü sağlanmaya çalışılmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde hazırlanan 1870 Orman Nizamnamesi, Osmanlı ülkesi sınırları içerisinde ormanlar devletin koruması altına alınırken diğer taraftan ormancılık faaliyetleri modernize edilmeye çalışılmışsa da bunda çok fazla başarılı olunamamıştır. Buna benzer çalışmalar Sultan Abdülhamid zamanında da yapılmış fakat bir sonuç elde edilememiştir. Sultan Abdülhamid'in hal edilmesiyle başlayan siyasi iktidarsızlık arkasından gelen Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devleti bölgede büyük toprak kaybı yaşamış ve hâkimiyet alanı oldukça daralmıştır. Bunun tabi bir sonucu olarak Osmanlı Devleti orman ve ormancılık gelirlerinde büyük kayıplar yaşamıştır.

⁵⁸ Özlem Yıldız; "20. Yüzyıl Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti" Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı: XII/24, İzmir, Bahar-2012, s. 35.

2.1.Osmanlı Toprak Hukuku İçerisinde Ormanların Yeri ve Ormanlık Alanların Tasarrufu

Osmanlı devletinde ormanların idari tasarrufu da toprak tasarrufu gibi olmuştur. Toprak tasarrufunda olduğu gibi ormanlarda miri, vakıf ve özel mülk olarak üç şekilde düzenlenmiştir. Ormanların dağıtımı da toprakların dağıtımıyla aynı şekilde olmuştur. Özellikle Balkanlar’da ormanlar mutlak mülk olarak köylülere ve toprak sahiplerine bırakılırken. Miri ormanların tasarrufu doğrudan devlete ait olup bu ormanlardan devlet istediği gibi yararlanma hakkına sahipti. Miri ormanların dağıtımı dirlik ve vakıf sistemi kapsamında gerçekleşmiştir. Daha sonra ki dönemlerde ormanlarda iltizam sistemi kapsamına alınmıştır. Miri ormanlardan özellikle tersane ve tophanenin ihtiyaçları doğrultusunda yararlanılmıştır. Miri ormanlar içerisinde dağ ormanlarını ve bataklıkları dâhil etmekte mümkündür. Osmanlı Devleti’nde Tanzimat döneminden önce ormanların bakım ve yeniden yetiştirilmeleri konusunda alınmış hiçbir ciddi uygulama yoktur. Bu sahada alınmış olan kararlar, dar amaçlı ve az sayıda hazırlanmış fermanlar ve kanunname hükümlerinden oluşmaktadır. Ormanların mülki dağılımını şu şekilde detaylandırmak mümkündür;

2.1.1.Mülk olan orman, koru bahçe ve ağaçlık bölgeler

Orman, koru, bahçe ve ağaçlık bölgelerin mülk haline gelmesi ise dört şekilde olmaktaydı; Birincisi, fetih sırasında yararlılıkları görülen gazilere verilmesi sonucu veya aynı süreçte bölgede yaşayan gayr-i müslimlere ait yerlerin, savaş sonrasında da gayr-i müslimlere bırakılmasıyla olabiliyordu. İkincisi ise tarıma elverişsiz bir yerin ağaçlandırılarak imar edilmesi, yeşillendirilmesi sonucu burada emeği veren kişilere devredilmesiyle gerçekleşebiliyordu. Üçüncüsü, tarım arazisinin ağaçlandırılması sonucunda bahçe, orman ve koru haline getirilmesiyle mümkün olmaktaydı, tarım arazilerini bahçe, orman, koru haline getirilmesinde emeği geçenlere devrebilebiliyordu. Dördüncüsü ise tarım arazisi ve metruk arazi dışında kendiliğinden yetişen ağaçların bakımını yapmış veya meyve vermesi için çaba harcamış, emek göstermiş olan kişilere devredilmesiyle gerçekleşebiliyordu.

Her dört şekilde de toprak mülkiyet kuralları geçerli olup, ağaç ve ağaçlardan elde edilecek ürünlerin tasarruf hakkı sahibinin olmaktaydı ve özel mülk sayılması

sebebiyle miras olarak ailesine ve yakınlarına bırakabilmekteydi.⁵⁹ Tapu tahrir defterlerinde “şira-i bagat” ve “eşcar-ı sa'ire” olarak geçen bağ, bahçe ve meyve ağaçları da yine mülk statüsünde ele alınmıştır. Bahçelerde ve meyve ağaçlarında, meyve veren ağaç başına-bitki başına ve ürünün rekortesine göre vergilendirme yapılmaktayken bağlarda dönümüne göre yapılan vergilendirme yapılmaktaydı. Meyve ağaçlarında ise özellikle (incir, dut, badem, kestane, kayısı, erik, elma vb.) ürüne göre yapılmaktaydı. İstisnai olarak bazı ağaçlardan ağaç başı vergi alınmaktaydı. Bunların başında zeytin, ceviz ve fındık gibi ağaçlar gelmekteydi. Meyve ve türevi ağaçlardan genellikle ağaç başına vergi alınmaktaydı.⁶⁰ Savaş, afet ve benzeri acil durumlarda bunlardan avarız vergisi alınarak ordunun ve devletin merkezi konumunda olan İstanbul'un ihtiyaçları karşılanmıştır.

2.1.2. Vakıf olan orman, koru, bahçe ve ağaçlık bölgeler

Geliri müslümanların ve Osmanlı tebasının ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere kurulan vakıfların, önemli kaynaklarından biri tarıma dayalı gelirlerdi. Ormanlardan elde edilen ürünlerden gelen gelirlerde doğrudan vakıflara aktarılmaktaydı. Ancak, kereste açısından verimli olan ve meyve ağacının bol olduğu Marmara, Akdeniz ve Karadeniz bölgesindeki orman ve ağaçlık alanların vergi kaynağı olarak tahsis edilmesi uygulamasında sıkça rastlanmaktaydı. Vakıf statüsündeki orman, koru, bahçe ve diğer ağaçlık bölgeler de miras olarak bırakılabilmekteydi. Gerek mülk gerekse vakıf orman ve koruları üzerinde hak iddia etmek için müstakil, özel ve mahsus olarak korunun geldiğini ispatlamak için temessük kaydı ve tapu sahibi olmak gerekmektedir.⁶¹ Temessük kaydı ve tapu kaydı olmayanların koru, ormanlık arazileri kamulaştırılabiliyordu. Yine her iki tür orman ve koru; kereste kesimi, meyve toplanması veya sadece su ve otlatma amaçlı olarak, vakıflara hizmet doğrultusunda kiralanabilmekteydi. Kiralanan bağ, bahçe, orman ve korulardan elde edilen ürünlerin gelirleri doğrudan vakıflara aktarılıyordu.

⁵⁹ Bekir Koç; “Osmanlı Devleti'ndeki Orman Ve Koruların Tasarruf Yöntemleri Ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma”, s. 141. Ömer Lütfi Barkan; “Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi”, Tanzimat I, Komisyon, İstanbul, 1999, s.323-325.

⁶⁰ Bekir Koç; “Osmanlı Devleti'ndeki Orman Ve Koruların Tasarruf Yöntemleri Ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma”, s. 141.

⁶¹ Bekir Koç; “Osmanlı Devleti'ndeki Orman Ve Koruların Tasarruf Yöntemleri Ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma”, s. 141-142. Ömer Lütfi Barkan; “a.g.m.”, s.326.

2.1.3. Miri statüdeki orman, koru ve baltalıklar

Miri orman, Miri dağ, Koru-yu Miri, Koru-yu Hassa ya da Koru-yu Hümayun da denen bu tür ormanlar büyük ölçüde, askeri gereksinimler, saray, hanedan mensuplarının avlanmaları ve İstanbul'un yakacak ihtiyacı için ayrılmıştı. Bu korular ve ormanlar doğrudan doğruya devlete bağlıydı. Yine miri statüde olup koruma tedbirlerine çok az başvurulmuş *Cibal-i Mübaha* denen devlet tarafından reyanın kereste, yakacak ve mimari ihtiyaçları için ayrılmış dağ ormanları vardı. *Cibal-i Mübaha*, ormanları Osmanlı coğrafyasında en geniş yer kaplayan orman türüydü. Kırsal alanda devlet bu ormanları halk ihtiyacı için ayırmıştı.

Halkın kullanımına açık olması ve orman kullanımını kısıtlayan, engelleyen bir kanun olmaması nedeniyle bu ormanlar köylüler tarafından ticari amaçlarla tahrip edilir ve genellikle tersane ve iskelelere uzak olan ya da içinde tersanenin işine yarayacak nitelikte kaliteli ağaçların bulunmadığı yerlerde kullanılırdı. Devlet bu ormanları İslami bir anlayış ile ele alarak halkın havayic-i zaruriyesine (zorunlu ihtiyaçlar) çerçevesinde yakacak ihtiyaçlarını karşılamak ve hayvanların yemlenmesini sağlamak amacıyla halka tahsis etmiştir. Böylece hem halkın ihtiyacını karşılarken hem ormancılığa bağlı ziraat kollarının doğmasına sağlamış hem de hayvancılığın gelişmesini sağlamış olsa da bu durum bazı bölgelerde kötüye kullanılarak ağaçlar bilinçsizce kesilmiş ormanlar tahrip edilmiştir. *Cibal-i Mübaha* kapsamında kullanılan kereste ve ormanlardan vergi alınmamıştır.

Aynı şekilde özellikle Balkanlarda yaşanan toprak kayıpları sonucu Anadolu'ya yoğun bir göç hareketi olmuştur. Göçmen evlerinin yapımında kullanılan ve devlete ait ormanlardan bedelsiz olarak sağlanan kerestelerden vergi de alınmamıştır. Bu uygulama İzmit'te ve Kastamonu'da yapılmıştır.⁶² Fakat halk, bu kısmi serbestliği özellikle her devirde iyi para getiren kereste ticaretine yönelerek fazlasıyla suiistimal etmiştir. Herkesin kullanımına açık yerler olmasına karşın büyük çaplı kesimlerde görevlileri bilgilendirmek gerekmekteydi.⁶³ Yine aynı şekilde kırsal hayat içerisinde köy, mezra ve diğer kırsal alanlarda yerleşim merkezlerine yakın bölgelerde ki bataklık çevresindeki ormanlar ve bitkiler o bölgede yaşayan tebaaya bırakılmıştır. Osmanlı döneminde kontrolsüz, plansız ve serbestçe yararlanmayı ifade eden *Cibal-i mübaha*

⁶² Faruk Kocacık; “Balkanlar’dan Anadolu’ya Göçler” , Osmanlı Araştırmaları Dergisi, Sayı:1, İstanbul, 1980, s. 170.

⁶³ Bekir Koç; “Osmanlı Devleti’ndeki Orman Ve Koruların Tasarruf Yöntemleri Ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma”, s. 142-143.

anlayışı, günümüzde Türkiye ormanlarının yarısına yakınının bozuk nitelikte olmasının nedenlerinden bir tanesidir. Cibal-i mübaha hakkında bilgi sahibi olmak, ülke ormanlarımızın maruz kaldığı sosyo-ekonomik ve neredeyse bir kültür haline gelen baskıyı ve bu baskı sonucu ortaya çıkan büyük orman tahriplerinin anlaşılması açısından önemlidir.⁶⁴

2.2. Osmanlı Devleti'nde Klasik Çağ'da (1300-1699) Orman ve Ormancılığa Yönelik Hazırlanan Kanunlar

Osmanlı Devleti'nde ormanlara yönelik ilk kanun ve hüküm Fatih Sultan Mehmet zamanında hazırlanmıştır. Fatih Kanunnamesi'nde, İstanbul'un sürekli artan nüfusu ve başkent olmasından kaynaklanan özel konumu nedeniyle İstanbul'da yaşayanların ihtiyaçlarının sağlanması amacıyla; "Darü's-saa'de ve Matbah-ı Amire maslahatı için her yıl İznikmid (İzmit) kadılığından yirmi bin vezne ve Yalakova (Yalova) kadılığından dokuz bin vezne Gekbüze (Gebze) kadılığından iki bin vezne odun mukarrer kılınmıştır. Her vezneye ikişer buçuk akçe mukarrer kılınmıştır." ⁶⁵ İstanbul'da yaşayan tebaanın yakacak ihtiyacı ve İstanbul'da Matbah-ı Amire, Tersane-i Amire, Darphane-i Amire'de kullanılacak kerestenin üretiminin devamlılığını sağlamak amacıyla Fatih Sultan Mehmet'ten sonra gelen her dönemde padişah ve yöneticinin üzerinde hassasiyetle durduğu bir sorun olmuş ve hazırlanan kanunnamelerde ormanlara, ormancılığa yönelik maddeler konmuştur. Özellikle şehir kanunnamelerinde ormanlar, ormancılık faaliyetleri, ormanların korumasına yönelik kanunlar, orman ürünlerinden alınması gereken vergiler gibi konulara değinilmiştir.

Yavuz Sultan Selim zamanında hazırlanan 26 maddelik Bosna Vilayet Kanunnamesi'nin 17. ve 22. maddelerinde "*Ve otluk biçmeğe ve kurutmağa ve odun taşıdmağa sürmeyeler ve kollanmayalar. Padişah-ı İslam hulide mülkühü ila yevm'il kıyam hazretlerinin hizmetlerinden gayri hizmet teklif olunmaya. Amma hizmete varmayan voynuğa muhkem siyaset oluna. Akçeleri alınmaya.... Ve odun yükünden bir akçe ve çiranın iki yükünden bir akçe ve bir araba direktan bir akçe alınır*" bu maddelerde odun, çıra ve benzeri orman ürünlerinden vergi alınması gerektiğine vurgu

⁶⁴ Üstüner Birben; "Cibal-i Mübaha", Ormancılıkta Sosyo- Ekonomik Sorunlar Kongresi, 19-21 Şubat 2009, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2009, s. 396.

⁶⁵ Bekir Koç; *Osmanlı Devleti'ndeki Orman Ve Koruların Tasarruf Yöntemleri Ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma*", s. 147.

yapılırken aynı zamanda cibali mübahe kapsamında halkın ormanlardan yararlanabileceğine değinilmiştir.

Kanun Sultan Süleyman zamanında Budin, Estargon, Hatvan ve Novigrad şehirleri için hazırlanan 28 maddelik kanunnamenin 7. ve 9. maddelerinde "*Ve araba ile çömlek ve bardak ve ağaç bardak gelse satandan araba başına dört akçe bac alına... Ve araba ile odun getürenden bir odun be bir otluk getürenden bir demet otluk alına.*" Şehir kanunnamesinin bu maddelerinde orman mamülü imal edip onu pazarlarda satmak isteyenlerden bac (pazar) vergisi alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Yine Kanuni Sultan Süleyman zamanında hazırlanan Çirmen şehir kanunmesinde ormanlara yönelik beş kısım hazırlanmıştır; Birinci kısımda "Der nahiye-i Çirmen: İkinci Kısım, Nahiye-i Hasköy der. Liva-i Çirmen: Ve bir araba tahta ve pedavra gelüb satılsa bir akçe alınur. Üçüncü kısım Nahiye-i Akçe- kızanlık tabi'i liva-i Çirmen: Ve bir araba tahta gelüb satılsa bir tahta alınur. Ve bir araba mertek gelüb satılsa bir mertek alınur. Ve bir araba pedavra gelüb satılsa iki pedavra alınur, ifadeleriyle orman ürünlerinden, kereste ve tahta üretiminden alınacak vergiye vurgu yapılmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında hazırlanan Silistire şehir kanunnamesinin 27. maddesinde ise "*Ve Dobraca vilayetlerinde bir tarlanın kökün sökdüm veya baltamla açtım didüğine amel olunmaya. Zira anda ziraat olan yerler üç yıldan ziyade ma'mul olmaz. Amma Balkan dağının berü yüzünde bir tarlanın kökin söküb veya baltasıyla açmak kanun-i kadim üzere mükerrerdur. Lakin il kâtibi gelüb anın gibileri dâhil-i defter itdükten sonra anlar dahi raiyet çiftlögündendir. Sahibi ben kökün sökdüm didüğine amel yok.*" Silistire şehir kanunnamesinde yer alan bu maddeler ormancılık faaliyetlerini düzenlemeye yönelik konulmuştu. Bu maddelerle Silistire'de ormancılık faaliyetlerinin yürütüleceği orman, tarla ve bahçeler koruma altına alınması hedeflenmiştir.

II. Selim zamanında 1569 yılında hazırlanan Silistire şehir kanunnamesinin 31 ve 32. maddelerinde şu ifadeler veriliyordu; "... *Ve odun ve otluk toprağa tabidir. Ve öşür ve rüsüm-u derbend ad eti üzere bağlanan köylerde resmi hime ve giyah bağlanmamıştır. Meğer kim tahrirden sonra gele ol vakit alınur ve bir sipahinin odun ve otluk bağlanan reayası gelmemek için sipahisi otursa ve odun ve otluk resmini tımarına noksan gelmemek için sipahisi olur. Amma odun ve otluk bağlanmayan*

mücerred aharın tımarında evlenüb yurt tutsa oturduğu yere karye sahibi olur. Resmi hime bocukta ve resmi giyah ot biçiminde alına....

III. Ahmet zamanında 1716 tarihinde hazırlanan Mora şehir kanunnamesinin 22. maddesinde; "... Sefine ile kereste gelse kebirinden elli vasatından otuz, sağırinden yirmi resim ve on akçe alınur. Kayık ve hatab gelse kebirinden yirmi akçe resim ve altı akça harç alınur. Ve vasatından on akçe resim ve üç akçe harç alınur." çeşitli amaçlarla kullanılacak keresteden alınması gereken vergilere dikkat çekilmiştir.

Tarihi 1163 Midilli şehir kanunnamesinin 14. maddesinde "*eşek yükü odundan bir odun alalar. Kapıcı şehürden gelüb giden beğ kulına.*" bu madde de ise nakdi vergilendirmenin dışında aynı vergilendirme uygulaması kapsamında odun getirip, götürenden taşıdığı eşyanın ağırlığına göre odun alınmasından bahsedilmektedir.

2.3. Osmanlı Ormancılığı'na Dair Fermanlar, Emirler, Belgeler

Osmanlı Devleti, Tanzimat dönemine kadar geçen süreçte ormancılığa dair müstakil kanunnameler hazırlamamıştır. Osmanlı Devleti'nde ormanlar, ormancılık faaliyetleri, ormanların korunmasına yönelik emirler veyahut ormancılıktan alınacak gelirler şehir kanunnameleri, fermanlar ve emirler yayınlanmıştır. Bunların dışında İstanbul ve nüfusu kalabalık şehirlerde gözüken odun, kereste gibi ihtiyaçların karşılanmasına yönelik fermanlar yayınlanmıştır. Tanzimat döneminde ormanların kıymetinin anlaşılmaya başlanmasıyla orman tahribatını önlemek, ormanların tarlaya dönüştürülmesini engellemek ve orman yangınlarının önüne geçmek içinde fermanlar yayınlanmıştır. Araştırmamızın bu bölümünde konu ile ilgili olan Başbakanlık Osmanlı Arşiv'inden elde ettiğimiz belgelerin transkripsiyonları paylaşacağız, belgelerin aslı ise ekte tam olarak verilmiştir:

Ek 1: BOA. A. MKT. UM. NO: 120/46

H. 1269/ M. 1854

Mar'uz-ı Çaker-i Kemineleridir ki,

Memalik-i mahruse-i hazret-i şahanenin ba'zı mahallerinde zürra' taifesi güya yer açmak garazıyla büyük ormanları yakmakta oldukları bu kerre tahkik ve istihbar buyrulduğuna ve bu keyfiyyet bi'l-ahire Tersane-i Amire umurına sekte irasını mücib olub bir vech ile tecviz olunur mevaddan olmadığına bina'en bundan böyle cebel-i

mubahadan ve kura ve çiftlikat hayavanatına mahsus mer'adan ve arazi-i evkafdan boz hali olan yerleri yeniden açub zer' itmek murad idenlere kanun-ı müfadinâ ve zira'at müdirlerinin yedlerinde bulunan ta'limnamelere tatbikan ruhsat virilüb ba'zı kasaba ve karyeler civarlarında olarak ahali tarafından hatab kesilmekte olan ormanların muhafazasına dikkat olunması ve böyleormanların ve canib-i miriye ve şuna buna ait olan ve Tersane-i Amire için lüzumu bulunan orman ve ağaçların ihrak ve itlafına mütecasir olanlara bulunduğu halde dahi bu kerre ba-irade-i seniyye-i tanzim olunan kanun-i ceza ahkâmı mücibince te'diblerine bakılmak üzere keyfiyyetlerinin ba-mazbata hak-i pa-yı seniyyelerine 'arz ve inhası için mahallerince iktiza idenlere tenbihat icrası zınnında keyfiyyetin lazım gelen m'urin bendelerine tavsiye ve iş'ar kılınması Meclis-i Vala' da bi't-tensib irade-i seniyye-i hazret-i müllükane müte'allik ve şeref-piray buyrulduğu beyan-ı samisiyle keyfiyyetin zır-i irade-i çakeride kain mahallerde bulunan me'murin kullarına ekiden tenbih ve iş'arıyla tamam-ı icrası hususını amir hame-ara-yı zıb-i sutür olan bir kıt'a fermanname-i hidivileri me'al-i karin-i müdrike-i 'abidanem olmuş ve tıbk-ı emr-ü ferman-ı seniyyeleri vechile keyfiyyet iktiza idenlere ekden tenbih ve izbar kılındığının beyan ve ifadesi ma'rızında terkim ve takdim-i 'arıza-i çakeriyye ictira' olunmuştur. Ol babda ve her halde emr-ü ferman hazret-i veliyyü'l emrindir. Fi 18 RA. Sene (12)69.

Mutasarrıf-ı Karesi

Bu emir, çiftçilikle uğraşan kırsalda; kasaba ve köylerde yaşayanların tarla açmak için ormanlara zarar vermelerinin, yok etmelerinin önlenmesine yöneliktir. Tarla açmak için ormanlara zarar verenlerin, ormanları yok etmeye çalışanların cezalandırılacağını açıkça belirten bu emir Karesi (Balıkesir) mutasarrıfı H. 1269 (M. 1854) tarihinde aittir.

Ek 2: BOA. A. MKT. UM. NO: 326/55

H. 1275/ M. 1858

Hüdavendigâr valisine:

Hüdavendigâr eyaleti dâhilinde kain Tersane-i Amireye merbut ormanlarda hemgam-ı sayf ve şitada ba'zı aşayir iskan iderek zikrolunan ormanlara mazarrat iras itdirmekde odıkları Gemlik keraste me'muru tarafından zabt olunmuş olduğundan ve süret-i iş'ara nazaran aşayir-i merkumenin zikrolunan ormanlarda iskanı mazarratı

müstelzem olarak tecviz olunamayacağından bunların icabı vechile dâhil-i eyaletde ve sa'ir mevaki'-i münasebede iskanları hususunun savb-ı samilerine bildirmesi übbehetlû devletlû kapudan paşa hazretleri tarafından ba-tezkere iş'ar kılınmakdan naşı keyfiyyet Meclis-i Valaya lede'l-havale miri ormanların hüsn-i muhafazasıyla tersane-i amireye lüzumu olan kerasteye takabbuz-ı terettüb itdirilmemesi ve bunların def'i mazarratları esbabının istihsalı lazimeden olmasıyla aşayir-i merkumenin yine dâhil-i eyaletde mevaki'-i münasebede iskan itdirilerek zikrolunan ormanların hüsn-i muhafazaları hususunun savb-ı samilerine bildirilmesi tezekkür kılınmış olmağla ol-vechile icra-yı icabına himem-i samiyeleri der-kar buyurulmak siyakında şukka.

Taraf-ı hazret-i kapudaniye kenar:

İşbu tezkere-i aliyye-i asaf-aneleri me'al-i samisi ve şukka-yı mezkure sü'edası ma'lum-ı aciz-i olarak iş'ar-ı samileri vechile vali-i müşarün-ileyh hazretlerine tastır kılınan tahrirat-ı senaveri mezkur şukka ile leffen irsal savb-ı ali-i kapudanileri kılınmağla emr-ü irade hazret-i men lehü'l emrindir.

Bu tezkere kapsamında devlet ormanlarına zarar veren aşiretlerin uygun bir bölgeye iskan edildiklerine dair bir belgedir. H. 1275 (M. 1858) yılında Hüdavendigâr valisine gönderilen bu tezkire devlete ait miri ormanların korunmasına ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Ek 3: BOA. Y. A. RES. NO: 36/14

H. 1304/M. 1886

Nezaret-i Umur-i Nafi'a

Mektubi Odası

Numara 78

Huzur-i Fehamet Mevfur-ı Hazret-i Sadaret Panahi'ye

Ma'ruz-ı Çaker-i Kemineleridir ki,

Orman Ve Ma'adin İdaresi'nin Maliye Nezaret-i Celilesi'ne ilhakıyla Ticaret Nezareti'nin Nafi'a Nezareti'ye birleşmesi mukteza-yı irade-i seniyye-i hazret-i padşahiden olub maliye dairesi havlısında vaki' Ticaret Nezareti dairesinin vüs'atsizliği ile beraber orman ve ma'din me'murlarına bırakılmak lazım geldiği cihetle Ticaret ve Zira'at ve Sanayi' müdiriyyetleri hey'etleriyle istatistik kaleminin Nafi'a Nezareti

dairesine nakli icab eyleyerek Nafi'a Nezareti'ne mahsus dairenin zemin katında vaki' koğuş ve kahve ocağı gibi mevcut üç odanın bölünerek ve çerçeveleri tecdid olunarak daire-i ticaret'den nakl idecek me'murlara tahsisi tasavvur ile bunların masarif-i ta'miriye ve tanzimiyyesi keşf itdililerek takriben on beş bin guruş masrafla vücûda geleceği anlaşılmış ve bu hale göre zikr olunan müdiriyyetler ve kalemi hey'eti buralara sığışabilür ise de tercüme-i fûnun kalemi hey'etinin dahi daire-i nezarete nakli lazım geldiği takdirde onlar için yer bulunamamış olmağla zikr olunan zemin katındaki odaların daire-i ticaret den nakl idecek me'murlara tahisisan ol mikdar masrafla ta'mir ve tanzimi müvafık-ı irade-i aliyye-i cenab-ı vekalet-i penahileri olduğu halde meblağ-ı mezburun müsara'aten tesviye ve ifası hususunun Maliye Nezareti celilesi'ne emr-ü iş'arıyla keyfiyyetin taraf-ı aciziye dahi irade ve izbar buyrulması bab'ında emr-ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 8 Rebiu'l-hir sene 304 ve fi 23 Kanun-i Evvel sene 302.

Ticaret ve Nafi'a Nazırı

Orman ve Maden İdaresi'nin Maliye'ye dâhil edilmesi, Ticaret ve Bayındırlık Nezaretleri'nin birleştirilerek yeniden yapılandırılması üzerine memurlar arasında yeni teşkilata göre düzenleme yapılması, gerekli bütçenin ayrılmasına Ticaret ve Nafia Bakanı tarafından H. 1304 (M. 1886) yılında yazdırılan belgedir. Bu belge Osmanlı Devleti'nde maadin ve orman idaresine dair yapılan değişiklikleri göstermesi açısından önemlidir.

Ek 4: BOA. Y. A. RES. NO: 9/97

BOA. Y. A. RES. NO: 9/97

H. 1298/M. 1880

Fi 20 Mayıs (12) 96 tarihli Ticaret Nezaret-i Celilesi'ne vürüd iden tezkire-i samiye suretidir.

Orman ve Ma'adin'in hüsn-i idaresiyle varidatinın tezyidi için icra kılınan tedkikat ve ol bab da nezaret-i celileleriyle cereyan iden muhaberat üzerine ıslahat-ı maliye komisyonu varidat şu'besinden kaleme alınub Meclis-i Mahsus-ı Vükelada mütala'a kılınan mazbatada gösterdiği üzere ma'adinintaliblerine maktu'an ihalesi mukerrer olub fakat ormanlardan layikiyla istifade olunmak için ya masaraf-i

külliye ihtiyarıyla icab itdiği kadar fen ve muhafaza ve idare me'murları ta'yin olunarak icab iden yollar yaptırılarak ormanlar tamamen kamilen taht-ı inzibata ve idareye alınmak ve yahud şimdiden parça parça tahiblerine i'ade edilmek şıklarından birinin ihtiyarı lazım gelir ise de ormanların tamamen taht-ı muhafaza ve idareye alınması için hasabe'l hal masarif-i külliye ihtiyarı mümkün olamayacağı gibi suret-i maktu'ada ihaleside enva' müşkilatı istilzam ideceği cihetle kabil olmayub emaneten hüsn-ü muhafaza ve idaresi zaruri bulunduğu anlaşıldığından şimdiye kadar taht-ı muhafaza ve idareye alınmış ve alınması mükerrer bulunmuş mahaller ormanları için orman idaresince tanzim olunan teşkilat defterleri mucibince tefrik edilen dokuz milyon guruşun cüz'iyetine mebni bulunan cümlesini ıslaha kafi olamayacağı cihetle şimdilik sevhilde bulunan vilayat ormanlarının idaresine tahsis ve bir de ormanlardan istifade edilmek yolların tanzimine mütevvakıf olduğundan ma'denler ihale olundıkça bunlar için tefrik olunan mebaliğden kalacak akça ve Nafia Nezaretiyle bi'l- muhabere icab iden yollar yaptırılarak hüsn-i idare ve inzibatın te'mini ve ele geçecek varidat-ı safiyeden yüz yirmisi hazineye alınub küsürünün salifü'z zikr dokuz milyon guruş tahsisata ilave ile ilerü ki sene diğer bir iki mahal ormanlarının daha taht-ı idareye alınarak ve bu yola devam idilerek pey-der-pey maksadın hasıl olacağı cihetle icrası taleb olunan teşkilatın ana göre mevki'-i icraya isali ve bi't-tab'bir kaç sene layıkıyla idare olunmayacak olan mahal ormanlarının dahi bütün bütün muhafazasız bırakılmamak üzere mümkün mertebe korıcılar ta'yiniyle takayyudat icrası hususının dahi mahalleri me'murlarına tadvi'i ve orman ve ma'adin bütçesine idhal edilmiş olan palamut ve mazu a'şarının idare-i mezkureye ta'liki olmamasına mebni bunun geçen seneki karaf vechile doksan altı sene-i maliyesi Mart'ından i'tibaren idare-i mezkure varidat bütçesinden ihracıyla mal me'murları idaresine verilmesi meclis-i mahsus-u mezkur kararıyla bi'l-istizan irade-i seniyye-i cenab-ı pad-şahi iktiza-yı 'alisinden olarak Maliye Nezaret-i Celilesi'ne tebliğ-i keyfiyyet ve Nafi'a Nezareti'ne de i'ta-yı ma'lumat olunmuş olmağla ber-vech-i muharrer ifa-yı muktezasına himmet buyurulması siyakında tezkire-i senaveri terkim kılınır.

Aslına mutabıktır.

H. 1298 (M.1880) yılına ait olan bu belge Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan bütün orman ve maadenlerin ıslahı, korunması, modernizasyonu için yapılan bir yazışmayı içermektedir. Bu kapsamda yapılacak çalışmaların masraflarının

karşılanması, ormanlardan ihale yoluyla satışının yapılması gibi hususlar hakkında bilgiler vermektedir.

Ek 5: BOA. ŞD. NO: 519/12

H.1312/M.1894

Maruz-ı Çaker-i Kimenelerdir ki,

Hüdankerde miri ormanlarında vuku' bulacak harik masrafına mukabil icabında sarf edilmek üzere ihtiyaten bir miktar mebalığın tahsisıyla hava istihsali Cezayir i Bahri Sefid vilayetinden varit olan yüz otuzaltı numaralı ve 15 Teşrin-i Sani sene 310 tarihli tahriratla iş'ar olunmuş ve muhasebeye lede'l-havale mezkur masrafa mukabil tahmini bütçelerine münasib bir şey konulması lüzumu Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nin 29 Kanun-i Sani sene 307 tarihli buyuruldu-ı 'ali-i sadaret-penahileriyle zaten evvelce irade ve ferman buyurulmuş olmasına mebni harik masrafiyla vilayet ormanlarına iddi'a-yı tasarrufda bulunan eşhasın hamil oldukları senedatın tedkiki için vilayetlerde teşekkül idecek komisyonlar masarifi istiklafiye ve saireleri mukabili olarak seksen bin guruş zuhurat tertibi namıyla nezaret-i 'acizi bütçesine kayd ve idhal olunarak lede'l-hace müsa'de buyurulması husüsünün huzur-ı 'ali-i sadaret penahilerine 'arz ve istizanı ifade kılınmış olmağla ol babda emr-ü ferman hazret-i veliyyü'l emrindir.

Fi 22 Şa'ban sene 312 ve fi 5 Şubat Sene 310

Orman ve Ma'adin ve Ziraat Nazırı

H. 1312 (M. 1884) yılına ait bu belgede Cezayir-i Bahri Sefid vilayetinde çıkan orman yangınlarının söndürülmesi esnasında yapılan çalışmaların Orman ve Ma'adin ve Ziraat Nezareti bütçesine dâhil edilmesi hususu ele alınmıştır.

Ek 6: BOA. ŞD. NO: 519/6

BOA. ŞD. NO: 519/6

Maruz-i Çeker Kemineleridir ki,

Orman nizamnamesinin otuz birinci maddesinde ormanlara müte'allik tazminat da'vaları için murur-i zaman cürmün vuku'ı tarihinden itibaren üç mah

olduğu ve ahkam-ı lahika dahi üç ay zarfında icra olunmaz ise münfesih olacağı muharrer olup halbuki ormanlarca gerek mültezimin ve gerek müte'ahhidin ve gerek eşhas-ı sairenin mugayir-i nizam ika' idegeldikleri mu'amelat ve hareket me'murin-i mevcudenin kifayetsizliginden dolayı ekseriyet üzere vakt-ü zamaniyla haber alınamayub haber alınanlar geşt-ü güzâr esnasında me'murin tarafından görilmekte ve yahud ahar tarafından ihbar olunmakta olup bu suretler bile pek çok def'alar müddet-i mezkurenin mürurundan sonra vaki' ihbar olmakda olunmakta olup bu suretler bile pek çok def'alar müddet-i mezkurenin mürurundan sonra vaki' olmakda olduğu ve şu ittila'dan sonra tahkikat ve keşfiyyat-ı mukteziyye icrası ve icab iden raport ve keşifnamelerin tanzimiyle ikame olunacak dev'ainin esbab-ı subutiyyesini istihzar dahi ormanların vüs'ati ve mevaki'in bu'dı ve ba'zen mevsimin ormanlarda keşf-ü güzâra müsa'desizliği sebebiyle bir hayli vakte muhtac bulunduğu cihetle hareket-i mezkurenin tarihinden i'tibaren üç mah zarfında i'kame-i da'va itemek imkan haricinde görünmekte olup eğerçi ahiran neşr olunan usûl-ü muhakemat-ı cezaîyyenin mürur-ı zaman faslında cünhalardan dolayı ikame-i da'va için mürur-i zaman cürmün tarih-i vuku'undan i'tibaren üç sene olmak üzere mahdud ve ormanlardan dolayı vuku' bulacak ceza-yı nakdi ve tazminat hükümleri dahi cünha nev'inden ma'dud ise de usul-i muhakemat-ı mezkurenin dört yüz seksen yedinci maddesinde işbu faslın ahkamı ba'zı cünha ve kabayıha müte'allik de'avinin mürur-ı zamanla sukutuni ta'yin iden nizamat-ı mahsusa ahkamına halel getirmez deyü musarraha olması orman da'valarından dolayı mürur-ı zaman hususunda usul-i muhakemat-ı mezkureye tevfi-k-i mu'ameleyi mani görünmekte ve halbuki mürur-i zaman 'adi kabahat da'valarında kable'd-da'va bir ve ba'de'l-hükm iki sene ve cünhalarında kable'l hükm üç ve ba'de'l-hükm beş seneden 'ibaret olduğu halde ormanlar hasarat-ı a'zamîyyeyi mucib olan tazminat ve ceza-yı nakdi da'valarında böyle üç mah zarfında ikame edilmek ve ahkam-ı lahikanın ke-zalik üç mah zarfında itdirilmek mecburiyyeti cerayim ve hareket-i mezkureye mütenasib görülememekde ve eğerçi mezkur otuz birinci maddede muharrer üç mah mürur-i zamanın madde-i mezkurenin sarahatine istinaden yalnız tazminata hasrıyla ceza-yı nakdi da'va ve hükümlerinin bundan istisnası ciheti varid-i hatr olmakda ise de mehakimce ahkam-ı kavanin ve nizamât mücriminin lehine tefsir olunması ka'ide-i umûiyyesine tevfi-kan şu sureti mehakime kabul itdirmek meş-kuk olup a'le'l-husus ikame olunan da'vaların pekçoğu tazminata münhasır olmak hasabıyla suret-i mezkure mehakimce kabul idileceği farz olundukca tazminat da'vaları müstesna oldukca

bundan yine istifade idilemeyeceği usul-i muhakemat-ı cezaiyyenin dört yüz seksen altıncı maddesinde cerayimden dolayı hukuk-i şahsiyye cihetinde vu'ku bulmuş hükümler la-yetegayyer hükmüne girdikleri tarihten i'tibaren on beş sene sonra sakıt olacağı muharrer olduğu ve Mecelle ahkâmı dahil bu merkezde bulunduğu halde bunların cümlesinden müstesna ormana müte'allik tazminat hakkındaki hükümlerin üç mah içinde icra olunmaz ise ke-enlem-yekün add'i maslahata ve hukuk-i hazineye münafi görünmekde olduğundan naşi madde-i mezkurenin ya orman tazminat ya ceza-i nakdi dav'alarının kanun yönünden cünha nev'inden ma'dudiyeti cihetile mürur-i zaman müddetinin mahalikin ahvali ve ormanların vüs'ati ve de'avinin ehemmiyet ve cesameti gibi halat nazar-ı dikkate alınarak ihtiyacat hal ve zamana göre tashihi muktezi olduğundan lutfen ifa-yi muktezasıyla neticesinin taraf-ı çakeriye emr-ü iş'arına erzani-i müsa'ade-i celile-i cenab-ı vekalet-penahileri babında emr-ü ferman hazret-i veliyyü'l emrindir. Fi 29 Receb sene 312 ve Fi Kanun-i Sabi sene 310.

Orman ve Ma'adin ve Zira'at Nazırı

Bu belgede kanunlara aykırı olarak ormanlardan istifade eden ağaç kesmek kaydıyla ormanlara zarar verenlerin engellenmesi, kaçak kesim yapanların hakkında cezai işlem başlatılması ve alınan cezaların orman memurlarına verilmesine dair Orman ve Ma'adin ve Zira'at Nezaret'i'nce hazırlanan belge.

Ek 7: BOA. DH. HMŞ. NO: 13/20

H. 1321 (1903)

Bab-ı Ali

Daire-i Umur-ı Dâhiliye

Mektubi Kalemî

'Aded

'Umum: 241

Hilaflı memnun'iyet olarak ormanlar dâhilindeki arazi için ba'zı taraflardan sened virilmekde olmasından dolayı men'i hakkında Orman Ve Ma'adin Ve Ziraat Nezaret-i Celilesi'nden vuku' bulan iş'ara bina'en miri ormanlarına ve dâhilinde bulunan eşcardan hali araziye tasarruf 'ilm-ü haber virmiş olan Defter-i Hakani me'murin ve ketebesi haklarında takibat-ı kanuni'ye icra olmağla beraber ba'de ma

bu misillü orman ve arazi için hiçbir nam ve vesile ile kimseye tasarruf senedi virmekden me'murin ve ketebe-i müma-ileyhim tarafından tevat ki olunması hakkında Şura-yı Devlet-ce ve ittihaz olunan karar üzerine ta'mimen sebk iden iş'ara cevaben ba'zı mahaller Defter-i Hakani me'murininden gönderilen tahriratda ferağ ve intikali icra olunacak mahallerin bir tarafında miri orman olduğu halde tetkikat-ı lazime ifade edilmekte ise de ekser kura ve nevahi ahali 'uhdesinde bulunan tarlaların ferağ ve intikal mu'amelatinin icrası zımmında kura ve mahallat heyet-i ihtiyariyyesinden virilen 'ilm-ü haberler üzerine virgü idairesinden i'ta olunan ruhsat tezkeresi mucibince mu'amele-i muktizeye ifa kılınmakta olması hasebiyle ormanlardan hudut dâhiline yer alınub alınmadığı bilmeyeceği tabi-i bulunduğu ve kurada takriri istima 'olunan mahaller ile yoklama ketebesi tarafından sebt-i defter olunan mahallerde mir-i ormanlarından hudut dahiline arazi alınub alınmadığı bilinemeyeceği tabi-i bulunduğu ve kurada takriri istima' olunan mahaller ile yoklama ketebesi tarafından sebt-i defter olunan mahallerde mir-i ormanlarından hudud dahiline arazi alınub alınmadığı ma'lum olacağı gibi ferağ ve intikal 'ilm-ü haberlerini i'ta iden kura ve muhallat muhtarlarıyla hey'et-i ihtiyariyyesince dahi burası bi't-tab' bilineceği cihetle hilaf-ı hakikat olarak ormanlar için sened virilmek üzere 'ilm-ü haber i'ta iden muhtarlar ve hey'et-i ihtiyariyye haklarında ta'kibat-ı kanuniyye icrası mutasavver bulunduğu me'murin-i mülkiye tarafından ta'mimen kura ve nevahiye i'lan idilmesi lüzumu der-meyan idilmiş ve bu cihet muvafık-ı hal ve maslahat görülmüş olduğu beyaniyle 'umum vilayat-i şahane ve elviye-i gayrı mülhakaya tebligat-ı mukteziyye ifası Defter-i Hakani Nezaret-i Celilesi'nden alınan 11 Kanun-i Evvel sene 319 tarih ve 64 numaralı tezkirede i'şar olunmasıyla iktizası icra kılınmıştır. O vechile icra-yı icabı hususuna.

Fi 25 Şevval sene 321 ve Fi 1 Kanun-i Sani sen 319.

Bu belge Ormanları tarım arazilerine çeviren, memur, muhtar ve muhtar heyetleri hakkında soruşturma açılması ve cezai işlem yaptırılması hakkındadır. Bu açıdan incelendiğinde Osmanlı Devleti kesinlikle devlet arazileri içerisinde yer alan devlet ormanlarının katledilmesine Müsaade etmemiştir.

Ek 8: B.O.A. ŞD. NO:533/10

H.1321/M. 1903

Maruz-u Çaker-i Kemineleridir ki,

Me'murinin intihab ve terakki leri hususunın usul-ı muntazamaya rabtı zımmında bir lahiya kaleme alınarak takdimi 22 Şevval sene 320 tarihinde nezaret-i 'acziye irade ve izbar buyrulduğu halde lahiya-i mezkûre henüz vürud itmediği beyan-ı ailisiyle tesri- isrası şeref-bahş-farkı ta'zim ve tebcil olan 28 Haziran sene 319 tarihli ve yüz otuz dört numaralı tezkire-i aliyye-i daver-i eḫhamileriyle emir ve iş'ar buyrulmuştır. Nezaret-i çakeriye mensub vilayet me'murları orman ve ma'adin ve zira'at müfettişleri ve müdir ve mühendisleriyle zira'at ameliyat mektepleri ve numune tarlaları müdirleri ve mülkiye baytarlarından ve bunların ba'zıları refakatlerinde müstahdem muhasebeci ve mu'avin ve katib ve tezkire muharrirleriyle süvari ve piyade kurucuları ve ondalık me'murlarından 'ibaret olub me'murin-i müma-ileyhim zira'at ve orman müfettişleriyle ve mülkiye baytarları ve ma'den mühendisleri ve mekatib-i mahsusadan ba-şahadetname ne'şet ve emaneten idare edilen be ma'denle bir kalhanenin ma'den müdüriyet ve muhasebecilikleriyle kitabetlerinde dahi öteden berü ma'den umurunda istihdam ile mu'amelata iktisab-ı ma'lumat idenler istihdam olunageldiğinden ve orman ve zira'at müfettiş ve müdürleriyle baytarların usul-i intihab ve ta'yin ve terakkileri her birinin ayrı ayrı tabi' bulundukları nizamat sınıf-ı mertebe dairesinde sırayla bulundukları mahallerde görülen asar-ı rü'yet ve hidmetlerine göre müsteselsilen cereyan itmekde olduğu gibi bunların ma'dununda bulunan ve ma'aşlarının hadd-i gayesi beş yüz kırk gurus olup sınıfa münkasim bulunan süvari ve piyade korucularıyla orman irade-i teftişiyeleri kâtibleri ve tezkiree muharrirleri dahi 22 Mart sene 313 tarihinde ta'dilen tertib edilen on bendi şamil ta'limat ahkâmına tevḫikan nezaret-i kemterice ve mahallerince kaide-i teselsüle ria'yeten ve haricten alınananlar bi'l-imtihan tebeyyün iden ehliyetlerine göre asâkir-i 'şahane'den muhric olanlar tercihan intihab idilmekte olub ma'a-haza saye-i ma'rifet ve vaye-i hazret-i hilafte-penahide her sene Halkalı Ziraat Mekteb-i'ali'sinden ba-şahadetname neş'et iden efendiler orman müfettişliği ma'dud olarak zira'at me'muriyeti dahi henüz her tarafa ta'mim idelememiş olduğundan bi'l-ahire açılacak müfettişliklere terfi 'idilmek üzere süvari me'murlığı ve tezkire muharrirliği ve idere-i teftişiyeye gibi me'muriyetlere de intihab ve ta'yin idildiklerine mebni bunların sene-

be-sene tezayüd-i adadı ve diğerlerine hakkı ruchanları cihetiyle zaten kısmen fenne ta'lik iden süvari me'murlarıyla tezkire muharrirleri de tedricen mekteb-i me'zuniyetlerine ihtisas ideceği ve nezaret-i çakeri taşra kısmı me'murlarının usul-ı intihab-ı esasen nizam ve ta'limat-ı mahsusa da'iresinde cerayan itmekde ve merkez-i nezaret şua'batı dahi ketebeden ma'-ada hep me'murin-i fenniyyeden müteşekkil bulunmakda olduğu cihetle marrü'l-arz intihab ta'limatının ma'lumat olmak üzere bir sureti matviyyen 'arz ve takdim kılınmış ol bab da emr-ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 12 Cemaziye'l-hir sene 321 ve Fi 24 Temmuz sene 319.

Orman ve Ma'adin ve Zira'at Nezareti tarafından orman memurlarının atanması ve terfileri ile ilgili hususlar hakkında ele alınan yönetmelik. Bu belge Umum Osmanlı Orman Teşkilatı bünyesinde görev yapan memurların atanma usulleri ve terfileri ile ilgili detaylı bilgiler vermektedir.

Ek 9: B.O.A. ŞD. NO: 530/20

H.1319/M.1901

Orman Ve Ma'adin Nezareti

Mektubi Kalem

'Aded 78

Maruz-ı Çaker-i Kemineleridir ki,

Ormanlarda ika' olunan kat'ıyyat ve tahribatdan dolayı 'aid oldukları mehakime müraca'atla ceza-yı nakdi ve tazminat istihsali suretleriyle mahkum edilen eşhasın arınılan mebaliğin vakt-ü zamaniyle tahsiline medar olmak üzere sair emval-i devletin tahsilinde muvazzaf me'murlarına virilmekde olan 'a'idat kabilinden olarak orman me'murlarına da ücret-i vekalet raddesinde bir şey i't'ası hakkında sebk iden 'arz ve ve istizan-ı çakeriye cevaben şeref-i bahş-ı hame ta'zim olan on dokuz numaralı ve 28 Zi'l-Hicce 318 tarihli tezkire-i samiye cenab-ı penahilerinde o gibi ta'kibatın zaten orman me'murlarıyla müfettişlerinin vazife-i asliyyesi cümlesinden olduğu misllü ahiren bakaya tahsilatının teshili zımında hazinece ittihaz olunan usulun henüz muhassenatı görilib görinemediği bilinemediğinden bunlara ayrıca bir şey terk ve i'tası ca'iz olmadığı Şura-yı Devlet Maliye Dairesi kararına 'atfen irade ve iş'ar

buyrılmış ve encümen-i nezaret-i çakariden yazılan mazbatada Orman Nizamnamesinin otuz birinci maddesinde muharrer olduğu vechile ormana müte'allik olub tazminat ta'leb ahzını icab iden bir hareket hakkında ikame olunacak da'vaya ol hareketin vu'ku-i tarihinden i'tibaren üç mah zarfunda mübaşeret olunmadığı ve ba'de'l- muhakeme lahık olunacak hükm dahi üç mah zarfında icra kılınmadığı takdirde münfesi olacağı gibi de'avinin rü'yet ve temşiyetini te'hire badi olan me'murlar da ceza kanunname-i hümayunu mucibince mücazat olunacaklarına nazaran madde-i mezkure hükmünce me'murin-i muma-ileyhim vezaif-i mürettebelerine müddet-i mu'ayyene zarfında ifa itmeyerek cüz'i bir rehavet ve vukü'a getürecek olurlar ise nizamen düçar-ı ceza olmaları lazım gelüb halbuki ormanların muhafazası ve varidatın hüsn-i cibayeti gibi bir takım vezaif-i esasiyye ve mühimme ile de mükellef olan me'murin-i müma-ileyhime gerek de'avi-i vaki'anın tesri-i rü'yeti ve gerek i'lamatın müddet-i nizamiyyesi zarfında tenfiz-i ahkamı yolında sarfidecekleri ikdamat ve mesa'ie karşı birşey verülemediğinden ve hazine-i celile bakayasının tahsilinde muvazzaf me'murlara bakayadan 'a'idat tefrik ve ifraz olunmakda olub orman me'murlarına verilmesi tezkire-i mütekaddime-i 'abidanemle 'arz olunan yüzde iki raddesindeki ücret-i tenfiziyye ise hukuk müşavirliği ta'limatının elli birinci maddesi hükmünce mahkumun 'alayhden istifa olunacak mesarif muhakeme 'adatından olmasıyla hazinece müttehaz olan usule makis olmayacağından salifü'l-'arz elli birinci madde mucibince Der-Sa'adet vekillerine virildiği gibi hükm-ü i'lamın tenfizi ta'kibatıyla mükellef olan orman memur ve müfettişlerine de yüz ikiye mu'adil ücret-i tenfiziyye i'tası metalib-i eniriyyenin vakt-ü zamanıyla tamanen istihsal ve istifasını te'min ideceğinden bu surete müsa'ade buyurulmasını tekrar huzur-ı 'ali-i fehimenelerine 'arz ve izbarına lüzum gösterilmiş ve icrası zimmında taraf-ı çakeriye emr-ü me'zuniyet i'ta buyurulması vabeste-i celile-i cenab-ı sadaret-penahileri bulunmuş olmağın ol babda emr-ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 29 Sefer sene 319 ve Fi Haziran Sene 317.

Orman Ve Ma'adin Ve Zira'at Nazırı

Kanunlara aykırı olarak ormanlardan istifade eden ağaç kesmek kaydıyla ormanlara zarar verenlerin engellenmesi, kaçak kesim yapanların hakkında cezayı işlem başlatılması ve alınan cezaların %2'lik kısmının orman memurlarına verilmesine dair Orman ve Ma'adin ve Zira'at Nezareti'nce hazırlanan belge.

2.4.Tanzimat Döneminde Ormancılığa Yönelik İdari Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nde ormanları korumaya yönelik ve ormancılık faaliyetlerini düzenlemeye yönelik ilk çalışma Sultan Abdülmecit döneminde olmuştur. 1839 yılında Sultan Abdülmecit döneminde Orman Müdürlükleri kurulmuştur. 1841 yılında ise kesilecek ağaçlardan vergi alınması kabul edilmiştir. 1851 yılında bir orman muhafaza kadrosu hazırlanmıştır. Tanzimat Fermanı ile birlikte her sahada başlatılan batılılaşma teşebbüsleri ormancılık konusunda da bir takım kımıldanmalara sebep olmuştur. Kırım Savaşı'ndan sonra 1856 yılında imzalanan Paris Barış Antlaşması imzalanmış, anlaşma imzalandıktan hemen sonra Fransa ve İngiltere'den mütehassıs ormancılar getirilmiştir. Devlet Hazinesinin sıkıntıda olması sebebiyle köylü ve şehirliyle ormanlardan yararlanmasına izin verilmiştir.⁶⁶ Ormancılıktan elde edilen gelirlerde önemli bir artış olsa da bu istenilen seviye de olmamıştır. Bununla birlikte herkese ormanlardan yararlanma hakkının tanınması sonucunda orman tahribatı artmış özellikle kırsal alanlarda ve köylerde ısınma ihtiyacını karşılamak amacıyla tanınan ormanlardan yararlanma hakkı suiistimal edilerek ormanla Sultan Abdülaziz dönemine kadar gelen süreçte ormanlar, dağ, bataklık, evkaf, özel mülk, tophane ve tersane ormanları olmak üzere beş bölüme ayrılmıştır. Köylüler, vakıf, özel mülk, tophane ve tersane ormanlarını korumak zorunda oldukları gibi faydalanma hakkına da sahiptiler. Dağ ormanları ise “Cibali mübahe” yani hiç kimsenin yahut herkesin eşit oranda yararlandığı ormanlardı ki bunlar genellikle çobanlara terk edilmişti.⁶⁷ Dağ ormanları, özel mülk ormanlar ve tersane ormanları Balkan coğrafyasında geniş alanlara yayılmıştır. Osmanlı döneminde Arnavutluk, Romanya ve Bulgaristan ormancılık faaliyetlerinin yoğun olarak yürütüldüğü merkezler olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde, ormancılık faaliyetleriyle ilgili yapılan en geniş düzenleme Sultan Abdülaziz döneminde çıkartılan 1870 Orman Nizamnamesi olmuştur. 1937 yılına kadar uygulamada kalan bu nizamnameye göre; Osmanlı Devleti toprakları dâhilinde kalan bütün miri ormanlar devlet yararına bir statü kazandırılacak, devlet ormanları ve devlete devredilecek ormanlardan gelişi güzel faydalanma dönemi sona erdirip, Osmanlı ormancılığı teknik yöntemlerle ve tek elden idare edilecekti. Bu

⁶⁶ Halil Cin; “Tanzimattan Sonra Türkiye’de Ormanların Hukuki Rejimi” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. 35, Sayı:1, Ankara, 1978, s. 314.

⁶⁷ Üstüner Birben; “Cibali Mübaha”, II. Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi 19-21 Şubat 2009, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2009, s. 395-401. Enver Ziya Karal; *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. IV, Ankara, s. 450.

kapsamda Orman müdürlüklerinin sayısı arttırılacak ve kurumsal yetkileri genişletilecekti. Özellikle Balkan coğrafyasının kırsal bölgelerinde önemli bir ticari kaynak olarak görülen orman ürünlerinin alım- satımı devlet kontrolünde olacak, devlet ormanları ticari amaçla kullanılabilcekti. Yine bu düzenlemeye göre ormanların mera olarak kullanılması alışkanlığının önüne geçilmesi planlanmıştı. 1870 Orman Nizamnamesinde üzerinde durulan bir diğer konu ise ormanı altındaki ve üstündeki tüm varlıklarıyla birlikte, bütün halinde değerlendirme bilinci aşılması ve ormanlardan faydalanmada standart bir ceza sistemi getirilmesi düşünülmüştü.

Yine bu düzenlemeye göre ormanlar, miri, vakıf, bataklık ve hususi olmak üzere dört grupta toplanmıştır.⁶⁸ Bu suretle önceden tophane ve tersane tarafından kullanılmakta olan ormanlar ve birde “Cibali mübahe” denilen dağ ormanları devlet ormanı olarak kabul edilmiştir. Bu düzenlemeyle devlet bütün ormanları kontrolü altına almıştır.⁶⁹

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemine kadar ormanlara, ormancılığa yönelik idari düzenlemeler olmamış, kurumsallaşmaya gidilmemiştir. Sultan II. Mahmut zamanında Orman Müdürlükleri'nin kurulmasına kadar geçen süreçte Osmanlı Devleti'nin ormancılık faaliyetlerine yönelik tek kurum Tersane-i Amire olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Tersane-i Amire Tarihi ile Osmanlı Ormancılık Tarihi ile bütünleşmiştir. Orman Müdürlükleri'nin kurulmasına kadar geçen süreçte Osmanlı Devleti'nin ormancılık faaliyetlerine yönelik hiç bir kurumsal düzenlemesi olmamıştır. Bu açıdan değerlendirilgi zaman Osmanlı Devleti, Avrupalı Devletler'in oldukça gerisinde kalmıştır. Sultan II. Mahmut döneminde 1839 yılında Ticaret Vekâleti'ne bağlı Orman Müdürlükleri kurulması üzerine ormancılık üzerine kurumsallaşma başlamıştır. Ayrıca Orman Müdürlükleri'nin kurulması ile ilk defa Osmanlı Devleti ormanlara, ormancılık faaliyetlerine yönelik uygulamaları bir vergi kaynağı olarak görmekten çıkmış, ormanları korumaya yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Orman Müdürlükleri'nin faaliyetleri sonucunda eski uygulamalarla kıyaslanamayacak derece de gelir elde edilmiş olsa da bu durum uzun sürmemiştir. Bu durumun uzun sürmemesinin en temel nedeni Tanzimat Fermanı ile getirilen yeniliklerin bir kısım kitle ve ormanlardan ticari amaçlarla yararlanmayı alışkanlık

⁶⁸ Bekir Koç; “1870 Osmanlı Orman Nizamnamesi'nin Osmanlı Ormancılığına Katkısı Üzerine Notlar”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, c.24,Sayı:37, 2005, s. 231

⁶⁹ Enver Ziya, Karal; *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. IV, s.450- 451.

haline getiren ayan ve eşrafın memurlara sorun çıkarmasıdır. Diğer bir sebebi ise Orman Genel Müdürü Ahmet Şükrü Bey'in Orman Genel Müdürlüğü görevine ek olarak Posta Nazarlığı'na atanması olmuştur. Orman Genel Müdürlüğü'nün kurucu ve ilk Genel Müdürü olan Ahmet Şükrü Bey'e ek görevlerin verilmesi nedeniyle Orman Müdürlükleri'nin faaliyetleri ve teşkilatlanması engellenmiştir. Bir diğer sebep ise Orman Müdürlükleri'nde görev yapan müdür ve memurlara yeteri kadar maaş verilmediği gerekçesiyle yasalara aykırı bir şekilde halktan keyfi vergiler istemesidir. Gerek halkın bu keyfi uygulamalara tepkisi gerek yöneticilerin kararsız ve istikrarsız davranışları nedeniyle 1841 yılında Orman Müdürlükleri lağvedilmiştir.

Tanzimat Fermanı ile pek çok alanda yeniden düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönem içerisinde düzenleme yapılan alanlardan bir tanesi de ormancılık olmuştur. Ormancılık faaliyetlerinin bilimsel yöntemlere ve teknolojik gelişmelere uygun olarak devam ettirilmesini sağlamak, ormanlara yönelik idari, hukuksal düzenlemeleri sağlamak amacıyla Fransa'dan Louis Tassy ve Alexandre Estem'in başında bulunduğu altı kişilik heyet getirilmiştir. Bu heyetin başlıca görevi; ülkede ki orman varlığının tespit edilmesi, ormanlar için gerekli teknik personelin yetiştirilmesi, orman teşkilatının kurulması ve bu alanda yapılacak idari, hukuksal düzenlemelerdi. Tassy ve diğer uzmanlar Osmanlı Devleti'ndeki ormanların idaresi, ormanlardaki tasarrufların bilimsel hale getirilmesi amaçlanmıştır.⁷⁰

Sultan Abdulaziz döneminde ise Avrupa'da ormancılık faaliyetlerine yönelik olarak düzenlene hukuksal reformlar örnek alınmıştır. Yine bu dönemde gerek Orman Müdürlükleri'nde görev yapacak yerli personel ihtiyacını karşılamak gerekse orman, botanik bilimleri üzerine bilimsel çalışmalar yapmak amacıyla 1857 yılında Daru'l Fünun bünyesinde Ormancılık Fakültesi kurulmuştur. Böylece Osmanlı'da ormancılık faaliyetleri ve orman ürünlerinin genç nesillere aktarılmasında geleneksel yöntemlerin ötesine geçilerek modern yöntemlerde kullanılmaya başlanmıştır. Ormancılık Fakültesi'nin kurulması ile orman hukukuna yönelik düzenlemelerde önemli bir artış olmuş bununla birlikte fakültenin çalışmaları sonucunda botanik ve orman bilimlerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bir yıl sonrasında ise 1858 Arazi Kanunnamesi yayınlanmıştır.

⁷⁰ Gökhan Eliçin; “ *Türkiyede İlk Orman Okulunun Kurucusu Louis Tassy, Hayatı Ve Eserleri* ” İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. XVI, Seri: B, Sayı: 2, İstanbul, 1966, s. 132-133.

Arazi Kanunnamesi'nde ormancılığa yönelik önemli düzenlemeler içermese de çeşitli belde kanunnamelerinde yer alan ormancılığa yönelik kanunların önemli bir kısmı derlenip toparlanarak halkın uymak zorunda olduğu yazılı kanunlar haline getirilmesi açısından önemlidir. 1858 Arazi Kanunnamesi'ne göre araziler Arazi-i Memluke, Arazi-i Miriyye, Arazi-i Mevkufe, Arazi-i Metruke, Arazi-i Mevat olarak beş kısma ayrılıyordu.⁷¹

Bu düzenlemeye göre, ormanlar, devlete ait arazi olan arazi-i miriyyeden olabildikleri gibi şahıslara özel mülk olarak bırakılan arazi-i memlukeden veya belli köy- kasaba ya da ahali arasında kullanımına bırakılmış olan arazi-i metrukeden olabiliyordu. Bu arazi düzenlemesi Klasik Çağ toprak düzenelemelerinden çok farklı olmayıp ormancılığa yönelik önemli bir yenilik getirmemiştir.

Tanzimat Dönemi'nde ormanların keşfi ve tasnifine yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Özellikle Fransa'dan gelen uzmanlar Osmanlı coğrafyasının dört bir yanında keşif çalışmaları yapmıştır. Louis Tassy, İstanbul'da çalışmalarına Orman Mektebi müdürü olarak devam ederken diğer yandan 1860 yılında Meclis-i Me'abir'in başkanlığına getirilmiştir. Bu meclis kısa bir süre içerisinde ormancılığa yönelik önemli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar neticesinde 1841 yılında lağvedilen Orman Müdürlükleri 1869 yılında tekrardan açılmıştır. Meclisin en önemli çalışmalarından birisi Ormancılık Mektebi mezunları ile birlikte Rumeli ve Anadolu'da üç milyon hektardan fazla miri ormanın keşif, tespitini yapmış ve bu ormanların yeni usullerle ihale- satış işlerini hazırlamak olmuştur. Bu çalışmalarının yanında ormancılık mevzuatını düzenleyecek kararlar almışlar ve ormancılık faaliyetlerine yönelik bir nizamname hazırlamışlardır.

1870 yılında uygulamaya konan Osmanlı Ormancılık Nizamnamesi 52 madde ve 38 bentten oluşmaktaydı. Nizamname ile Osmanlı ormanları içerisinde geniş bir yer kaplayan miri ormanların tasarrufu, ormanların korunması hedefleniyordu. Osmanlı Orman Nizamnamesi'ne göre ormanlar "Memalik-i Mahruse-i Şahanede Ka'in Ormanlar" başlığı altında dört kısma ayrılıyordu; Doğrudan doğruya devlete ait olan miri ormanlar, vakıflara ait ormanlar, kasaba ve köylere ayrılmış bataklıklar, şahıslara ait özel ormanlar.⁷²

⁷¹ Geçmişten Günümüze Ormancılık 1839-2009, Orman Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 10-15.

⁷² *Ormancılıkta Yüzyıl 1839-2009*, s. 16.

Osmanlı Ormancılık Nizamnamesi ile devlete ait ormanların sınırlarının tespitine yönelik konulan ikinci madde dışında bütün maddeler ormanları ve ormancılık faaliyetlerini düzenleyen, uygulamaya yönelik maddelerdi. Orman Müdürlükleri tarafından ormanların zarar görmesini engellemek istediği gibi ormancılık faaliyetleri ile uğraşan kırsal halka hangi ağaçların kesilmesi, kesilme dönemleri, kullanılacak araç ve malzemeye yönelik bilgiler de verilmesi o döneme kadar geleneksel yöntemlerle hareket eden kırsal halkın eğitilmesi açısından önemliydi.

Sultan Abdulaziz tarafından 1870 yılında hazırlatılan Ormancılık Nizamnamesi ile Osmanlı ormanları kesin bir şekilde devletin koruması altına alınıyordu. Bu düzenlemeyle Osmanlı Devleti bilinçsiz bir şekilde ormanların, ağaçların yok edilmesinin önüne geçmeyi amaçlıyordu. Bununla birlikte ormanlarda hayvanların otlatılması yasaklanıyordu. Orman Nizamnamesi, Osmanlı Devleti'nin ormanları korumaya yönelik en sert düzenlemesidir. Yapılan bütün düzenlemelere rağmen Osmanlı Devleti ormancılık politikasında pek başarılı olamamıştır. Bunun en temel sebebi idari açıdan ormanlardan sorumlu olan bakanlıkların devamlı olarak değiştirilmesidir.

1839 yılında İstanbul'da kurulan Orman Müdürlüğü, 1869 yılında bölgesel Orman Müdürlükleri'nin kurulmasıyla “Orman Umum Müdürlüğü (Orman Genel Müdürlüğü)” adını almıştır. Osmanlı coğrafyasının dört bir yanında teşkilatlanmaya çalışan bölgesel Orman Müdürlükleri'ne gerekli bütçelerin ayrılmaması, müdür ve memurların keyfî uygulamaları ve buna bağlı sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti ormancılık politikasında başarılı olamamıştır. Orman Müdürlükleri 1839-1923 yılına kadar on farklı bakanlığa bağlanmıştır. Kaşif ve bilim adamlarının yoğun olarak geldiği 1872-1873 yıllarında ve 1892- 1908 yıllarında müstakil Orman Bakanlıkları'nın kurulması bu dönemin padişahları olan Sultan Abdulaziz ve Sultan Abdulhamid'in ormanlara, ormancılık faaliyetlerine verdiği önemi bir kez daha gözler önüne sermektedir. Fakat Orman Umum Müdürlüğü'nün idari açıdan devamlı olarak farklı bakanlıklara bağlanması Osmanlı Devleti'nin ormanlara yönelik kurumsallaşmasında, idari düzenlemelerinde aksaklıklar yaşanmasına sebep olmuştur.

Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı Devleti, ormancılığa yönelik idari yapılanmasında Fransa ve Bulgaristan'ın orman teşkilatlarını örnek almıştır. Bunun sonucunda Osmanlı Ormancılığı'nın idari yapılanmasını Merkez Osmanlı

Orman Teşkilatı ve Taşra Teşkilatı olarak ikiye ayırmıştır. Merkez idari yapılanması şu şekilde olmuştur:

Heyet-i Fenniye: Bir genel müdürün kontrolünde 4 aza ve 1 başkatipten oluşturulmuştur. Vilayetlerden gelen ormanlara ve ormancılık faaliyetlerine yönelik evrakları kontrol altına almak, cevap vermek, keşifleri kontrol etmek yapılan keşifler sonucunda özelleştirilen devlet ormanlarının ihale koşullarını, ihale bedellerini belirlemek ve süreci takip etmekle görevlidir. Aynı zamanda ormanların korunması, orman memurlarının takibi gibi görevleri de vardır.

Ketebe: Ormanlara yönelik kayıtların hesapları, senelik bütçe düzenlemeleri ve vilayetlerde ormancılık faaliyetlerine yönelik kayıtların takibi, hata ve eksikliklerinin düzeltilmesi, tahrirat, muhasebe kayıtlarının düzenli bir şekilde tutulması, kontrol edilmesi gibi görevleri vardı.

Heyet-i Teftişiye: Nezaretin (Bakanlık) gerekli gördüğü takdirde Heyet-i Fenniye ve ormanlardan sorumlu idari görevlileri teftiş ile görevliyidiler. Doğrudan nezarete bağlı olan Heyet-i Teftişiye üyeleri düzenledikleri raporları doğrudan doğruya nezarete sunarlardı.⁷³

Osmanlı Devleti'nin Taşra Orman Teşkilatı ise müfettişler vasıtası ile doğrudan nezarete bağlıydı. Taşra teşkilatında yapılan faaliyetlerin takibi, ormanlara yönelik düzenlemeler, ihaleler müfettiş raporlarına göre yapılırdı. Müfettişler üç sınıfa ayrılmış olup bunlar; sermüfettişler, ikinci sınıf müfettişler ve üçüncü sınıf müfettişler olarak üçe ayrılmıştır. Müfettişlerin maiyetinde müfettiş muavinleri, süvari ve piyade koruyucuları ve miktarı kâfi ketebe ile tezkere muharrirleri ve ondalık memurları vardı.

Üçüncü Sınıf Müfettişler: Genellikle konturat muamelesi cari ve varidatı kesir olan kazalarda ikamet ederler. Vazifeleri, ormanları korumakla birlikte ormanların fenni ve idari takibini bizzat yaparlar. Damga, darp, rapor düzenlenmesi, ihalat-ı icra gibi görevleri vardır. Taşra teşkilatında ormanları işletecek mütaahhitlerle devlet arasında ki görevli konumundadır. Orman memurlarını takibi ile de görevlidirler.

⁷³ Halil Kutluk; *Türk Ormancılığı İle İlgili Vesikalar II*, Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967, s. 287-288.

Raporların ve tutanakların hızlı bir şekilde düzenlenmesi amacıyla yanlarında birer katip bulunur. Üçüncü sınıf müfettişler, sermüfettişlere bağlı olup onların bulunmadıkları vilayetlerde ise ikinci sınıf müfettişlere bağlıdır.

İkinci Sınıf Müfettişler: Liva ve vilayet merkezlerinde ikamet ederler. Kendi maiyetlerinde üçüncü sınıf müfettiş yok ise ihtiyaca binaen doğrudan nezaretten memur talep etme hakkına sahiptirler. İkinci sınıf müfettişlerinde kendi maiyetlerinde kâtipleri vardır. Kendi görev alanları sınırları içerisinde yaptıkları işler üçüncü sınıf müfettişler ile aynıdır.

Sermüfettişler: Bu sınıf müfettişler Taşra Teşkilatı'nın en önemli müfettişleri olup ormanların ve ormancılık faaliyetlerinin en yoğun olduğu vilayt ve liva merkezlerinde görevlerini yürütürler. Maiyetlerinde üçüncü ve ikinci sınıf müfettişler bulunur. Görev alanları içerisinde bulunan vilayet ve livaların bütün ormanlarından, ormancılık faaliyetlerinden sorumludur. Taşra teşkilatında ormanların fenni ve idari düzenlemelerinde ilk merci sermüfettişlerdir. İhtiyaca binaen birden fazla kâtipleri vardır.

Müfettiş Muavinleri: Mahalle ve kasabalarda üçüncü sınıf müfettişlerin vazifelerini ifa ederler. Eğer sermüfettişin maiyetinde bulunursa onun emirlerini yerine getirmekle görevlidir. İhtiyac halinde müfettişlere vekâlet edebilir.

Süvariler: Üçüncü ve ikinci sınıf müfettişlere bağlı olup görevleri ormanları muhafaza etmektir. Ayrıca orman ürünlerini korumak, nakliye edilen ürünlerin takibini ve muhafazasını sağlamak, konturat ve damga darbını kontrol etmektir. Kendilerine bağlı olan ondalık memurların muamelatı teftişi ve müfettişlerin müsadresi ile katiyata da ruhsatname verme gibi yetki ve görevleri vardır.

Piyadeler: Bunlar doğrudan doğruya süvarilerin maiyetinde olup bir veya bir kaç kişiden ibarettir. Kendilerine tevdi edilen ormanları korumak ve herhangi bir sorun karşısında süvarilere bildirmek ile görevliyidiler.

Tezkere Muharriri: Tezkere muharrirleri, konturatlı emvale korumak ile görevliydi. Bunlar doğrudan doğruya süvari ve müfettişlerin maiyetinde olup orman ürünlerinin sevkiyatının gerçekleştirildiği iskelelere yakın bölgelerde otururlardı.

Ondalık Memurları: Pazar ve iskele yerlerine gelen ruhsatnameli ve perakende ürünlerin kayıt altına alınması, vergilendirilmesi ile görevliydi. Müfettiş ve süvarilere bağlıydılar.⁷⁴

Sultan Abdülhamid'in hal edilmesinden sonra yönetimi ele geçiren İttihad ve Terakki Partisi döneminde de orman ve ormancılık faaliyetlerine yönelik düzenlemeler devam etmiştir. Orman Merkez İdaresi'ne yönelik yeni düzenlemeler yapılırken Taşra Orman Teşkilatı ise baştan aşağı yeniden düzenlenmiştir. Merkez Orman Teşkilatı 1909 yılında Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti'ne bağlı olarak bir Umum Orman Müdürü, dört Müfettiş-i Umumi, dört Müfettiş yardımcısından ibaret olarak Heyet-i Fenniye yeniden düzenlenmiştir. Umum Orman teşkilatı Heyet-i Fenniye, Muhasebe ve Tahrirat kalemlerinden ibarettir.

Taşra orman teşkilatında ise her vilayette 1 Orman Müdürü bulunmak üzere yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Eski müfettişlik sınıflandırılması kaldırılarak Orman Müfettişleri tek sınıfa indirilmiştir. Bunun yanında her biri değişik görev yürüten Ketebe, Fen Memurları, Mesaha-i Eşcar Memurları, Muamelat Memurları, Cibayet Memurları, Serbekçiler, Bekçiler, Harita Memurları gibi görevliler vardır. Taşra Orman Teşkatı 1908 yılında ki düzenleme ile daha sistematik bir hale getirilmiştir. Orman memuriyetleri farklı sınıflara ayrılarak profesyonelleşme hedeflenmiştir. Ayrıca ormanların muhafazasına, hırsızlığı engellemeye ve orman ürünlerinin nakliyatının sorunsuz bir şekilde sağlanmasına yönelik olarak Orman Jandarması, orman bekçibaşları ve bekçileri gibi orman kolluk kuvvetleri oluşturulmuştur.⁷⁵ Bu Osmanlı Ormancılığı'nda hedeflenen orman modernizasyonunun bir parçasıdır. Fakat düzenlemeler gerek ödenek yetersizliği gerek orman müdürlerinin ve müfettişlerinin keyfi uygulamaları, rüşvet ve benzeri usulsüzlükler nedeniyle beklenen hedefler karşılanamamış hatta çok çok gerisinde kalmıştır. Osmanlı Devleti ormanlara ve ormancılığa yönelik idari, hukuki düzenlemeleri başarı ile yürütürken bunların uygulaması ne yazık ki başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın bir nedeni ise

⁷⁴ Halil Kutluk; *a.g.e.* c.2, s. 288-290.

⁷⁵ Halil Kutluk; *a.g.e.*, c.2, s. 298- 304.

kanun ve idari düzenemelerin uygulamaya yansıtılamamasıdır. Bu durumun başka bir sebebi ise ormanlara- ormancılığa yönelik en üst kurum olan Osmanlı Orman Umum Müdürlüğü ve Orman Taşra Teşkilatı'nın devamlı olarak bakanlıklar bünyesinde el değiştirmesi olmuştur. Buna mükabil idari ve hukuki düzenlemeler kağıt üstünde kalmış istenilen oranda uygulamaya yansıtılamamıştır. Orman Müdürlükleri'nin 1923 yılına kadar hangi bakanlıklara bağlandığının kronolojik şeması aşağıdaki (Tablo 1)'de verilmiştir.

Tablo 1: Orman Müdürlükleri'nin 1839-1923 Yıllar Arasında Bağlı Oldukları Bakanlıkları Gösteren Çizelge

Faaliyet Dönemi	Ormancılıktan Sorumlu Kurum Bağlı Olduğu Bakanlık	
1839-1869	Orman Müdürlüğü	Ticaret Nezareti
1869-1872	Orman Umum Müdürlüğü	Maliye Nezareti
1872-1873	Orman Umum Müdürlüğü	Orman Ve Maadin Nezareti
1873-1877	Orman Umum Müdürlüğü	Maliye Nezareti
1878-1878	Orman Umum Müdürlüğü	Orman Ve Maadin Nezareti
1879-1886	Orman Umum Müdürlüğü	Ticaret Ve Ziraat Nezareti
1887-1892	Orman Umum Müdürlüğü	Maliye Nezareti
1892-1908	Orman Umum Müdürlüğü	Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti
1909-1920	Orman Umum Müdürlüğü	Ticaret Ve Ziraat Nezareti
1920-1923	Orman Umum Müdürlüğü	İktisat Nezareti

1879 yılında Ticaret ve Ziraat Nezareti Nazırlığı'na getirilen Ahmet Cevdet Paşa, ormancılığa ve ziraate yönelik önemli çalışmalar yapmıştır. O tarihe kadar ormanlar ile ilgili eğitim ve bilimsel çalışmalar sadece Daru'l Fünun bünyesinde ki Orman Mektebi'nde yapılırken Ahmet Cevdet Paşa bu okula ek olarak İstanbul Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi'nin temelini atmıştır. 1892 yılında açılan okulun adı daha sonra “Halkalı Ziraat Ve Orman Mektebi Âlisi” olarak değiştirilmiş, okul bünyesinde fenni derslerin yanında ormancılık ve ziraatle alakalı müstakil Ulum-u Nebatat, Sanayi-i Ziraaiye, Hazine-i Ziraaiye, Müsaha-i Arazi, Fen-i Hayat Nebat, Ormancılık ve Bahçivanlık dersleri verilmiştir. Ormancılığa yönelik dersler verilmesine başlanmasıyla birlikte orman müdürleri ve memurları bu okulda eğitim almaya

başlamıştır.⁷⁶ Cumhuriyet döneminin ilk orman müdürleri Mithat Dağdemir ve Fahri Bük gibi önemli isimler başta olmak üzere pek çok önemli isim bu okulda eğitim görmüştür.

Özellikle bu nizamname Balkanlar gibi ormancılık faaliyetlerinin yürütüldüğü bölgelerde kısmi olarak olumlu sonuçlar vermekle birlikte tam amacına ulaşamamış, orman gelirlerinde beklenen miktarda bir artış olmamamıştır. Fransız İhtilali'nden sonra ve özellikle 1876- 1877 Osmanlı- Rus Harbi'nden sonra Balkanlar'da yaşayan pek çok ulusun bağımsızlık mücadelesine girişmesi, Balkanlar'da büyük kayıpların yaşanmasına, yeni devletlerin doğmasına neden olmuştur. Bu toprak kayıplarıyla doğru orantı da devletin pek çok kalemde yaşadığı maddi kayıp orman ürünlerinden gelen gelirlere de yansımıştır.

Bağımsızlığını kazanan Balkan Devletleri orman ürünlerini sanayi amaçlı Avrupa'ya satarken, Osmanlı Devleti'de ormanlardan hem iç- hem dış ticarete yararlanma yolunu gitmiştir. Balkanlar'da ve Osmanlı coğrafyasının tamamında ormancılık faaliyetleri, maden ve ziraat çalışmalarını korumak, yaygınlaştırmak, kontrol altına almak amacıyla Sultan Abdulhamid döneminde 7 Şubat 1893 yılında Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti kurulmuştur.⁷⁷ Sultan Abdulhamid döneminde pek çok konuda araştırmalar yapan ve layihalar yazan Sait Paşa ormanlar konusunda da layihalar hazırlamıştır. Sultan Abdulhamid döneminde Rumeli'de tutulan Tuna Vilayeti ve Bosna Vilayeti Salnameleri'nde orman ve ormancılıkla ilgili çalışmalar hakkında raporlar tutulmuştur. 1847 tarihinden itibaren tutulmaya başlayan Bosna Vilayet salnamesi ve 1864 yılında kurulan Tuna Vilayeti'nde tutulan salnamelerde Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da ormancılığa yönelik faaliyetleri hakkında, kereste üretimi, orman ürünlerinden elde edilen gelirler, vergiler, istatistiksel bilgiler yıllık bazda kayıt altına alınmıştır.⁷⁸

Yine bu dönemde Sultan Abdülhamid Osmanlı bölgesi sınırları içerisinde yer alan ormanların kapladığı alana dair bir araştırma yaptırmıştır. Sultan Abdulhamid zamanında yapılan bu araştırmaya göre Osmanlı sınırları içerisinde yer alan

⁷⁶ Volkan Çeşme; “*Osmanlı'da Ziraati Modernleştirme Sürecinde Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928): Kuruluşu Ve İdari Yapısı*”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, Sayı: XV/2-2014, s. 55-59.

⁷⁷ Erkan Tural; “*Osmanlı Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti'nde Bürokratik Reform (1908-1914)*”, Tarih Dergisi, Sayı: 48, İstanbul, 2009, s. 87.

⁷⁸ Bosna Vilayet Salnamesi'nde ormanlar ve ormancılık faaliyetleri konusunda detaylı bilgi için bakınız: Zafer, Gölen; *Tanzimat Dönemi'nde Bosna Hersek*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

ormanların toplam alanı, çoğunluğu Balkan ve Anadolu topraklarında olmak üzere 75 milyon metre kare olarak belirlenmiştir. Yine o yıllarda 1893 yılında kurulan Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti'nin idari yapılanması, bu dönemde ormanlar ve ormancılık hakkında yapılan çalışmalar Tuna Vilayeti'nde Orman Müdürlüğü'nün kurulmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır.⁷⁹1907 yılında yapılan orman istatistiğine göre Osmanlı Devleti toprakları 911.250 kilometrekareyi kaplamaktaydı. Bu alan hektara vurulduğunda 91.125.000 hektar olarak kabul edilmekteydi. Yapılan hesaplamalara göre o dönemde Osmanlı topraklarının % 9.66'si yani 8.803.765 hektarlık alan ormanlardan oluşuyordu. Bu ormanların ise 7.750. 132 hektarı doğrudan devlete ait ormanlarken, 107.295 hektarlık alan evkafa ait ormanlardı. Ayrıca 146.423 hektarlık ormanlık alan kasabat ve kuraya mahsusken, 539.473 hektarlık alan eşhas uhtesindeki korular ve 260.442 hektarlık münaziünfih ormanlardan oluşmaktaydı.

⁷⁹ Enver Ziya Karal; Büyük Osmanlı Tarihi, C. IV, s. 450.

3. OSMANLI DEVLETİ'NDE ORMANCILIK İLE İLGİLİ HUKUKİ VE İDARİ DÜZENLEMELER

1907 yılında yapılan orman istatistiğine göre Osmanlı toprakları içerisinde ormanların kapladığı toplam alan 8.803.765 hektardı. Edirne, İşkodra, Biga, Cezair-i Bahri Sefid, Çatalca, Selanik, Kosova, Manastır ve Yanya bölgesi de dâhil edildiğinde elde edilen verilere göre 1907 yılında ki istatistiğe göre Balkanlarda bulunan ormanların alanı 2.551.821 hektardı. Bu oran ele alındığında Osmanlı sınırları içerisinde bulunan orman varlığının %30'dan fazlası Balkanlar'da bulunmaktaydı. Yüzölçümü dikkate alındığında en fazla orman varlığının olduğu yer ise Selanik Vilayeti'ydi. 1907 yılındaki hesaplama göre Selanik Vilayeti toprakları 4 milyon hektardan oluşurken bu toprakların %28.65'i yani 1.146. 170 hektarını ormanlık alanlar oluşturmuyordu.

Kapladığı alan ve orman alanı arasında bir orantı kurulduğunda Edirne Vilayeti'nin 4.250.000 hektardan oluşan sınırları içerisinde kalan toprakların %10.04'ü (426.878 hektar), İşkodra Vilayeti'nin 1.080.000 hektardan oluşan sınırları içerisinde kalan toprakların %8.01'i (88.300 hektar), Kosova Vilayeti'nin 3.290.000 hektardan oluşan sınırları içerisinde kalan toprakların %11.52'si (79.000 hektar), Manastır Vilayeti'nin 2.850.000 hektarlık sınırları içerisinde kalan toprakların %12.38'i (352.800 hektar), Çatalca Sancağı'nın 190.000 hektardan oluşan sınırlarının %12.93'ü (50.455 hektar), Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetinin 1.450.000 hektardan oluşan sınırlarının %3.39'u (49.218 hektar) ormanlardan oluşmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde balkan vilayetlerinin orman varlığını ortaya koymak için balkan vilayetlerine burada yer vermeyi uygun gördük.

Yanya Vilayeti; II. Murat döneminde Osmanlı topraklarına katılan Yanya'nın coğrafi sınırları 1864 Vilayet Nizamnamesi ile yeniden belirlenmiştir. 1867 yılında Yanya vilayeti dâhilinde 28 kaza ve 22 nahiye mevcuttur. 1875 yılında vilayet; merkez Yanya merkez sancağı, Preveze, Ergiri sancağı, Margiriç ve Tırhala sanacaklarından ve 20 kazadan oluşmaktaydı.

1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra imzalanan Berlin Antlaşması ile Tırhala ile Preveze'den bazı yerlerin Yunanistan'a verilmesi, Yanya Vilayeti'nin sınırlarını değiştirmiştir. Yanya vilayetinin yüzölçümü 18.200 kilometre oluşurken 1890- 1891

dönemine ait salnamede vilayetin nüfusu 512.812 kişiden oluşmaktaydı.⁸⁰Şehir nüfusunun yarıya yakını Müslümanlardan oluşurken ayrıca Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerine mensup Türk, Rum, Arnavut, Makedon, Yunan, Bulgar, Ulahlarda vardı.⁸¹Yanya vilayeti ticaretin geliştiği bir bölge olması sebebiyle Balkanlar’da yaşayan değişik etnik unsurlardan tüccarların bu bölgede faaliyet yürütmüşlerdir. 1869 yılında Orman Umum Müdürlüğü’nün oluşturulması ve buna bağlı olarak taşra teşkilatlarının kurulmasıyla bu bölgede ormancılık faaliyetleri kontrol altına alınmıştır. Kısa süre içerisinde Yanya Vilayeti ve kazalarında orman ve maadin memuru, müfettiş, fen memuru, muhasebe kâtibi, tahrirat katibi, mukayyit ve istatistik memuru, cibayet memuru, serbekçi, bekçi ve odacılar gibi değişik kademelerde oluşan 106 orman görevlisi Yanya Taşra Orman Teşkilatı bünyesinde görev yapmıştır. Kereste ticaretinin yapıldığı vilayette aynı zamanda Avusturya ve İtalya’ya Defne Yaprağı ve Sarıboya ağacı ihraç edilmiştir. Meşe ve Çam ağaçlarından elde edilen keresteler gerek iç ticarete gerekse dış ticarete önemli bir paya sahiptir.

Selanik Vilayeti; II. Murat döneminde fetih edilerek Osmanlı topraklarına katılan şehir Rumeli Beylerbeyliği ardından Tuna Eyaleti ve Manastır Eyaleti sınırları içerisinde kalmıştır. 1864 yılında Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi ile Selanik Vilayeti kurulmuştur. Bu vilayet Selanik merkez sancağı başta olmak üzere Siroz, Taşöz, Drama sancaklarından ibaretti. Jeostratejik ve jeopolitik konumundan dolayı Balkanlar’ın en yoğun nüfuslu bölgelerindendi. Şehrin nüfusu Müslümanlık, Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerine mensup Türk, Rum, Arnavut, Makedon, Yunan, Bulgarlardan oluşmaktaydı.⁸²Aynı tarihlerde Orman Umum Müdürlüğü ve Taşra Teşkilatlarının oluşturulmaya başlanmıştır. Selanik’in önemli bir ihracat limanı olması nedeniyle Selanik’te ve diğer bölgelerde üretilen orman ürünleri bu liman üzerinden pazarlanmıştır. Sultan Abdülhamid döneminde getirilen yabancı orman uzmanları Selanik’te keşif çalışmaları yapmışlar haritalar ve raporlar oluşturmuşlardır. Bu doğrultu da Selanik ormanları ihale usulüyle işletmeye açılmıştır. Selanik ve diğer bölgelerden elde edilen kereste, nef, köknar, defneyaprağı, sarı boya ağacı, sumak gibi

⁸⁰Yüksel Nizamoglu; “Yanya Vilayetinin Durumuna Dair Hazırlanan Layihalar Ve Sonuçları”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırmaları Merkezi Dergisi, Sayı: Bahar, Ankara, 2013, s. 199-200.

⁸¹ MachielKiel; “Yanya”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.43, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2013, s. 320.

⁸² MachielKiel; “Selanik” Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.36, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2009, s. 355-356.

bitkiler orman ürünleri Selanik limanı üzerinden Avrupa'nın pek çok ülkesi ve Amerika'ya pazarlanmıştır. Özellikle Taşöz kazası orman üretiminde ve dış ticarete önemli payı olan sağlık, kozmetik, gıda alanlarında kullanılan bitkilerin bulunduğu önemli bir bölgedir. Selanik çevresinde kurulan pazar ve panayırlarda tütün, pamuk, tahıl ürünlerinin yanında muhtelif bitki, orman ürünleri ve kereste de pazarlanmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Selanik şehri ve limanı, değişik tarım, orman ve maden ürünlerinin başta Rusya, Almanya, İngiltere ve Avusturya- Macaristan İmparatorluğu gibi ülkelere satıldığı, pazarlandığı Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da ki en önemli ihracat limanıdır.⁸³

İşkodra Vilayeti; 1479 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fetih edilmiş olup ardından Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı sancak olarak Osmanlı idari sistemine dâhil edilmiştir. Manastır Vilayetinden ayrılarak 1867 yılında İşkodra Vilayeti adıyla kurulmuştur. İdari taksimatında değişiklikler yaşansa da Abdülhamid döneminde İşkodra Vilayet olarak kalmıştır. Balkan coğrafyasındaki pek çok şehir gibi değişik etnik unsurlardan oluşmaktadır. İşkodra Vilayetinde nüfusun çoğunluğu Türk, Makedon ve Arnavutlardan oluşmaktadır. 1893-1894 dönemine ait İşkodra Vilayeti Salnamesine göre şehrin nüfusu 240.125 kişiden oluşmaktaydı İşkodra Vilayeti, 1893 yılında İşkodra ve Draç sancağı olmak üzere 2 sancak, 8 kaza, 10 nahiye ve 470 köyden oluşuyordu. Rumeli'deki Osmanlı vilayetlerinin en küçüğü olan İşkodra Vilâyeti'nin yüzölçümü, 10.800 kilometrekareydi.⁸⁴Tarihin her döneminde şehrin önemli geçim kaynaklarından birisi ormancılık olmuştur. İşkodra Vilayetinde orman taşra teşkilatının kurulmasından sonra İşkodra merkez sancağı ve Draçsancağında değişik kademelerde görev yapan 45 orman görevlisi mevcuttu. Bölgede ormancılık faaliyetleri kereste üretiminin yanında kozmetik, ilaç ve gıda sanayisinde kullanılan sumak yaprağı, ravunt kökü, şimşir, hasır sazi, çitliç odunları ihraç edilmiştir. İşkodra Vilayeti'nin bu ürünleri ihraç ettiği ülkeler İtalya, Fransa, Almanya, Karadağ, Avusturya ve Amerika'dır. Bu açıdan değerlendirildiğinde İşkodra ihraç edilen bitki, orman ürünleri çeşitliliğinde ve ülke sayısında en ön sırada gelmektedir.

⁸³ Özlem Yıldız; *a.g.m*, s. 44.

⁸⁴ Mustafa Gençoğlu; "İşkodra Vilayetinin İdari Taksimatı Ve Yapısı (1867/1868-1908)", Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 13, Sayı:3, 2015, Manisa, s. 260-268.

Edirne Vilayeti; 1867 Yılında Edirne Vilayet statüsüne alınmış olup, Edirne merkez kazası başta olmak üzere Kırkkilise (Kırklareli), Tekfurdağı (Tekirdağ), Gelibolu, Dedeoğlu ve Gümüllü sancaklarından oluşmaktadır. Edirne tarihin her döneminde Balkanlar ve Anadolu coğrafyası arasında bir köprü görevi görmüştür. 1869 yılında Umum Orman Müdürlüğü'nün kurulmasından sonra ilk orman taşra teşkilatını oluşturan vilayet Edirne Vilayeti'dir. Değişik kademe ve görevlerde 141 personel Edirne Taşra Orman Teşkilatı bünyesinde görev yapmıştır. Gelibolu, Tekirdağ, Dedeoğlu gibi kazalarda elde edilen orman ürünleri iç ticarete pazarlandığı gibi aynı zamanda İstanbul'un odun ve kereste ihtiyaçları karşılanmıştır. İhracatta ise kereste ve odundan daha ziyade ıhlamur çiçeği muhtelif ülkelere pazarlanmıştır. Edirne Vilayeti çevresinde bulunan ormanlar daha ziyade miri ve evkaf ormanlarıdır.

Manastır Vilayeti; I. Murat döneminde Osmanlı topraklarına katılan Manastır şehri Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancaktı. Rumeli Beylerbeyliği yerine yerine 1826 yılında kurulan Manastır Eyaleti 1864 yılında Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi ile Manastır Vilayeti'ne dönüştürülmüştür. Manastır merkez sancağı başta olmak üzere Serfiçe, Debrice, İlbasan, Görice, Debre sancaklarından oluşmaktadır. Manastır, Osmanlı Devleti'nin önemli bir idari merkezi olmasının yanında aynı zamanda önemli bir askeri karargâh ve ticaret şehridir.⁸⁵ Manastır Vilayeti bünyesinde orman taşra teşkilatı kurulmuş olup özellikle kereste ve odun üretimi yapılmıştır. Bölgeden elde edilen çam kereste İstanbul'a yollandığı gibi ihracatı da yapılmıştır. Sultan Abdülhamid döneminde Manastır Vilayetinde yer alan miri ormanlar ihale usulüyle satışa sunulmuştur. Kereste kalitesinin yüksek olması Manastır Vilayetinde ormancılık faaliyetlerinin artmasında önemli bir etken olmuştur.

Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti; 1864 yılında uygulamaya konulan Teşkil-i Vilâyet Nizamnâmesi ile Cezayir-i Bahri Sefid Eyaleti kaldırılmış yerine Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti kurulmuştur. Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti'ne bağlı kazalarda kaybedilen topraklar ve yeni idari düzenlemelerden dolayı değişiklikler olmuştur. Sultan Abdülhamid döneminde bu vilayet merkez vilayeti başta olmak üzere Rodos,

⁸⁵ Murtezan İdrisi; *a.g.e s.* 20-21.

Sakız, Midilli, Limni sancaklarından oluşmuştur.⁸⁶ 1879 yılında orman taşra teşkilatı kurulmuş olup bu teşkilat bünyesinde 36 memur görev yapmıştır. Vilayette çam kabuğu ve çam kerestesi üretilmiştir. Üretilen kereste yakacak, ısınma ihtiyacını karşılamak amacıyla İstanbul'a yollandığı gibi ticareti de yapılmıştır. Ayrıca Menengeç yaprağı Sisam, Mısır, Yunanistan, Rusya, Avusturya ve Fransa'ya ihraç edilmiştir.

Kosova Vilayeti; 1877 yılında kurulmuş olup merkez sancağı başta olmak üzere Üsküp, Priştine, Sençe, Taşlıca, Prizrin ve İpek sancaklarından oluşmaktadır. Kosova önemli bir yerleşim merkezi olup değişik etnik unsurların bir arada yaşadığı bir şehirdir. Şehirde Türk, Arnavut, Makedon özellikle Boşnak ve Sırp lar bulunmaktadır. Ayrıca önemli bir ormancılık şehri olan Kosova çam, kayın ve meşeden elde edilen kaliteli keresteler vardı. Bu sebepten dolayı ormanlardan elde edilen ürünlerden gelen gelirler yüksektir. Sultan Abdülhamid döneminde Kosova Vilayeti sınırları içerisindeki miri ormanlar ihale usulüyle satışa sunulmuştur. Ayrıca neft, terebentin, çam sakızı gibi bitki türleri ve orman ürünleri Sırbistan ve Bulgaristan'a ihraç edilmiştir. Sultan Abdülhamid döneminde taşra orman teşkilatı yeniden yapılandırılmış ve vilayet bünyesinde görev yapan memur sayısı II. Meşrutiyet sonrasında 64'e ulaşmıştır.

3.1.Balkan Coğrafyasının Başlıca Şehirleri ve Ormanlık Alanları

Balkan coğrafyası coğrafi bir bölge olmaktan öte tarihi şekillendiren kendine has farklılıkları bünyesinde toplamış tarihi bir bölgeydi. Bu sebepten dolayı bölge, günümüzde farklı ülkelerin sınırları içerisinde kalan pek çok önemli şehri barındırmaktadır. Bu şehirlerin başında ise; Belgrad, Selanik, Kavala, Manastır, Mora, Üsküp, Silistire, Dubrovnik, Budapeşte, Edirne gibi şehirler gelmektedir. Özellikle Bizans ve Osmanlı Devleti döneminde önemi daha da artan bu şehirler kozmopolit, jeostratejik ve jeopolitik bölgeler haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Balkan fütuhatına önem vermesi, bölgeyi önemli bir idari-askeri merkez olarak görmesi, iskan ve imar faaliyetleri, bölge de Silistire, Üsküp, Belgrad gibi önemli ticari merkezlerin yanında Dubrovnik, Selanik ve Mora gibi

⁸⁶ Ayhan Afşin Ünal; *Türk Hâkimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, Editör: Cevdet Küçük, Saemk Yayınları, Ankara, 2002, s. 120-124.

önemli limanların bulunması nedeniyle bölgenin önemi bir kat daha artmış ve hızlı bir nüfus artışı yaşamıştır. Öyleki Michael Palariet'in "*Balkan Ekonomileri 1800-1914*" adlı eserindeiktisat tarihçisi Bruce McGowan'dan aktardığı bilgilere göre 1815 yılında Balkan şehirlerinde cizye vergisi veren 15 yaş üstünde ki Osmanlı vatandaşlarının sayıları üzerinden Manastır, Selanik ve Tuna şehirlerinde yaşayan nüfus sayısını tespit etmeye çalışmış ve o dönemde bu bölgede yaşayan nüfus sayısının 1.348.216 kişi olduğunu tespit etmişti. Yine onun aktardığı bilgilere göre bu sayının 477. 862'si Tuna Eyaleti'nde, 421. 721'i Edirne Eyaleti'nde, 240.411'i Selanik Eyaleti'nde, 208.212 kişi ise Manastır Eyaleti'nde yaşıyordu.⁸⁷ Osmanlı Devleti döneminde Balkan coğrafyası demografik yapısını ve şehirlerdeki nüfus oranını aşağıdaki (Tablo-2)'de görmek mümkündür;

Tablo 2: 1700- 1815 Yılları Arasında Osmanlı Balkan Coğrafyası Nüfusu

Şehir-Bölge	Yıl	Cizye Mükellefi Sayısı	Tahmini Toplam Nüfus
Balkan Şehirleri	1700	635.835	3.755.000
Balkan Şehirleri	1718	683.316	4.035.000
Balkan Şehirleri	1740	756.949	4.470.000
Balkan Şehirleri	1788	868.648	5.130.000
Balkan Şehirleri	1815	932.322	5.506.000

Belgrad: Tuna ve Sava nehirlerinin birleştiği bölgede bir plato üzerine kurulan şehir her dönemde Avrupa'da Doğu ile batıyı, kuzey ve güneyi birbirine bağlayan tarihi bir köprü görevi görmüştür. Belgrad bu özelliğinden dolayı tarihin eski dönemlerden günümüze kadar geçen süreçte her dönemde önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Belgrad ismi Sırpça Beo-grad kelimesinden gelir. Beo-grad kelimesi "beyaz şehir" anlamına gelmektedir. Serhad şehri olması ve önemli bir askeri üst olması nedeniyle sebebiyle Osmanlılar bu şehre "Darü-l Cihad" (cihad yurdu, cihad beldesi) ismini vermişlerdir.⁸⁸ Ayrıca bu bölgenin Balkan coğrafyası içerisinde bulunan diğer Belgrad adlı şehirlerden ayırt edilmesi için de "Belgrad-ı Tuna" ve "Belgrad-ı Üngürüs" "Belgrad-ı Bünyad" gibi isimler ile anılmıştır. Tarih boyunca Roma, Avar, Macar, Sırp

⁸⁷ Michael Palariet; *Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 6-7.

⁸⁸ Divna Djuric Zombolo; "*Belgrad*", Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 5, T.D.V.Y. ,Ankara, 1992, s. 407.

ve Bizans Krallıkları gibi krallıkların yönetiminde kalan şehir'e ilk Osmanlı seferleri II. Murat ve oğlu Fatih Sultan Mehmet zamanında olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1521 yılında düzenlenen seferle Osmanlı topraklarına katılan Belgrad'ta kısa bir süre içerisinde idari yapılanma tamamlanarak, şehirde imar faaliyetlerine başlanmıştır. Osmanlı'nın en parlak devri olan 16. ve 17. Yüzyıllarda, Belgrad mükemmel bir askeri üs, geniş ve mamur bir ticaret alanı olmuştur. Belgrad, Balkan ve Avrupa ticaretinin geçiş güzergâhı üzerinde olması açısından önemli bir bölgeydi.

Şehir, en önemli değişim evrelerinden birisini 17. Yüzyılın başlarında geçirmiştir. O dönemin en ünlü seyyahlarından Evliya Çelebi'nin Seyahatname adlı eserinde bu değişim ve gelişimi aktarırken şehire dair bazı bilgiler vermektedir. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre o dönemde şehrin nüfusu 98.000 kişiye kadar ulaşmıştı. Osmanlı hâkimiyeti döneminde bir askeri karargaha dönüşen şehirde askeri ihtiyaçları karşılamak amacıyla inşa edilmiş zahire ambarları, baruthane, tophane binaları bulunuyordu. Tuna'daki deniz kuvvetleri donanma kumandanı da burada ikamet ediyordu. Evliya Çelebi'nin aktardıklarına göre şehirde 217 cami, 13 mescid, 17 tekke, 9 darülhadis, 8 medrese ve 7 hamam vardır. Şehirdeki değişimle aynı doğrultuda olan ticari faaliyetlerin artmasına binaen şehirde bulunan kervansaray, han ve dükkân sayısında da önemli bir artış olmuştu. Bu dönemde Belgrad'da 6 kervansaray, 21 han ve 3.700 dükkândan oluşan Suk-ı Sultani adında büyük bir çarşı vardı. Bu durum ticari hayatın canlılığını göstermektedir.⁸⁹

Belgrad şehrinin askeri bir bölge olması sebebiyle bu şehirde kurulan baruthane ve tophanenin Belgrad'ta olması, bu tesislerin ihtiyacına karşılamak amacıyla orman ürünleri ticareti ve kereste üretiminin artmasına ve çevre şehirlerden bu bölge üzerine kereste akışının sağlanmasına neden olmuştur. Bu açıdan Belgrad şehri orman ürünleri ticareti ve üretiminin önemli olduğu bir bölge olmuştur. Osmanlı Devleti'nin şehrin yönetimine önem vermesi, Balkanlar'ı ve Batı Avrupa'yı bağlayan bir geçiş bölgesi olması, zirai ve ticari canlılığını her dönemde koruması Belgrad'ın her dönem jeostatetjik ve jeopolitik açıdan önemli şehir olmasını sağlamıştır. Belgrad şehrinin büyük bölümünü oluşturan Sırplar ve diğer Slav topluluklarının 19. Yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaları sonucunda

⁸⁹ Dıvna Dviric Zamolo; *a.g.mad.* , s. 408.

aşamalı olarak Osmanlı'dan kopmaya başlayan Belgrad şehri 1876 Berlin Anlaşmasıyla Osmanlı hâkimiyetinden tamamen çıkmış, Sırbistan'a bırakılmıştır.⁹⁰

Kavala: Kavala tarihi bir yerleşim merkezi olup eskiçağlardan günümüze Yunanistan ve Balkan coğrafyasının en önemli şehirlerinden biri olmuştur. Kavala konum itibarıyla Selanik ve Dedeoğlu arasında kalan eski bir Ortaçağ şehridir.

Makedon, Roma, Bizans hâkimiyetlerinden sonra Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Kavala her dönem Yunanistan ve Makedonya arasında bir sınır bölgesi olmuştur. Osmanlı döneminde Kavala Drama Sancağı'na bağlı bir kazadır. 14. yüzyılda bölgede Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinin başlamasından sonra Rumeli Eyaleti'nin Paşa Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi olma özelliği taşıyan Kavala, 1864 yılına kadar kaza statüsünü korumuştur. 1864 yılında yayınlanan Vilayet Nizamnamesi ile Selanik Vilayeti'ne bağlı Drama Sancağının kazalarından birisi haline gelmiştir.⁹¹

17. Yüzyılda Evliya Çelebi Seyahatname adlı eserinde Kavala'ya dair izlenimlerinden bahseder. Evliya Çelebi 1667-1668 senesinde Kavala'nın hane sayısını 700 olarak belirtir. 19. Yüzyılda ise şehrin ticari alanı daha da gelişmiş, ticari hinterlandın gelişmesine paralel olarak büyük nüfus artışları yaşanmıştır. Selanik Vilayet Salnamesi'nde geçen bilgilere göre sancak merkezi konumunda olan şehirde 3775 hane, 450 mağaza, çeşitli alanlarda faaliyet gösteren, ticari amaçlarla kurulmuş 55 dükkân ve 16 han vardı. Ayrıca Kavala'nın değişik din ve inanç yapısına sahip bir şehir olmasından dolayı Müslümanlara ait yedi cami, iki mescid, beş medrese bulunurken gayr-i Müslim tebaya ait üç kilise, bir sinagog vardı. Kavala'da toplam oniki okul vardı. Bu okullardan 8'inde müslümanlar eğitim görürken geri kalan 4'ün Hristiyan öğrenciler eğitim görmekteydi.⁹²

Kavala önemli bir liman ve ticaret şehri olmasının yanında önemli bir tarım şehridir. Şehrin en önemli tarım ürünü üzüm ve tütündür. Kavala limanı, Selanik limanından sonra o bölgenin en önemli ikinci limanı konumundadır. Kavala şehri sınırları içerisinde yer alan Taşöz Adası, ormanların geniş yer kapladığı bir bölgedir. Bu ada, kereste ve orman ürünleri üretiminin olması açısından önemlidir.

Taşöz Adasında, üretilen kereste Kavala limanı üzerinden pazarlanmıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa vakfına verilen Taşöz adasında üretilen kereste ve orman

⁹⁰ Divna Djuric Zombolo; "a.g.mad.", s. 408.

⁹¹ İsmail Arslan; "19. Yüzyılda Balkanlar'da Bir Liman Şehri: Kavala", History Studies, Volume:2/3, 2010, s. 26-27.

⁹² Machiel Kiel; "Kavala", T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c. 25, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2002, s. 61.

ürünlerini gemilerle görev yaptığı Mısır'ın İskenderiye limanına taşımıştır. İskenderiye limanının modernize eden Kavalalı Mehmet Ali Paşa, kurmak istediği büyük deniz donanmasının hammaddesi olan kereste ve odun ihtiyacını Kavala ve Mora üzerinden tedarik etmiştir.⁹³

Budin (Budapeşte): Osmanlı Devleti'nin Budin olarak adlandırdığı bu şehir, Macarca'da Buda adıyla bilinmekte olup tarihin ilk devirlerinden günümüze Balkan coğrafyasının en önemli şehirlerinden biri olmuştur. Tuna Nehri'nin sağ tarafında kalan Peşte ile Buda'nın kuzeyinde kalan Eski Buda'nın birleşmesi ile Budapeşte şehri adını almıştır. Osmanlı Devleti'nden önceki tarihi devirler içerisinde; İskender, Roma, Bizans İmparatorlukları ve Macar Krallığı hâkimiyetlerine giren şehir 1526 tarihinde Mohaç Meydan Savaşı'ndan sonra Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethedilmiştir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde şehirde müslümanlar oldukça azınlıkta olup Hristiyan, Yahudi ve Kıpti nüfus çoğunlukta kalmıştır. 16. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti tarafından 1546, 1559, 1562, 1580 ve 1590 yıllarında tahrir defterleri tutulmuştur.

Şehir önemli bir tarım şehri olup özellikle bağ ve bahçecilik gelişmiştir. Hububat ile şıra öşrü, çayır resmi, müslümanların elinde bulunan bağlardan alınan dönüm resmi, bostan resmi ve bad-ı hevavergi ünitesinin miktarı 1562'de 190.000, 1580'de ise 200.000 akçe tarım ürünlerinden vergi elde edilmekteydi. Budin şehrinde ziraat ile birlikte ticarete önemliydi. 1562'de tutulan tahrir kayıtlarına göre dükkânlar, ticari binalar ve mahzenlerin kira gelirleri 69.618 akçe olup bunlar 310 adet (bab) olarak gösterilmişti.⁹⁴

Bu şehirde bulunan ev sayısının göre bu rakamlar yüksektir. Budin'de panayır ve pazarların dışında dört çarşı ve bir bedesten vardı. Ayrıca Budin, Osmanlılar döneminde ithal ürünlerin ve ihraç edilecek ürünlerin pazarlandığı, transit geçişinin sağlandığı önemli bir şehirdi. Osmanlılar Budin'e büyük önem verdikleri için bu şehrin idari taksimatı beylerbeyliği merkezi olarak sağlanmış ve 1623 yılından itibaren burada beylerbeyi olarak görev yapan devlet adamlarına vezirlik payesi verilmiştir. II. Viyana Kuşatması sırasında 1686 yılında Budin Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır.⁹⁵ Karlofça Anlaşması ile Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'na bırakılan şehir

⁹³ Detaylı bilgi için bakınız: Süleyman Kızıltoprak; *II. Abdülhamid Han'ın Dış Politikası ve Taşöz Operasyonu*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011.

⁹⁴ Geza David; “*Budin*”, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, T.D.V. Yayınları, c.6, Ankara, 1992, s. 344-346.

⁹⁵ Geza David; *a.g.mad.* , s. 347- 348.

günümüzde Macaristan Devleti sınırları içerisinde olup şehirde sivil ve askeri mimari de pekçok Osmanlı eseri vardır.

Mora: Yunanistan anakarasına bağlanan ve büyük bir el şeklinde olan yarımada'nın yüzölçümü 21.480 kilometrekaredir.⁹⁶ Bu özelliği ile Balkan Coğrafyası'nın en büyük yarımada'larından biridir. Antik Yunan Medeniyeti'nin doğduğu şehirlerden biri olan Mora, Eskiçağlardan günümüze İskender, Roma, Bizans, bölgesel despotluklar ve Osmanlı hâkimiyetlerine girmiştir. Mora Yarımadası, Osmanlı padişahlarından II. Murat zamanında fetih edilmiştir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde Mora şehrine huzur gelmiş ve ticari açıdan önemli bir liman şehri haline gelmiştir. Mora'ya ait Osmanlı tahrir kayıtları incelendiğinde 16. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yarımada'nın kuzey, merkez ve güney bölgelerinde nüfusun iki katından fazla arttığına işaret eder. 1489 yılında tutulan Cizye defterine göre bütün Osmanlı Morası'nda kayıt altına alınabilen 27.460 Hristiyan hanesi bulunmaktaydı. 1521 yılına ait sayımda ise 50.176 Hristiyan hanesi, bunun yanı sıra sivil, asker ve idarecilerden oluşan 5330 Müslüman hanesi bulunmaktaydı.⁹⁷ Osmanlı Devleti döneminde sağlanan huzur ortamı ve yapılan imar çalışmaları sonrasında Mora, Rumeli'de önemli bir idari, iktisadi merkez haline gelmiştir. 1529 yılında tutulan icmal defterinde Mora Yarımadası genelinde Mora Sancağı'na bağlı on bir kaza vardı. Mora şehri genelinde onbeş kale, onbeş kasaba, oniki cami, onbeş mescid, beş zaviye, yedi mektep, dokuz hamam, 1490 köy, 293 mezra, kırkaltı çiftlik ve yirmibir manastır bulunduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte devletin çeşitli kademelerinde görev yapan, onbir kadı, yirmibeş zaim, yediyüzkırkyedi sipahi, onyedidizdar, onbeş kethüda, binyetmişdokuzkale muhafızı, otuzyedi topçu, yirmiiki zemberekçi, oniki hatip, yirmiiki imam, yirmiyedi müezzin, 809 kale hizmetlisi, koruyucusu ki bunların onüç Müslüman devlet görevlisi vardı. 796 Hristiyan olmak üzere 872 Müslüman, 48.508 Hristiyan ve bu vergiden muaf 2028 Müslüman, 736 Hristiyan'ın mevcut olduğu belirtilmiştir.⁹⁸ Osmanlı Devleti asırlar boyu sürecek politika ile Yörükleri Mora'ya yerleştirmeye devam etmiştir. Bu iskân politikasının sonucunda 1583 yılına

⁹⁶ Machiel Kiel-John Alexander; "Mora", T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c.30, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2005, s. 280.

⁹⁷ Machiel Kiel-John Alexander; "Mora", s. 280-283.

⁹⁸ Machiel Kiel-John Alexander; "Mora", s. 282-283.

gelindiğinde şehirdeki Müslüman hane sayısı 8.500'e ulaşmıştı. Bu dönemde şehrin genel nüfusunun 330-360 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁹⁹

Osmanlı idaresinde Mora şehri büyük bir gelişme göstererek kısa bir dönem içerisinde Balkanlar'ın (Rumeli) en önemli şehirlerinden birisi haline gelmiştir. Bunun sebebi Osmanlı Devleti'nin bu şehrin yönetimine büyük önem göstermesi olmuştur. Önemli bir liman kenti olan Mora, 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin en önemli ihracat limanlarından bir tanesi olmuştur. Özellikle Balkanlar'da ve Trakya'da yetiştirilen tütün, buğday, pirinç, üzüm, şarap, pamuk, kereste ve orman ürünlerinin ihraç edildiği en önemli Osmanlı limanlarından birisi olmuştur. Mora bu yüzyılda Osmanlı tebaasına mensup Yahudi, Rum, Ermeni ve Türk tüccarlarının yanında Fransız, İtalyan, İngiliz ve Hollandalı tüccarların faaliyetlerini yürüttüğü bir liman şehridir.

1821 yılında başlayan Yunan isyanı kısa sürede Yunan Yarımadası'nın pek çok şehrinde etkili olduğu gibi Mora şehrinde de etkili olmuştur. İsyanın büyümesi üzerine Osmanlı merkez ordusu yetersiz kalmış ve II. Mahmut, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa idaresindeki donanma ve yetmişbin kadar askeri yollamıştır. Bu yardım sonucunda isyan bastırılmış olsa da 1829 yılında imzalanan Edirne Anlaşması ile Yunanlar Mora bölgesinde bağımsızlıklarını kazanmıştır.¹⁰⁰ Mora şehri Yunan hâkimiyetine girdikten sonra da Osmanlı tüccarlarının faaliyetlerini yürüttüğü bir merkez olmuştur. Mora özellikle Osmanlı Devleti döneminde Rumeli (Balkan) coğrafyanın en önemli şehirleri arasında girmiş olup günümüzde eski önemini yitirmiştir.¹⁰¹

Silistire: Bulgaristan-Romanya sınırında yer alır. Şehrin adı eski Bulgar dilindeki “Drastar” kelimesinden türetilmiş olup bu kelimenin kökeni de Latince “Durostorum” sözcüğüne dayanmaktadır. Sözcüğün kökeni ile ilgili kesin bilgiler olmamakla birlikte muhtemelen eski Dak-Trak dilinde “muhkem yer” manasına gelen bir isme dayanmaktadır.¹⁰² Silistire özellikle Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına girdikten sonra önemli bir yerleşim merkezi, askeri, idari bölge ve önemli bir zirai üretim merkezi olmuştur. Tarihi devirler içerisinde İskender İmparatorluğu, Roma

⁹⁹ Ali Fuat Örenç; *Unuttuğumuz Mora Türkleri*, Bab-ı Ali Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 18.

¹⁰⁰ Machiel Kiel-John Alexander; “Mora”, s. 284.

¹⁰¹ Aşkın Koyuncu; “Yunanistan'da Bağımsız Devlet”, Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum, 2006, s. 501-502.

¹⁰² Machiel Kiel; “Silistre”.T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c.37, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2009, s. 202.

İmparatorluğu, Avrupa Hun İmparatorluğu, Avar İmparatorluğu, Bulgar Krallığı ve Bizans İmparatorluğu hâkimiyetine girmiştir.

Silistire şehri ilk olarak 1377 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiş olmakla birlikte kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girmesi 1388 yılında olmuştur. Çavdarlı Ali Paşa komutasında ki Osmanlı ordusu Silistire'yi ele geçirmiştir. Mihaloğlu Firuz Bey'de Silistire şehrinin ilk sancakbeyi olmuştur. Coğrafi konumu nedeniyle Silistire, Osmanlı Devleti hâkimiyetinde de diğer tarihi dönemlerde olduğu gibi sık sık işgale uğramıştır. Osmanlı hâkimiyetinin kesin olarak sağlanmasından sonra Silistire şehrinde önemli bir nüfus artışı olmuştur. Osmanlı yönetiminin hoşgörülü politikası ve iskân siyaseti sonucunda Silistire'de Müslüman nüfusun artmasını sağlamıştır. 1516 ve 1569-1570 yılları arasında huzurlu geçen ellidört yıl içerisinde Silistire şehri hızla büyüyerek önemli bir gelişim göstermiştir. Bu dönemde 6300-7300 kişilik nüfusa sahip dönemin önemli Balkan (Rumeli) şehirlerinden biri olmuştur. 1569- 1670 yılları arasında tutulan tarihi kayıtlara göre şehirde yirmidokuz imam ve müezzinin hizmet ettiği dört cami ve onaltı mescid vardı. Şehirde 802 hane, 204 mücerret bir Müslüman topluluk, bunun yanında şehirde yaşayan kırkaltı askerden oluşan bir küçük çaplı bir garnizon ve yirmi dört sipahilik bir grup daha bulunmaktaydı. Müslümanların yanında 633 hane, 135 mücerretten oluşan Hristiyan nüfus ise onaltı mahallede yaşıyordu. Ayrıca sayısı o sekiz haneden ibaret bir Yahudi cemaati de bulunmaktaydı.¹⁰³ Osmanlı idaresinde Silistire önemli bir zirai üretim merkezi haline gelmiştir. Tarım ve hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı şehirde aynı zamanda deri, mum üretimi de yapılmıştır. Şehirde, tarım ve hayvancılık kadar olmasa da kısmi olarak ormancılık faaliyetleri de yapılmaktaydı.

Silistire, Osmanlı Devleti döneminde devamlı olarak gelişen ve büyüyen bir şehir olmuştur. Silistire şehrinin nüfusu 1290 (1873) tarihli *Tuna Vilayeti Salnamesi*'nde verilen bilgilere göre müslümanların ve gayri Müslimlerin dağılımı şu şekildeydi; 850 hanede 1825 Müslüman erkek varken 550 hanede 1325 gayri Müslim yetişkin erkek vardı. Bu durum bize açıkça göstermektedir ki genel nüfus içerisindeki müslümanların oranı zamanla gayrimüslimleri geçmişti. Şehirde yaşayan müslümanların sayısı 6500-7000'e ulaşmıştı. Osmanlı Devleti'nin Silistire'de ki hâkimiyeti 1878 yılında imzalanan Ayestefenos Anlaşması ile son bulmuştur. Bu

¹⁰³ Machiel Kiel; “*Silistre*”, s. 202-204.

anlaşma ile Osmanlı Devleti, Silistire'yi Bulgaristan Devleti'ne bırakmıştır. Bu anlaşmadan sonra şehirde yaşayan Müslümanlar şehri terk etmeye başlamıştır.¹⁰⁴ Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve sonrasında müslümanlar göç etmeye devam etmiş ve şehirde müslümanlar azınlık durumuna düşmüştür. Silistire günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde.

Üsküp: Balkan yarımadasının ortasında Vardar nehrinin her iki yakasına da yayılan şehir Makedonya'nın günümüzdeki başkenti ve tarih boyunca en önemli şehri olmuştur. Şehrin tarihi süreç içerisinde önem kazanmasında, gelişip, büyümesinde Vardar Nehri etkili olmuştur. Üsküp şehrinin, Doğu Avrupa ile Batı Avrupa'yı birbirine bağlayan bir coğrafi konumu vardır. Çeşitli yollar vasıtasıyla doğu ile batıyı, kuzey ile güneyi birbirine bağlar Kosova-Priştine'ye bağlayan Üsküp, Selânik ve Ege denizine, Niş ve Belgrad'a Sofya ve İstanbul'a bağlayan önemli bir güzergâh üzerinde olup Balkanlar'ın kesişme noktasıdır. Üsküp'ün denizden yüksekliği ortalama 220-340 m. civarındadır

Üsküp, tarihin değişik devirlerinde Roma, Bizans İmparatorlukları, Sırp, Bulgar Krallıkları'nın hâkimiyetine girdikten sonra Yıldırım Beyazid döneminde Osmanlı topraklarına katılmıştır.¹⁰⁵ Üsküp'ün, Osmanlı topraklarına katılması sonucunda Balkanlar'da ki uç bölgelerinden biri bu şehir olmuştur. Bu sebepten dolayı fethin hemen ardından iskan politikası uygulanarak Türkmenler bölgeye yerleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Bosna, Sırbistan'ı fetih edene kadar geçen süreçte Üsküp Balkan coğrafyasının en stratejik merkezi olmuştur. Stratejik öneminin artması iskân faaliyetlerinin daha da hızlanmasına neden olmuştur.

1455 yılına ait tahrir kayıtlarına göre şehrin mahalli dağılımı şu şekildeydi; müslümanlara ait yirmiüç mahalle vardı. Gayri Müslimlere ait sekiz mahalle bulunmaktaydı. Bu verilere göre Üsküp'ün toplam otuzbir mahallesi bulunmaktaydı. Bu durum, fethinden sonra geçen yarım asırlık bir zaman diliminde şehrin nasıl bir iskâna sahne olduğunu en açık şekilde ortaya koymaktadır. Şehrin büyümesi ile aynı orantıda mahalle sayısı da artmıştır. 1468 yılında müslümanlara ait otuzüç mahalle varken, Hristiyanlara ait oniki mahalle vardı. Bu tarihte mahalle sayısı toplamda kırkbeşe çıkmıştı. Kanuni Sultan Süleyman döneminde şehir daha da büyümüştü. 1528 yılına ait kayıtlara göre bu tarihte şehirde mahalle sayısı altmışdörde çıkarken bu

¹⁰⁴ Machiel Kiel; “*Silistre*”, s. 205.

¹⁰⁵ Mehmet İnbaşı; “*Üsküp*”, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c. 42, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2012, s. 377.

mahallelerin ellibirinde müslümanlar yaşamaktaydı. 1547 yılında mahalle sayısı altmışyediye yükselmiştir. 1569 tarihine gelindiğinde ise bahsi geçen altmışyedi mahallenin, elliyedisinde müslümanlar oturuyordu. Mahalle sayısının hızla artması şehrin büyümesinin, gelişmesinin ve hızlı nüfus artışının en açık göstergesiydi. 1455 yılından 1468 yılına kadar olan süreçte Müslüman erkek nüfusu 2500'ü geçerken, Müslümanlar Üsküp şehir nüfusunun % 63'ünü oluşturuyorlardı. Bu oran giderek yükselmişti 16. yüzyıl ortalarına gelindiğinde bu oran % 76'ya kadar yükselmişti.

Müslüman nüfusun yanında gayri Müslim nüfusta da önemli artışlar olmuştu. Makedon, Arnavut ve az sayıda yahudiden oluşan gayri Müslim erkek nüfusu 1455 yılında 1507 iken 1569 yılında 2445 kişiye yükselmişti. Hem Müslüman hem de gayri Müslim nüfustaki artışlar şehre dışarıdan önemli ölçüde göç geldiğini göstermektedir. Şehrin toplam nüfusu 1455 yılında 12.000 kişiden oluşurken bu rakam 1498'de 15.000 kişiye, 1544'te 18.000 kişiye, 1569'da 30.000 kişiye kadar çıkmıştı.

İkinci Viyana Kuşatması'nın hezimetle sonuçlanmasında sonra Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da yaşadığı toprak kayıpları Üsküp şehrinin demografik yapısını etkilemiş gerek göçlerin azalması gerekse savaşlar nedeniyle ortaya çıkan bir takım sorunlardan dolayı demografik yapı da ki hızlı artış durmuştur. Nüfus artış hızında o dönemden sonra yavaşlamalar olsa da nüfus artışı devam etmiştir.

Şehir nüfusunda ki artış aynı oranda ticari faaliyetlere, şehrin imar ve mimarisine de yansımıştı. Nitekim Kosova Vilâyeti Salnamesi'nde verilen bilgilere göre 1898 yılında Üsküp şehri genelinde dokuz karakol, otuziki cami, onyedimescid, sekiz medrese, ondokuz tekke, yedi türbe vardı. Gayr-i Müslimlere ait dört kilise, bir havra, iki metropolit bulunmaktaydı. Şehirde toplam otuzdört okul bulunmaktaydı. Bu okulların on yedisi müslümanlara, on yedisi ise gayri Müslimlere aitti. Ayrıca şehirde bir matbaa, şehrin çeşitli mahallerinde dört hamam, yirmialtı değirmen, bir saat kulesi, yetmiş beş lokanta ve meyhane, kırkdört han, otuziki kahve ve kiraathane, altmışdokuz fırın, otuziki çeşme, sekiz otel ve 1.410 dükkân vardı.¹⁰⁶ Belgrad-Selanik demiryolunun işletmeye açılması şehrin gelişmesinde önemli bir yere sahipti. Üsküp'ün bu güzergâh üzerinde en önemli duraklardan, dağıtım merkezlerinden biri olması şehrin stratejik önemini bir kat daha arttırmıştı. Üsküp, bu demiryolunun açılmasıyla Avrupa ve Osmanlı arasında bir köprü görevi üstlenmişti.

¹⁰⁶ Mehmet İnbaşı; "Üsküp", s. 377-379.

Üsküp bölgesi, Osmanlı Devleti topraklarında kaldığı süre içerisinde askeri ve idari açıdan her dönemde önemli bir bölge olmuştu. Bu sebepten dolayı tarımsal, ticari faaliyetleri ile öne çıkmamıştır. Özellikle şehre bağlı kasaba ve köylerde ziraaî üretim kereste üretimi yapılmış olsa da bu faaliyetler şehir ekonomisine katkısı da olsa da Osmanlı ekonomisine yön verecek oranda olmamıştı.

Üsküp idari açıdan Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı, Paşa livâlığı sınırları içerisinde kalan bir şehirdi 1580 yılından sonra Rumeli eyaletinin müstakil bir sancağı (livası) oldu. Bu durumu Tanzimat döneminde yapılan idari düzenlemelere kadar devam etti. 1831 yılında Rumeli eyaletine bağlı onbeş sancaktan biri iken 1847 yılında müstakil Üsküp eyaleti oluşturuldu. 1868 yılında yapılan yeni idarî taksimata göre Üsküp sancağı Manastır vilâyetine bağlanırken 1877 yılında ise yeni kurulan Kosova vilâyetine bağlandı. Bu dönemde Üsküp sancağına bağlı kazalar; Üsküp, Kırçova, Kalkandelen, Pirlepe, Kıvırcık, Köprülü, Kırnik ve Kaçanik'ti. Toplam sekiz kazası vardı. 1908 yılına gelindiğinde ise Üsküp sancağına bağlı kaza sayısı ona yükselmışti. Sancağa bağlı beş nahiye ve 795 köy vardı. Asırlar boyu Osmanlı idaresinde kalan şehir Balkan Savaşları'nın başlamasından hemen sonra 23-24 Ekim 1912 tarihinde Sırp lar tarafından işgal edildi.¹⁰⁷ Üsküp, şuan Makedonya sınırları içerisinde olup adı geçen ülkenin başkenti konumundadır.

Dubrovnik: Dubrovnik, VII. yüzyılda Avarlar'dan kaçan bir topluluk olan Epidauroslular tarafından kayalık bir ada üzerinde Ragusa adıyla kurulmuştur. Etrafı kalın surlarla çevrilen ada, sonraları karaya bağlandığından bir yarım adaya dönüşmüştür. Ortaçağ da Slavlar'ın Balkan coğrafyasında etkinliğini arttırmasıyla Ragusa giderek Slavlaşmıştır. Bölgede yaşamaya başlayan Slavlar ormanların geniş alan kaplaması nedeniyle Sırpça'da "ağaçlı" manasına gelen "Dobrava"dan kaynaklanan Dobravnik veya Dubrovnik isimlerini kullanmaya başlamışlardır.¹⁰⁸ Dubrovnik aynı zamanda "kereste" anlamına da gelmektedir.¹⁰⁹

Bu ikinci ad bazı Osmanlı kaynaklarında Venedik ile ilişkili sanılarak Dobrovenedik biçiminde kaydedilmiştir. Piri Reis, Kitab-ı Bahriye adlı eserinde bu bölge ile ilgili olarak Dubrevunik, Dobrovnik gibi isimlerin kullanıldığından bahseder,

¹⁰⁷ Mehmet İnbaşı; "Üsküp", s. 379-380.

¹⁰⁸ Şerafettin Turan; "Dubrovnik", T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c. 9, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1994, s. 542

¹⁰⁹ Metin Ziya Köse; *Osmanlı Balkan'ında Kara Ticareti Ve Rekabet: Rumeli'de Dubrovnik Tüccarları (1600- 1630)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 16, Denizli, 2013, s. 42.

kendisi de bu isimleri zikreder. Bununla birlikte şehrin ilk isminin (Raguza) zikredildiği bilgisini verir.

Dubrovnik, uzun bir süre coğrafi konumu sayesinde sadece Adriyatik ticaretinde değil Asya-Avrupa ticaretinde de önemli bir merkez olma özelliğini korumuştur. Ortaçağ'da önem kazanmaya başlayan bu şehir, coğrafi keşifler sonrasında da önemini korumayı başarmıştır. Dubrovnik, Avrupa- Asya arasında ticaretin şekillendiği bir bölge olduğu gibi aynı zamanda Balkanlar'da yetiştirilen tarım ürünleri ve altın, gümüş, tuz gibi ürünlerin pazarlandığı önemli bir ihracat limanıdır.

Dubrovnik, Ortaçağ'da Bizans, Venedik gibi devletlerin kontrolü altına girmiştir. Dubrovnikli tüccarlar ile Osmanlılar arasındaki ilişkiler Edirne'nin alınmasından hemen sonra başlamıştır. Çanakkale Boğazı'nın ve Balkanlar'dan İstanbul'a giden karayolunun Türkler'in eline geçmesi üzerine Dubrovnik Cumhuriyeti hükümdarı I. Murad'a elçiler göndererek Osmanlı topraklarında ticaret izni verilmesini istemek zorunda kalmıştır. I. Murad'da belirlenmiş vergiler dışında yılda 500altın duka ödenmesi şartıyla Dubrovnikliler'e ticaret serbestliği, özgürlüğü tanıyan bir ahidname vermiştir. Bu ticari ayrıcalık aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Avrupalı bir devletin tüccarlarına tanıdığı ilk ticari ayrıcalıklardan (kapitilasyonlardan) biridir.

1365 tarihli olan bu ahidname ile Dubrovnikli tüccarlar, Osmanlılar'ın hâkimiyeti altında ticaret yapmayı kabul ediyorlardı. Dolayısıyla onun himayesi altına giriyordu. Dubrovnikli tüccarlara yönelik ticari haklar ve imtiyazlar değişik padişahlar döneminde yeniden düzenlenmiştir. Dubrovnikli tüccarlar Osmanlı ekonomisine büyük katkı sağladığı gibi Dubrovnik şehri ise Osmanlı'nın pazarlama, nakliyat şehri haline gelmiştir. Bu şehir aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dabulunan, Avrupa ile ticari faaliyetlerini düzenlediği en önemli liman şehri olmuştur. Avrupa ile yapılan ticari faaliyetler bu liman üzerinden şekillenmiştir.

Dubrovnik, Levante ticaretinde hâkim güç olan Venedik ve Ceneviz Cumhuriyeti'ne ait ticaret gemilerinin Akdeniz'e ve Karadeniz'e açılmadan önce kolaylıkla uğradıkları güvenli bir liman olmasının yanında İpek yolunun İstanbul-Edirne- Sofya-Niş üzerinden Adriyatik'e ulaşan uzantısının hem son hem de başlangıç noktalarından biri sayılmaktaydı.¹¹⁰Buradan kalkan kervanlar Taşlıca'dan kuzeye yönelerek Avrupa iç bölgelerine kadar gidiyorlardı. Bu sebeple Dubrovnik, Asya ve

¹¹⁰ Şerafettin Turan; *a.g.mad.* , s. 542.

Avrupa ürünlerinin nakliyatının yapıldığı, pazarlandığı bir ticaret şehri konumundaydı. Adriyatik sahillerinden çıkarılan tuz ve tarım ürünleri bu liman şehri üzerinden pazarlanıyordu. Burada çıkarılan tuz ticaretinde ciddi bir rekabet vardı. Osmanlı kontrolündeki Dubrovnikli tüccarların Venedikli tüccarlara tuz satması zaman zaman sıkıntılara neden oluyordu.¹¹¹ Dubrovnikli tüccarların yoğun olarak alış-verişini yaptığı alanların başında gümüş gelmekteydi. Dubrovnikli tüccarlar, Üsküp, Pirlepe, Prizren gibi Balkan şehirlerinden aldıkları gümüşten yapılan, üretileneşyaları doğuda pazarlamışlardır. Dubrovnik limanından pazarlanan bir başka ürün grubu ise orman ürünleri ve kereste olmuştur. Fakat bu ürünlerin rekoltesi diğer ürünler kadar yüksek olmamıştır. 16. ve 18. yüzyıllarda Dubrovnikli tüccarların faaliyetlerini arttırdığı sektör ise deri ticareti sektörü olmuştur. Osmanlı Devleti tarafından Bulgaristan'ın tamamının fetih edilmesinden sonra işlenmemiş ve işlenmiş deri ticaretinin kontrolü tamamıyla Dubrovnikli tüccarların eline geçmiştir. Dubrovnikli tüccarlar, Sofya'dan ve Sırbistan'ın pek çok kentinde üretilen derileri toplarlardı. Toplanan deriler uluslar arası pazarda ihraç edilirdi. Filibe, Sofya, Silistre ve Rusçuk deri ticaretinde uzmanlaşan Osmanlı kentlerindendi. Sırbistan'da ise Belgrad, Prokuplje ve Yeni Pazar aynı derecede deri imalatında uzmanlaşmış şehirlerdendi. Kuzey Sırbistan'ın çeşitli şehirleri ve Macaristan'ın değişik kentlerinden getirilen deriler Belgrad'da toplanır, daha sonra kervanlarla Dubrovnikli tüccarlara gönderilirdi.

Dubrovnik Cumhuriyeti, Osmanlılar'a ait bir ileri karakol görevi görmekteydi. Özellikle de Venedik veya Haçlı donanmalarının hareketlerini öğrenmek açısından Osmanlı Devleti'nin en temel haber alma kaynağı konumundaydı. Padişahlar, Dubrovnik beylerine sık sık mektup yazarak o tarafları gözetleyip öğrendikleri haberleri geciktirmeden bildirmelerini istiyorlardı. Özellikle Venedik ve Ceneviz Devletleri'nin bölgede faal olmaları bu istihbaratı daha da önemli kılıyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti, para, savaş malzemesi yetenekli hekim ve hekimliğe ilişkin kitaplar gönderilmesi için Dubrovnik'e başvurduğu gibi bölgenin yer madeni kaynaklar açısından zengin olması ve altın-gümüş ticaretinin önemli merkezlerinden biri olmasından dolayı gümüş ve altın kap ve buna benzer eşyaların gönderilmesi için Dubrovnik'e başvurduğuna dair belgeler bulunmaktadır.¹¹² Dubrovnik Cumhuriyeti'nin, Osmanlı kontrolünde olması demek aynı zamanda o bölge de

¹¹¹ Metin Ziya Köse; *a.g.m.*, s. 52-54.

¹¹² Şerafettin Turan; *a.g.mad.*, s. 543.

Venedikliler ve Macaristan'a karşı üstünlük sağlanması anlamına geliyordu. Osmanlı Devleti'nin Dubrovnik'e önem vermesinin bir sebebi de buydu.

Dubrovnik şehrinin stratejik açıdan önem kaybetmeye başlaması Akdeniz üzerinden yapılan Asya-Avrupa ticaretinin Coğrafi Keşifler nedeniyle 16. yüzyıldan başlayarak gerilemesi, cumhuriyette gelirlerin azalmasına ve refah seviyesinin düşmesine yol açmıştır. Bu durum, şehirde ki ticari faaliyetlere zarar vermiştir. 1699 yılındaki Karlofça Antlaşması'na kadar Osmanlı hâkimiyetinde olan Dubrovnik Cumhuriyeti, Avusturya'nın Dalmaçya bölgesini ele geçirmesiyle Osmanlılar'a tabiiyet bağlarını gevşeterek Avusturya'ya yakın bir siyaset takip etmeye başlamıştır. Fransız İhtilali sırasında cerayan eden savaşlarda Napolyon Bonapart kumandasındaki ordunun Adriyatik'e yayılması ise bu şehir cumhuriyetinin sonu olmuştur. Dubrovnik'in Osmanlı kontrolünden çıkması Osmanlı Devleti'nin ithalat ve ihracat faaliyetlerinin Balkanlar'da Selanik limanı üzerinden gerçekleştirmesine neden olmuştur. Dalmaçya bölgesi üzerinden Balkanlar'da hâkimiyet kurmak isteyen Napolyon 1797 yılında Campo Formio Antlaşması'yla bölgedeki hakimiyetini güçlendirmiştir. Bu anlaşmayla, Dalmaçya kıyılarına Fransızları yerleştirmeye başlamıştır. 27 Mayıs 1806 yılında ise Dubrovnik'i zaptederek bu küçük şehir devletine tamamen son vererek ortadan kaldırmıştır.¹¹³ Şuan ise Dubrovnik şehri Hırvatistan sınırları içerisinde.

Manastır: Makedonya'nın güneybatısında Pelister Dağı'nın eteğine kurulan Manastır şehrinin denizden ortalama yüksekliği 590- 680 metre civarındadır. Eğimli bir yüzeyde kurulan şehirden Vardar Irmağı'nın kollarından olan Dragor Çayı geçer. Manastır ismi Rumca'dan gelmekte olup günümüzde kullanılan isim Rumca “Manastirion” kelimesinden türemiştir. Manastır şehrinin Balkan dillerinde ki diğer isimleri ise Ulahça “Toli- Manastır”, Sırpça “Bitou”, Bulgarca ve Makedonca “Bitola” olarak geçmektedir.¹¹⁴ Bazı rivayetlere göre Manastır ismi Osmanlı Devleti döneminde kullanılmaya başlamıştır.

Manastır'a ilk Osmanlı akını 1332 yılında Umur Bey'in seferiyle gerçekleşti. Ancak şehir I. Murad döneminde 1382-1383 senelerinde bazı rivayetlere göre ise 1385 senesinde fethedilmiştir.¹¹⁵ Adriyatik kıyıları ile Rumeli'nin iç bölgeleri

¹¹³ Şerafettin Turan; *a.g.mad.* , s. 543.

¹¹⁴ Kristoq Prifti; “Manastır” T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c. 23, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2003, s. 562.

¹¹⁵ Murtazan İdrizi; *XIV. Ve XV. Yüzyıllarda Bitola (Manastır)* , Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Levent Öztürk, Sakarya, 2008, s.40-41.

arasındaki güzergâh üzerinde olduğundan Osmanlılar'ın Balkanlar'daki önemli ekonomik merkezlerinden biri haline gelmiştir. Osmanlı hâkimiyeti altında şehrin etnik yapısı kısa dönemde değişmiştir. Ve mimari açıdan daha önceleri Roma- Bizans etkileri gözüken şehirde Osmanlı Devleti'nin imar çalışmaları sonucunda şehrin görünümünde Türk- İslam Medeniyeti'ne has unsurlar yer almaya başlamıştır.

II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed devirlerinde Manastır, Anadolu'dan ve özellikle Toroslar'dan getirilen Türkmen aşiretleriyle iskân edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin iskân politikasını başarıyla uyguladığı şehirlerden biri olan Manastır aynı zamanda İslamlaşma'nın da en hızlı olduğu şehirlerden biri olmuştur. Bu durumu Fatih Sultan Mehmet zamanında 1468 yılında tutulan tahrir kayıtlarında görmek mümkündür. Kayıtlarda geçen bilgiye göre Manastır'da 295 müslüman haneye karşılık sadece 160 hristiyan hane bulunmaktaydı. Bu rakamlar şehirde 2500 civarında nüfus olduğunu göstermektedir. Zamanla şehirde idari, askeri alanda yapılan düzenlemeler ve ticaret- tarımın gelişmesine paralel olarak nüfusta artışlar olmuştur. 1519 yılına gelindiğinde müslüman sayısı hızla artarak 756 haneye yükselmişti. Buna karşılık Hristiyan hanesayısı 300 civarındaydı. O dönemde tahmini olarak nüfus 5.000 civarındaydı.¹¹⁶

16. ve 18. yüzyıl seyyahları Manastır şehrinin demoğrafik yapısında artışa dikkat çeker. Seyyahların verdiği bilgiler şehirde hızlı nüfus artışının bu dönemde de devam ettiğine işaret etmektedir. Özellikle Evliya Çelebi, 17. yüzyıl ortalarında Manastır hakkında verdiği bilgilerde; şehrin yirmi bir mahalleden oluştuğunu 3000 ev olduğundan bahseder. Ayrıca 900 dükkân ve yetmiş cami ve mescidden ibaret büyük bir şehir olarak tanımlamaktadır. Evliya Çelebi'nin aktardıklarına göre şehirde büyük bir bedesten mevcuttur. 18. yüzyılın sonlarında ve 19. Yüzyılın başlangıcında Manastır büyük bir ekonomik krizle altüst olmuştur. Bazı tarihsel kaynaklara göre bu dönemde pazardaki 2.150 dükkândan önemli bir kısmı kapanmış ve şehirde ki dükkân sayısı 1.835'e inmiştir. 1889'da bu rakam tekrar 2.489'u bulmuştu.. Ayrıca kaynaklarda o dönemde şehirde konaklama hizmeti veren on dört han ve ikiyüz altmış fırın bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Şehirde yirmi ayrı pazarın kurulduğu bilgisi kaynaklarda geçen bir başka bilgidir.¹¹⁷ Şehirde askeri ve mülki okulların açılması şehrin önemini bir kat daha arttırmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru mevcut dönemin

¹¹⁶ Murtazan İdrizi; *a.g.e.* , s. 59 : Kristoq, Prifti; *a.g.mad.*, s. 562.

¹¹⁷ Murtazan İdrizi; *a.g.e.* , s. 67-68: Kristoq, Prifti; *a.g.mad.* , s. 562.

ilk fabrikası inşa edildi. Balkanlar'da iktisadi yapının en güçlü olduğu şehirden birisi olan Manastır aynı zamanda tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olduğu bir bölgeydi. Aynı zamanda orman ürünleri ve kereste üretiminde önemli bir merkez konumundaydı. Çam kereste, köknar gibi ürünler iç ve dış ticarete pazarlanan orman ürünleriydi.

Rumeli Beylerbeyliği'nin oluşturulmasıyla Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlanan Manastır önemli bir askeri ve idari merkez haline gelmiştir. 1835'te Rumeli Vilayeti'nin merkezi olan şehir 1844 -1868 yıllarında sancak merkezi olurken aynı zamanda Osmanlı ordusunun Balkanlar'daki karargâhı durumuna gelmişti. Manastır'ın önemli bir askeri ve idari merkez olması Avrupalı devletleri harekete geçirmiş, bölgedeki faaliyetlerini hızlandırmak amacıyla 1881 tarihinden 1912 tarihine geçen süreçte Avrupa'nın büyük devletlerinden Rusya, İngiltere ve Avusturya konsoloslukları kurmuşlardı.

19. yüzyılda meydana gelen yangı, hastalık, sel gibi tabii afetlerden dolayı şehrin iktisadi hayatı olumsuz yönde etkilenmiştir. Şemseddin Sami Kamus'ul A'lam adlı eserinde verdiği bilgilere göre 19. yüzyılın sonlarına doğru şehirde yaşayan insan sayısı 31.347 kişiye ulaşmıştı. Yine Şemseddin Sami'nin verdiği bilgilere göre şehirde müslümanlara ait yirmi dört cami varken gayr-i müslimlere ait beş kilise, dokuz havra bulunmaktaydı. Ayrıca dokuz medresenin bulunduğu, mülki ve askeri mekteplerin açılmış olduğu bilgisini verir. Şemseddin Sami şehrin iktisadi ve ticari yapısına dair on dört han, 2.482 dükkânyedi hamam, altı un fabrikası bulunduğunun bilgisini vermektedir. 1876 yılında düzenlenen Berlin Kongresikararlarıyla Makedonya ve Manastır ıslahat alanı içinde yer aldı. 1906'da Manastır'daki mali ıslahatın kontrolü yabancı devletlere bırakılması Osmanlı Devleti'nin iktisadi açıdan büyük kayıplara uğramasına neden olmuştu.

Manastır şehrinin, Osmanlı Devleti'nden kopmasını hızlandıran süreç ise Mayıs 1908'de Manastır İttihat ve Terakki Cemiyeti büyük bir protestoya girişmesiyle başlamıştır. 1908 yılının Temmuz ayında İttihad ve Terakki Cemiyeti üyeleri Meşrutiyet'in yeniden ilanı için muhtıra vermişlerdir. Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine muhtelif bölgelerdeki yenilgiler neticesinde Manastır 14-18 Kasım 1912

tarihinde Sırp kuvvetleri tarafından işgal edilmesi sonucunda Osmanlı Devleti hâkimiyetinden çıkmıştır.¹¹⁸ Manastır şehri şuan Makedonya sınırları içerisinde.

Selanik: Günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde kalan tarihi bir liman şehridir. Osmanlı coğrafyacıları şehri İstanbul'un bir parçası olarak değerlendirirken özellikle 16. yüzyıldan itibaren şehir nüfusunda önemli bir yer edinmeye başlayan Yahudiler burayı “şehirlerin anası” olarak nitelendirmiştir. Şehir Makedon Krallığı döneminde kurulmuş olup sırasıyla Roma, Bizans, Venedik ve Osmanlı İmparatorluğu bu topraklarda hüküm sürmüştür. V-VI. Yüzyıllarda Slav ve Avar işgallerine uğrayan şehir ilerleyen dönemlerde Arap ordularında işgaline uğramasına rağmen Hristiyan Ortodoks kimliğini korudu. Osmanlı Devleti şehri ilk defa 1387 yılında ele geçirdi. Çandarlı Hayreddin Paşa ve Gazi Evrenos komutasındaki Osmanlı ordusu uzun süren bir muhsara sürecinde şehri ele geçirmiş olsalarda Osmanlı Devleti burada gerekli idari oteriteyi kuramamıştır. Bölgenin kesin olarak Osmanlı Devleti kontrolüne geçmesi II. Murat zamanında olmuştur.¹¹⁹ 1423 yılında bir takım koşullar öne sürerek Selanik Despotu bölgeyi Venedikliler'e bırakmayı kabul etmiştir. Bunun üzerine II. Murat bölgeye sefer düzenleyerek, şehrin hâkimiyetinin sağlanması amacıyla 1423-1430 yılları arasında Venediklilerle mücadele edilmiştir. II. Murat'ın bizzat kendisinin başında olduğu Osmanlı ordusu 29 Mart 1430 tarihinde Selanik'i fethetmiştir.¹²⁰

Yavuz Sultan Selim dönemine 1519 yılına ait İcmal Tahrir Defteri'nde yer alan kayıtlara göre şehir Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmesinden kısa bir süre büyük bir nüfus artışı yaşamıştır. Gerek İspanya'dan gelen Yahudiler'in bu bölgeye göç etmeleri gerekse Osmanlı'nın uyguladığı iskân siyaseti ile şehirde ki hane sayısı 3.143'e ulaşmıştır. Yahudi göçleriyle şehrin demografik yapısında Hristiyan, Müslüman, Yahudi nüfusunda önemli değişimler yaşanmıştır. O dönemde şehrin tahmini nüfusu 28.000 kişi civarındadır. Bu sayı 1519-1530 yılları arasında 23.000 kişiye düşmüştü. Şehrin demografik yapısında yaşanan değişimler ilerleyen dönemlerde de devam etmiş olup şehrin nüfusuna dair en ilginç bilgilerden bir tanesini Evliya Çelebi vermiştir. Evliya Çelebi'nin Seyahatname eserinde aktardığı bilgilere göre şehirde 33.000 hane,

¹¹⁸ Murtazan İdrizi; *a.g.e.* , s. 21. : Kristoq, Prifti; *a.g.mad.* , s. 562- 563.

¹¹⁹ Machiel Kiel; “*Selanik*” T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c. 36, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2009, s. 352-353.

¹²⁰ Melek Delibaşı: “*Sultan II. Murad'ın Fetihden Sonra Selanik'te İzlediği Politika Ve Bir Hamam Kitabesi*” , Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi, c. 14, Sayı: 25, Ankara, 1981, s. 361.

150 cami-mescid vardır.¹²¹ İktisat tarihçisi McGowan ise 19. Yüzyılda 1815 yılına ait verdiği bilgilerde Selanik Eyaleti merkezinde 208.212 kişinin yaşadığını belirtmiştir.¹²² 1885 yılına ait Selanik Vilayet Salnamesi'nde vilayet genelinde, Siroz ve Drama Sancakları dâhilinde vilayetin gelen nüfusu 1 milyona ulaşmıştı. Bu nüfusun 494.656 kişisi Müslümanlardan oluşurken 243.991 kişi Rumlardan, 222,316 kişisi Bulgarlardan ve 37,174'ü Yahudiler'den oluşmaktaydı. Yahudilerin çeşitli nedenlerle Avrupa'nın değişik şehirlerine göç etmesi nedeniyle Selanik vilayetinde müslümanların nüfus oranı%51'e kadar yükselmişti. 1885 yılında Selanik vilayetinin %23'ü Rumlar'dan oluşurken %22'si ise Bulgarlar'dan oluşmaktaydı.¹²³

Şehrin kozmopolit yapısını etkileyen en önemli faktörlerden bir tanesi önemli bir liman şehri olmasıdır. Osmanlı Devleti kontrolü altına girdiği dönemden beri önemli bir ihracat ve ithalat limanı olan şehir Klasik Dönem'de (1300-1600) yıllarında Venedik, Ceneviz, İspanyol, Portekizli tüccarların uğradığı bir limandı.

19. Yüzyıla gelindiğinde ise güç değişimlerine bağlı olarak bölgede ticaret yapan ülkelerde de değişiklik yaşanmıştır. Artık bölgede sadece ticaret yapılmıyor aynı zamanda Selanik üzerinden yolcu ve yük taşımacılığı da yapılıyordu. 1903- 1904 yıllarına ait verilere göre bölgede yalnızca yelkenli gemiler değil, buharlı gemilerde vardı. Bölgedeki gemiler Fransa, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Hollanda, Danimarka, Belçika, Norveç, Amerika, Romanya, İtalya ve Yunanistan'a aitti. Bu ülkeler 20. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı ülkesinde ve Selanik limanında kabotaj yaparak deniz ticaretindeki paylarını devamlı olarak arttırmışlardır. Balkan coğrafyasının değişik bölgelerinden gelen çeşitli tarım, hayvancılığa dair ürünler ve çok çeşitli mamuller Selanik limanı üzerinden ve Selanik bölgesinde kurulan panayır-pazarlar aracılığı ile pazarlanmıştır. Selanik limanı üzerinden gerçekleşen bitki, kereste ve orman ürünleri ise daha ziyade İtalya ve Avusturya- Macaristan Devleti'ne satılmıştır.¹²⁴

İttihad ve Terakki hareketinin şekillendiği şehirlerden birisi olan Selanik, 31 Mart Vakası'nda etken rol oynayan şehirlerden bir tanesi olması nedeniyle “Hürriyet-i Kabe”, “Mehd-i Hürriyet” gibi ünvanlar verilmiştir. Sultan Abdulhamid darbe

¹²¹ Machiel Kiel; “*Selanik*” s. 354- 355.

¹²² Michael Palaret; *a.g.e.* , s. 7.

¹²³ Nuri Yavuz: “*Birinci Balkan Harbi Ve Selanik'in Kaybı*” , Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi, c.1, Sayı:2-Yaz, 2008, Ankara, 2008, s. 141.

¹²⁴ Özlem Yıldız; “*20. Yüzyılın Başlarında Selanikte Deniz Ticareti*” , Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sayı: XII/24, İzmir, (2012/Bahar), s. 30-44.

sonrasında bu şehirde Alaaddin Köşkü'nde kontrol altında tutulmuştur. Balkan Savaşları'nın başlaması ile şehirde Osmanlı-Yunan orduları arasında ciddi çatışmalar yaşanmış, Yunanlar'ın baskısına dayanamayan Osmanlı kuvvetleri şehri 8 Kasım 1912'de Yunanlar'a bırakmak zorunda kalmıştır.¹²⁵

3.2.Osmanlı Devletinin Balkanlardaki Orman Teşkilatlanması

1869 yılında Orman Müdürlükleri'nin Umum Orman Müdürlüğü adı altında kurulmasıyla orman teşkilatlanması alanındaki çalışmalar hız kazanmıştır. Taşra teşkilatlarının kurulması kapsamında Osmanlı coğrafyasının pek çok şehrinde yeniden yapılanmaya gidilmiş ve vilayetler, sancaklar, kazalar bünyesinde orman teşkilatları oluşturulmuştur. 7 Mart 1876 (H. 1293) tarihinde yayınlanan talimatnamede genel teşkilat başta olmak üzere, vilayet, liva, kazalarda görev yapan kontrol müfettişleri, müfettiş muavinleri, muazzaf ve ondalık bölge memurları ile birlikte orman teşkilatı içerisinde görev yapan ketebe, süvari, piyade koruculardan oluşan Orman ve Maadin bünyesinde görev yapanların sayısı hakkında bilgi verilmiştir. Balkanlarda bulunan Yanya vilayetine 1878 senesinde, Rumeli Şark-i, Tuna, İşkodra, Cezair-i Sefid vilayetlerine 1879 senesinde, Edirne, Filibe, Selanik vilayetlerinde 1880 senesinde teşkilatlanma yeniden yapılırken Bosna vilayetinde teşkilatlanma 1882 senesinde yapılmıştır. Teşkilatlanma kapsamında müfettişler, müfettiş muavinleri, piyade korucuları tayin olunmuştur. Bu kapsamda Selanik vilayetinde 23 memur, Cezair-i Bahrisefid vilayetinde 36 memur, Tuna vilayetinde 37 memur ve Bosna'da 4 memur görevlendirilmiştir. II. Meşrutiyet öncesinde ülke genelinde orman teşkilatlanmasında teknik ekibin sayısı 69 kişiden ibaretti. Muhafaza işlerinde görevli olan süvari ve piyade korucuların sayısı ise 689'du. Orman teşkilatında çalışan personel sayısında zamanla önemli değişimler yaşanmıştır. Edirne vilayetinde orman teşkilatı içerisinde görev yapan memur, teknik ekip ve muhafazadan sorumlu görevlilerin sayısı 101'i bulurken, Kosova vilayetinde 64'ü Yanya vilayetinde 44'ü, Cezair-i Bahrisefid vilayetinde 27'yi, İşkodra vilayetinde 20'yi, Çatalca'da ise 29'u bulmuştu.¹²⁶ Gerekli bütçenin sağlandığı dönemlerde orman teşkilatı içerisinde görev yapan personel sayısında artışlar yaşanmıştı.

¹²⁵ Nuri Yavuz: *a.g.m.* , s. 142-147.

¹²⁶ Halil Kutluk; *a.g.e.* , c. 2, s. 140-141.

1908 yılında İškodra, Edirne, Yanya vilayetlerine yazılan orman teşkilatı tahrirâtı umumiyesinde adı geçen vilayetlerde bulunan orman teşkilatlarının yeniden kurulmasıyla ilgili burada görev yapacak teknik personelin, muhafızların ve diğer görevlilerin senelik ve aylık maaşları, branşları ve sayıları ile ilgili bilgiler Tablo 3.4.5.6'da verilmiştir. Tablolarda Bosna Vilayeti'ne dair bilgiler verilmemiştir. Bunun sebebi ise Bosna'nın 1876 yılında bağımsızlığını kazanması nedeniyle tezimizin konusu dışında kalmasıdır.¹²⁷

Tablo 3: Edirne Vilayeti Ve Kazaları Orman Teşkilatı Görevli Personeli Çizelgesi

Edirne Vilayeti Ve Kazaları	Senevisi Kuruş (Yıllık Maaş)	Şehrisi Kuruş (Aylık Maaş)	Sıfatı Memuriyeti	Nefer
Edirne Vilayeti	11.000	1.500	Orman Maadin Müdürü	1
“	15.600	1.300	Orman Müfettişi	1
“	14.440	600	Katip	2
“	4.800	400	Katip	1
“	1.800	150	Odacı	1
Toplam Yekün	54.600	3.950	-	6
Merkez Kazası	4.800	400	Muamelat Memuru	1
“	7.200	300	Cibayet Memuru	2
Toplam Yekün	12.000	700	-	3
Cesrimustafa Paşa Kazası	3.600	300	Ma Cibayet Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	3.600	300	Bekçi	2
Toplam Yekün	10.800	900	-	4
Kırcaali Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	5.400	450	Bekçi	3
Toplam Yekün	12.600	1050	-	5
Cesriergene Kazası	3600	300	Maa Cibayet Memuru	?
Toplam Yekün	3.600	300	-	?
Ortaköy Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1

¹²⁷ Bosna ormanları ve ormancılık faaliyetleri ile ilgili detaylı bilgi için bakınız; *Vilayet-i Salname-i Bosna*, İstanbul, 1284; Zafer Gölen; *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.

“	7.200	600	Bekçi	4
Toplam Yekün	14.400	1.200	-	6
Dimetoka Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	3.600	300	Bekçi	2
Toplam Yekün	10.800	2100	-	4
Kırkkilise Kazası	7.200	600	Fen Memuru	1
“	3.800	400	Muamelat Memuru	1
“	2.400	200	Cibayet Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	7.200	600	Bekçi	1
Toplam Yekün	25.200	2.100	-	5
Ahtapolu Kazası	7.200	600	Fen Memuru	1
“	3.600	300	Muamelat Memuru	1
“	7.200	600	Cibayet Memuru	2
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	7.200	600	Bekçi	4
Toplam Yekün	28.800	2.400	-	9
Tırnova Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	5.400	450	Bekçi	3
Toplam Yekün	12.600	1050	-	5
Midye Kazası	9.600	800	Fen Memuru	1
“	4.800	400	Muamelat Memuru	1
“	7.200	600	Cibayet Memuru	2
“	7.200	600	Cibayet Memuru	3
“	7.200	600	Serbekçi	2
“	7.200	600	Bekçi	4
Toplam Yekün	43.200	3.600	-	13
Vize Kazası	4.800	400	Muamelat Memuru	1
“	12.000	1000	Cibayet Memuru	5
“	3.600	300	Serbekçi	1
Toplam Yekün	27.600	2.300	-	7
Lüleburgus Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	3.600	300	Bekçi	2
Toplam Yekün	10.800	900	-	4

Babayatık Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Memuru	1
“	1.800	150	Bekçi	1
Toplam Yekün	5.400	450	-	2
Tekfurdağı Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Memuru	1
Toplam Yekün	3.600	300	-	1
Malgara Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Memuru	1
Toplam Yekün	3.600	300	-	1
Çorlu Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Memuru	1
Toplam Yekün	3.600	300	-	1
Hayrabolu Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Memuru	1
Toplam Yekün	3.600	300	-	1
Şarköy Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Memuru	1
Toplam Yekün	3.600	300	-	1
Acıabat Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Memuru	1
Toplam Yekün	3.600	300	-	1
Gelibolu Kazası	3.600	300	Muamelat Memuru	1
“	2.400	200	Cibayet Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	3.600	300	Bekçi	2
Toplam Yekün	13.200	1.100	-	5
Keşan Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	3.600	300	Bekçi	2
Toplam Yekün	10.800	900	-	4
Mürüfte Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Memuru	1
“	9.600	400	Cibayet Memuru	2
“	13.200	1.200	-	3
Dedeoğaç Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Memuru	1
Toplam Yekün	3.600	300	-	1
Sultanyeri Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Memuru	1
Toplam Yekün	3.600	300	-	1
Sofulu Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	3.600	300	Bekçi	2
Toplam Yekün	10.800	1.200	-	4
Enez Kazası	7.200	600	Fen Memuru	1
“	3.600	300	Maa Cibayet Memuru	1
“	7.200	600	Serbekçi	2

“	10.800	900	Bekçi	6
Toplam Yekün	28.800	2.400	-	10
Eğridere Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
Toplam Yekün	3.600	300	-	1
Gümölcine Kazası	9.600	800	Fen Memuru	1
“	3.600	300	Muamelat Memuru	1
“	4.800	400	Cibayet Memuru	2
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	10.800	900	Bekçi	6
Toplam Yekün	32.400	2.700	-	11
Ahiçelebi Kazası	3.600	300	Muamelat Memuru	1
“	4.800	400	Cibayet Memuru	2
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	10.800	900	Bekçi	6
Toplam Yekün	22.800	1.900	-	10
İskeçe Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	4.800	400	Cibayet Memuru	2
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	3.600	300	Bekçi	2
Toplam Yekün	15.600	1.300	-	6
Darıdere Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
Toplam Yekün	3.600	300	-	1
Edirne Vilayeti Ve Kazaları Toplamı	435.600	-	-	141

Tablo 4: İşkodra Vilayeti ve Kazaları Orman Teşkilatı Görevli Personel Çizelgesi

İşkodra Vilayeti Ve Kazaları	Senevisi Kuruş (Yıllık Maaş)	Şehrisi Kuruş (Aylık Maaş)	Sıfatı Memuriyeti	Nefer
İşkodra Vilayeti	18.000	1.500	Orman Ve Maadin Müdürü	1
“	15.600	1.300	Orman Müfettişi	1
“	9.600	400	Katip	1
“	1.200	100	Odacı	1
“	3.600	300	Maa Cibayet Ve Muamalet Memuru	1
Toplam Yekün	48.000	3.600	-	5
Liş Kazası	9.600	800	Fen Memuru	1
“	3.600	300	Muamelat Memuru	1
”	2.400	200	Cibayet Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	4.800	100	Bekçi	4
Toplam Yekün	24.000	1.700	-	8
Tuz Kazası	1.200	100	Bekçi	1
Toplam Yekün	1.200	100	-	1
Draç Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Memuru	1
“	4.800	100	Bekçi	4
Toplam Yekün	8.400	400	-	5
Tiran Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	1200	100	Bekçi	1
Toplam Yekün	4.800	400	-	2
Kavaya Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	1.200	100	Bekçi	1
Toplam Yekün	4.800	400	-	2

Şayak Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	2.400	200	Cibayet Ve Muayene Memuru	1
“	3.600	300	Sebekçi	1
“	4.800	100	Bekçi	4
Toplam Yekün	14.400	900	-	7
Akçahisar Kazası	9.600	800	Fen Memuru	1
“	4.800	400	Muamelat Memuru	1
“	7.200	300	Cibayet Ve Muayene Memuru	1
“	7.200	300	Serbekçi	2
“	12.000	100	Bekçi	10
Toplam Yekün	40.800	1.900	-	15
İşkodra Vilayeti Ve Kazaları Toplamı	146.400	-	-	45

Tablo 5: Yanya Vilayeti ve Kazaları Orman Teşkilatı Görevli Personel Çizelgesi

Yanya Vilayeti Ve Kazaları	Senevîsi Kuruş (Yıllık Maaş)	Şehrîsi Kuruş (Aylık Maaş)	Sıfatı Memuriyeti	Nefer
Yanya Vilayeti	18.000	1.500	Orman Ve Maadin Müdürü	1
“	15.600	1.300	Orman Müfettişi	1
“	12.000	1000	Fen Memuru	1
“	9.600	800	Fen Memuru	1
“	4.800	400	Muhasebe Katibi	1
“	4.800	400	Tahrirat Katibi	1
“	4.800	400	Mukayyit Ve Tatbik Ve İstatistik Memuru	1
“	1.800	150	Odacı	1
Toplam Yekün	71.400	5.950	-	8
Merkez Kaza	4.800	400	Muamelat Memuru	1

“	9.600	800	Fen Memuru	1
“	7.200	600	Serbekçi	2
“	10.800	900	Bekçi	6
“	7.200	600	Muayene Ve Cibayet Memuru	2
Toplam Yekün	39.600	3.300	-	12
Meçve Kazası	7.200	600	Fen Memuru	1
“	7.200	600	Maa Cibayet Muamelat Memuru	2
“	7.200	600	Serbekçi	2
“	7.200	800	Bekçi	4
Toplam Yekün	28.800	2.400	-	7
Maa Leskovik Koniçe Kazası	7.200	600	Fen Memuru	1
“	7.200	600	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	7.200	600	Serbekçi	2
	7.200	600	Bekçi	4
Toplam Yekün	28.800	2.400	-	8
Filat Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
	3.600	300	Serbekçi	1
	3.600	300	Bekçi	2
Toplam Yekün	10.800	900	-	4
Aydunat Kazası	7.200	600	Fen Memuru	1
“	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	3.600	300	Bekçi	2
Toplam Yekün	18.000	1.500	-	5
Berat Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	3.600	300	Bekçi	2

Toplam Yekün	10.800	900	-	4
İskropar Kazası	7.200	600	Fen Memuru	1
“	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	5.400	450	Bekçi	3
Toplam Yekün	19.800	1.650	-	6
Loşine Kazası	8.200	600	Fen Memuru	1
“	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	7.200	600	Serbekçi	2
“	2.700	600	Bekçi	4
Toplam Yekün	25.200	2.100	-	8
Aylunya Kazası	7.200	600	Maa Cibayet Muamelat Memuru	2
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	3.600	300	Bekçi	4
Toplam Yekün	14.400	1.200	-	7
Ergeri Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
Toplam Yekün	3.600	300	-	1
Pogun Kazası	7.200	600	Fen Memuru	1
“	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	7.200	600	Serbekçi	2
“	7.200	600	Bekçi	4
Toplam Yekün	25.200	2.100	-	8
Permüdü Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	3.600	300	Bekçi	2
Toplam Yekün	10.800	900	-	4
Himare Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	7.200	600	Fen Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1

“	3.600	300	Bekçi	2
Toplam Yekün	18.000	1.200	-	5
Dlünve Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	3.600	300	Bekçi	2
Toplam Yekün	10.800	900	-	4
Taşdelen Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
Toplam Yekün	3.600	300	-	1
Preveze Kazası	4.800	400	Maa Cibayet Muamelat Memuru (merkezde)	1
“	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru (sahil iskele)	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	3.600	300	Bekçi	2
Toplam Yekün	15.800	1.300	-	5
Margılıç Kazası	7.200	600	Fen Memuru (Preveze Kazasında ikamet edecektir)	1
“	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	3.600	300	Bekçi	2
Toplam Yekün	18.000	1.500	-	5
Loros Kazası	3.600	300	Maa Cibayet Muamelat Memuru	1
“	3.600	300	Serbekçi	1
“	3.600	300	Bekçi	2
Toplam Yekün	10.800	900	-	4
Yanya Vilayeti Ve Kazaları Toplamı	384.200	-	-	106

Tablo 6: Çatalca Sancağı ve Kazaları Orman Teşkilatı Görevli Personel Çizelgesi

Çatal Sancağı Ve Kazaları	Senevisi (Yıllık Maaş)	Kuruş	Şehrisi Kuruş (Aylık Maaş)	Sıfatı Memuriyeti	Nefer
Çatalca Sancağı	1.2000		1.000	Orman Ve Maadin Memuru	1
“	6.000		500	Katip	1
“	3.600		300	Katip	1
“	1.200		100	Odacı	1
Toplam Yekün	22.800		1.900	-	4
Merkez Kazası	28.800		2.400	Cibayet Ve Muayene Memuru	8
“	10.800		900	Serbekçi	3
“	18.000		1500	Bekçi	10
Toplam Yekün	57.600		4.800	-	21
Silivri Kazası	3.600		300	Maa Cibayet Ve Muamelat Memuru	1
	7.200		600	Cibayet Memuru	2
	4.800		400	“	2
Toplam Yekün	15.600		1.300	“	5
Çatalca Sancağı Ve Kazaları Toplamı	96.000		-	-	30

Orman taşra teşkilatında müfettiş, cibayet memuru, bekçi ve serbekçi dağılımını etkileyen en önemli faktörlerden birisi orman varlığıydı. Orman varlığının fazla olduğu bölgelerde ve ihraç edilebilecek bitki, ağaç türleri ve kaliteli kerestenin olduğu bölgelerde teşkilatlanmaya dikkat edilmiştir. Özellikle hırsızlık ve ormanların yağmalanmasına açık olan bölgelerde serbekçi, bekçilerin sayılarının arttırılmasına dikkat edilmiştir. Miri ormanlar içerisinde cibali mübaha kapsamında halkın kullanımına açık ormanların tespiti, halkın bu ormanları ne oranda kullanabileceğine dair işlemlerin incelenmesi ve düzenlenmesine dair olarak gönderilen cibayet memurları özellikle sancak ve kazalara bağlı köy, mezra kırsal bölgelerinde görevlerini yürütmüşlerdir.

1908 yılında Balkanlar'da yeniden yapılanmıştır. Vilayet ve kaza merkezlerinde orman taşra teşkilatları sistematize edilerek yeniden kurulmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Balkanlar'da yeniden yapılanan orman teşkilatlarının

bütçeleri arttırılmıştır. Balkanlar'da bulunan vilayetlerde orman teşkilatının gelişim ve değişimi bütçe ile sınırlı kalmamış memur, teknik ekip ve muhafaza görevlilerinin sayısında da önemli artışlar yaşanmıştır. Bu açıdan incelendiğinde Edirne vilayeti ve kazalarında 141, Yanya vilayeti ve kazalarında 106, İşkodra vilayeti ve kazalarında 45, Çatalca Sancağı ve kazalarında 30 personel görev yapmaktaydı.

Vilayet merkezlerinde orman teşkilatının amiri konumundaki orman-maadın müdürü görev yaparken, orman varlığı ve ormancılık faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgelerde müfettişler ve fen memurları görev yapıyordu. Kırsal nüfusun fazla olduğu, veremsiz bataklık ve koruların olduğu bölgelerde ise daha ziyade maaş cibayet ve muamelat memurları görev yapmaktaydı. Ticari açıdan ormanların ve orman varlığının kıymetli olduğu bölgelerde ise fen memurları ve müfettişler görevlendirilmişti. Görevlendirilmeler merkezden, İstanbul'dan yapılıyordu. Ayrıca taşra orman teşkilatının muhafazası ve korunması için serbekçiler ve bekçiler görevlendirilmişti. Edirne, İşkodra, Yanya vilayetleri ve Çatalca sancağında maaş tarifeleri değişmekteydi. Hatta aynı vilayetin farklı kazalarında değişik maaş tarifeleri uygulanıyordu. Bu durumun sebebi muhtemelen orman teşkilatlanması için ayrılan bütçe ve o bölgenin orman ürünler üretimi-ticareti ile alakalıydı.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti özellikle Sultan Abdülhamid'in padişahlığının son dönemlerinde Balkanlar'daki orman teşkilatlanmasına ne derece önem verdiği ortadadır. Kısıtlı maddi imkân ve personel ile teşkilatlanmasını sağlamaya çalışan Osmanlı Devleti özellikle Tanzimat döneminden itibaren bölge de tarım, hayvancılık ve ticaretin ardından iç ve dış pazarda ormancılık politikasına önem vermiş ve bu dönemde önemli bir vergi-gelir kaynağı haline gelmişti.

Osmanlı toprakları içerisinde orman varlığının en fazla olduğu bölgenin Balkanlar olması sebebiyle Osmanlı Devleti bölgede sadece orman teşkilatları kurmakla yetinmemiş aynı zamanda. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerine davet edilen yabancı uzmanlar Balkanlar'a yollanarak bu coğrafya da keşif, amenejman ve haritalandırma çalışmaları yapılmıştır. Değişik tarihlerde davet edilen yabancı uzmanlardan Alexander Stheme Selanik, Makedonya, Çanakkale ve Gelibolu bölgelerinde, Adolphe Bricogne ve Godchau Edirne'de, Frederich Chervau, Teselya ve Bosna civarında, Godchaux ile Gerar De Montrichard birlikte Bulgaristan ve çevresinde bulunan ormanların keşif, amenejman ve haritalandırma çalışmalarını yürütmüşlerdir.

4. BALKANLARDA ORMAN ÜRÜNLERİNİN TİCARETİ VE AVRUPALI UZMANLARIN FAALİYETLERİ

Tanzimat döneminde ormancılık faaliyetlerinin Balkanlar'da tarım, hayvancılık ve ticaretin ardından önemli bir gelir kaynağı haline gelmesi ile Osmanlı Devleti ormancılık üzerinden önemli vergi gelirleri elde etmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin ormanlardan elde ettiği gelirleri mahrukat, mamurat, mahsurat ve hâsılat-ı mütenevviadan alınan vergiler olarak iki başlık altında toplamak mümkündür. Mahrukat, mamurat, mahsurat dâhilindeki vergiler; öşür, orman hakkı, pul ve kereste resimleri yken(vergileri) hâsılat-ı mütenevvia gelirleri ise kontrat ile satılan ağaçların bedelleri, resmi dairelere verilen ağaçların değer karşılıkları, hayvanlardan alınan otlakiye vergisi, ormanları ve ormancılığı korumaya yönelik cezai nakdiler, muayene hâsılatından ibaretti. Balkanlar'ın orman varlığı açısından zengin bir bölge olması ve ormancılık faaliyetlerinin yoğun olarak yapılmasından dolayı Osmanlı Devleti önemli gelirler elde etmişti. Ormancılığa dair elde edilen gelirler vilayet salnamelerine detaylı olarak yazılmıştı. 1906- 1907 yıllarında Edirne vilayeti, Cezair-i Bahr-i Sefid vilayeti, Manastır vilayeti, İşkodra Vilayeti, Kosova vilayeti, Yanya vilayeti ve Çatalca Mutasarrıflığı tarafından tutulan salnamelerde orman ve ormancılık faaliyetlerinden gelecek gelirler tahakkuk ettirilmiştir. Bazı bölgelerde tahsilât planlanan rakamların altında olsa da genel olarak tahakkuk edilen miktara yakın oranlarda tahsilât yapılmıştır. 1906-1907 yıllarında yukarıda adı geçen vilayetlerde tutulan salnamelerde tahakkukat ve tahsilât oranları aşağıdaki (Tablo 7)'de verilmiştir;

Tablo 7: Balkan Ormanlarında Tahakkuk ve Tahsilâta Dair Varidat Çizelgesi

Vilayet İsmi	1323 Senesi Tahakkukat Kuruş	1323 Senesi Tahsilât Kuruş	1322 Senesi Tahsilât Kuruş	1322 Senesi Tahakkuk Kuruş
Edirne Vilayeti	1.429.349	1.409.281	1.635.347	1.640.322
İşkodra Vilayeti	442.868	442.291	352.489	352.489
Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti	65.631	65.631	80.169	80.169
Selanik Vilayeti	1.858.561	1.858.561	2.716.522	2.701.198
Çatalca Mutasarrıflığı	235.732	244.770	202.808	202.808
Kosova Vilayeti	496.390	396.720	509.447	464.233
Manastır Vilayeti	611.227	606.094	624.793	622.925
Yanya Vilayeti	-	-	71.277	67.424
Toplam Yekün	5.139.758 Kr.	5.023.348 Kr.	6.192.852 Kr.	6.131.568 Kr.

Salnamelerin dışında gelirlerin hesaplandığı Varidat-ı Umumiye Defterleri'nde Balkan bölgesinde ormanlardan ve orman ürünlerinden elde edilen orman hakkı, kereste ve pul resimlerini (vergilerini) barındıran çizelge aşağıda detaylı bir şekilde verilmiştir. Çizelge H.1304-1319 yani miladî 1888-1903 tarihlerine ait olup Varidat-ı Umumiye Defteri'nin bahsi geçen yıllarda yayınlanan sayılarından alınmıştır. Bu kapsamda Selanik vilayeti, Manastır vilayeti, Yanya vilayeti, Kosova ve Edirne vilayetleri ile birlikte Çatalca Mutasarrıflığı'nın orman-ormancılık faaliyetlerinden elde ettiği gelirler yıllara ayrılarak Tablo 8' de yazılmıştır;

Tablo 8: Varidat-ı Umumiye Defterlerine Göre Balkan Vilayetlerindeki Ormanlardan Elde Edilen Gelirler

Senesi (Hicri)	Selanik Vilayeti	Manastır Vilayeti	Yanya Vilayeti	Çatalca Mutasarrıflığı	Kosova Vilayeti	Edirne Vilayeti
1304	364926,13	280187,25	36591,00	196545,35	150925,14	789639,31
1306	627564,27	330447,00	18295,26	303007,15	306756,30	789212,28
1307	674722,35	403401,10	20085,04	140750,00	237968,39	788538,12
1308	721329,02	396566,21	26280,00	67790,25	237546,39	991616,18
1309	1065430,38	562939,32	28742,10	312598,35	345152,04	364110,20
1310	866426,04	418625,20	40310,00	262166,22	282149,22	1437094,21
1311	779889,31	608247,25	43353,00	314699,05	281422,24	127072,05
1312	1581863,31	378636,30	38329,15	239402,00	268946,39	132698,24
1313	589804,35	295152,20	21958,14	53122,00	278257,08	170808,20
1314	1990445,32	343509,33	33401,08	218931,35	321972,21	205714,25
1315	1376810,06	421750,38	36178,19	239926,08	259808,07	189478,15
1316	1828958,03	343847,25	49185,33	164201,10	19639,28	171354,20
1317	1659237,02	428843,26	37424,25	55171,37	320549,01	120854,30
1318	1498600,07	339535,30	96489,10	204820,05	297131,36	241016,10
1319	1544382,38	355012,25	169412,04	217827,00	338538,18	181624,35

Osmanlı Devleti Balkanlar'daki ormanlardan iyi derecede orman hakkı, kereste ve pul resimleri toplamayı başarmıştır. 1307 (M.1891) yılına ait Edirne vilayet salnamesinde geçen bilgilere göre Edirne vilayetine bağlı sancakların resim yekûnu; Edirne sancağında 53.500 kuruş, Gelibolu sancağında 38.000 kuruş, Kırkkilise sancağında 584.285 kuruş, Tekirdağ sancağında 93.500 kuruş, Gümülcine sancağında 90.000 kuruş, Dedeoğlu sancağında 45.000 kuruştan ibarettir. Edirne ve sancaklarının orman hakkı, kereste ve pul vergilerinin toplamı 904.285 kuruştur. Aynı yıl Edirne orman teşkilatı bünyesinde yapılan harcamaların toplamı ise 284.700 kuruştur.¹²⁸ Bu durum vergilerden gelen gelir ve karı açıkça göstermektedir

¹²⁸Halil Kutluk; *a.g.e.* , c.2, s. 133.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da bulunan ormanlardan tek geliri vergiler yoluyla olmamıştır. Özellikle Sultan Abdülhamid döneminde ormanların keşif, haritalandırma ve amenejman planlarının yapılmasıyla bitki ve ağaç türleri açısından orman varlığı yeterli olan bölgelerde ormanlardan elde edilen orman ürünleri ihale yoluyla satılmıştır. Aşağıdaki tablolarda 1908-1909 yıllarına ait orman ürünlerinden kereste ve oduna ait ihale bilgileri (Tablo 9) yer almaktadır.

Tablo 9: Kereste İhalelerini Gösteren Çizelge

Vilayet	1324 (1908) Senesi Satış Oranı m3-ds3	1325 (1909) Senesi Satış Oranı m3-ds3
Edirne Vilayeti	-	7.324.000
Manastır Vilayeti	604.705	3.846.375
Selanik Vilayeti	141.955.998	-
Kosova Vilayeti	200.000.000	-
Toplam Yekün	342.560.703	8.170.375

Tablo 10: Edirne Vilayeti Odun İhalelerini Gösteren Çizelge

Vilayet	1324 (1908) Senesi Cedit Kantar	1325 (1909) Senesi Cedit Kantar
Edirne Vilayeti	-	107.500
Toplam Yekün	-	107.500

Yukarıda yer alan tablodaki bilgilere göre Edirne, Manastır, Selanik, Kosova vilayetlerine ait ihale bilgilerine göre 1908 yılında 342.560.703 metreküp kerestenin ihale yoluya satışı gerçekleştirilirken bu rakam 1909 yılında ise 8.170.375 metreküp kerestenin ihale yoluyla satışı gerçekleşmiştir. 1908 yılına ait veriler Manastır, Selanik, Kosova vilayetlerinde ihale yoluyla yapılan satışları kapsarken, 1909 yılına ait veriler sadece Edirne ve Manastır vilayetlerinde ihale yoluyla yapılan satışları kapsamaktadır. Ayrıca diğer çizelgede 1909 yılına ait ihale yoluyla satılan odunlara veriler vardır. Bu çizelgede 1909 yılında yalnızca Edirne'de ihale yoluyla 107.500 metre küp odun

satılmıştır. Çeşitli ihtiyaçları karşılamak amacıyla ihaleler yapıldığı gibi yakacak ihtiyacını karşılamak amacıyla da ihaleler yapılmıştır. Isınma ihtiyacı keresteden sağlandığı gibi aynı zamanda maddi değeri pek fazla olmayan çam ağacı kabuğu gibi maddelerden de sağlanabiliyordu. Aynı zamanda çam travers, köknar da ısınma, yakacak ihtiyacını sağlamak amacıyla kullanılan başka ağaç türleriydi. Aşağıda 1906-1907 yıllarına ait yakacak ve ısınma ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan ihalelere dair çizelge verilmiştir. Çizelgede ihale edilen orman ürününün türü, ağırlığı, fiyatı ve ihale adedi ile ilgili detaylı bilgiler (Tablo 11) verilmiştir.

Tablo 11:Yakacak, Kereste ve Orman Ürünlerine Ait Çizelge

Vilayet	İhalenin Nevi	1322 (1906) Senesi İhalenin Kuruşu	1322 (1906) Senesi İhalenin Tutar m3-ds3	1322 (1906) Senesi İhale Adedi	1323 (1907) Senesi İhalenin Kuruş	1323 (1907) Senesi İhalenin Tutarı	1322 (1907) Senesi İhale Adedi
Edirne Vilayeti	Çam Travers	304.450	60.100 Kantar	35	274.472	686.788 Kantar	1
	Odun	358.225	-	49	57.150 658.221	28.880 Çeki	14-98
Cezair-i Bahri Sefit Vilayeti	Çam Kabuğu	-	-	-	3.600	400 Kantar	1
Selanik Vilayeti	Çam Kereste	125.11	500.452 Kantar	1	-	-	-
Manastır Vilayeti	Çam Kereste	188.928	3.907.890 Kantar	1	244.283	4.726.198	14
	Köknar	-	-	-	30.865	703.046	3

İhaleler dışında da kereste, odun, yakacak ve diğer orman ürünlerinden önemli gelirler elde edilmiştir. Balkanlar'ın orman varlığı açısından çeşitli olması bu gelirlerin yüksek olmasındaki en önemli faktörlerden biridir. Meşe, çam, ladin, kayın, köknar, kestane ve muhtelif ağaç- bitki türlerinden elde edilen kereste, odun, yakacak gibi orman ürünlerinden elde edilen gelirlere dair kayıtlara salnamelere, varidat-ı umumiye

defterlerine, Maliye nezareti ve orman müdürlükleri bünyesinde tutulan diğer defterde rastlamak mümkündür. Aşağıda Balkan bölgesinde yer alan vilayetlerde 1906-1907 yıllarına ait kereste üretimi, kerestenin cinsi, fiyatı, ne kadar üretildiğine dair bilgiler (Tablo 12)'de yer almaktadır.

Tablo 12: Balkan Vilayetlerinde 1322-1323 Senelerindeki Kereste Ürünlerinin Üretimini Gösteren Çizelge

Vilayet ve Livası	Kerestenin Cinsi	1322 (1906) Senesi m3-ds3	Kıymeti Kuruş	1323 Senesi (1907) Senesi m3- ds3	Kıymeti Kuruş
EDİRNE	Muhtelif	25.000	1.244	-	-
Dedeoğlu	Çam	15.552	3.934	41.904	1.680
K. Kilise	Meşe	-	-	103.150	8.252
ÇATALCA	Meşe	-	-	40.422	8.034
SELANİK	Meşe-Çam-Kestane	1.182.000	200.715	1.266.725	216.369
Drama	Meşe-Çam-Kökner	395.255	60.296	317.050	55.694
Serez	Meşe-Çam-Ladin	703.040	105.238	838.220	136.069
KOSOVA	Meşe-Çam-Kayın	126.000	17.163	132.000	17.861
YANYA	Meşe-Çam	-	-	17.031	2.554
Toplam Yekün	Meşe-Çam-Ladin-Kayın- Kökner-Kestane-Muhtelif	2.446.847	388.590	2.756.502	446.513

Yukarıdaki bilgilere göre Edirne, Selanik, Kosova, Yanya vilayetlerinde ve Çatalca'da meşe, çam, ladin, kökner, kestane ve muhtelif ağaç türlerinde 1906 yılında 2.446. 847 metreküp kereste üretilmiştir. Üretilen keresteden elde edilen gelir 388.590 kuruştur. Bu sayı 1907 yılında 2.756.502 metreküpe çıkarken elde edilen gelir ise 336.513 kuruşa yükselmiştir. Yaşanan çeşitli sorunlar kereste üretimini etkilediği için kereste üretim oranlarında dönem dönem farklılıklar yaşanmıştır.

4.1.Balkan Orman Ürünleri'nin İhracatı

Osmanlı Devleti'nin kereste, odun, muhtelif bitki ve orman ürünlerine dair ihracaatı yoğun olarak yaptığı bölge Balkanlar'dı. Edirne, Manastır, Yanya, Selanik, İşkodra ve Cezair-i Bahrisefid vilayetlerinde ki muhtelif bitki ve orman ürünleri Amerika, Avusturya, Almanya, Fransa, Rusya İtalya, Bulgaristan, Mısır, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ gibi ülkelere satılmaktaydı. Genel olarak Selanik limanı üzerinden gerçekleştirilen ihracat Osmanlı Devleti'ne ve bölgenin iktisadi yapısına katkı sağlamıştır. Cezair-i Bahrisefid vilayetinde Avusturya, Fransa, İtalya, Rusya, Yunanistan, Mısır ve Sisam'a, menengeç yaprağı ihraç edilmiştir. Bu ihracaat faaliyetine dair detaylı bilgiler aşağıdaki çizelgede mevcuttur.

Tablo 13: Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti Orman Ürünleri İhracat Yapılan Ülkeler ve İhracat Miktarını Gösteren Çizelge

Vilayet	Yabancı Memleket İsimleri	Mahsulün Nevi	1322 (1906) Senesi Miktar-ı Kıyye	1322 (1906) Senesi Değeri Kuruş	1323 (1907) Senesi Miktar-ı Kıyye	1323 (1907) Senesi Değeri Kuruş
Cezair-i Bahri Sefid Vilayeti	Avusturya	Menengeç Yapağı	-	-	170	21
	Fransa	Menengeç Yapağı	-	-	900	113
	Rusya	Menengeç Yapağı	5.800	725	8.130	1.026
	Yunanistan	Menengeç Yapağı	85.755	10.719	103.570	12.946
	Sisam	Menengeç Yapağı	12.940	1.617	920	115
	Mısır	Menengeç Yapağı	306.270	38.283	414.440	51.805
Toplam Yekün	-	-		51.344		66.026

Selanik vilayetinde ise sarıboya ağacı, kekik yağı, mazı, somak yaprağı, ıhlamur çiçeği gibi maddi değeri yüksek ürünler, Selanik limanı üzerinden Almanya, İtalya, Fransa ve Avusturya'ya ihraç edilmiştir. Detaylı bilgi aşağıdaki tabloda (Tablo 14) mevcuttur.

Tablo 14: Selanik Vilayeti Orman Ürünleri İhracat Yapılan Ülkeler ve İhracat Miktarını Gösteren Çizelge

Vilayet	Yabancı Memleket İsimleri	Mahsulün Nevi	1322 (1906) Senesi Miktar-ı Kıyye	1322 (1906) Senesi Değeri Kuruş	1323 (1907) Senesi Miktar-ı Kıyye	1323 (1907) Senesi Değeri Kuruş
Selanik Vilayeti	Almanya	İhlamur Çiçeği	1.710	7.695	2.340	11.700
	Almanya	Sarıboya Ağacı	61.165	305.825	35.990	179.950
	Avusturya	Kekik Yağı	-	-	300	9.000
	Avusturya	İhlamur Çiçeği	1.855	8.347	-	-
	İtalya	İhlamur Çiçeği	-	-	3.225	16.125
	İtalya	Sarıboya Ağacı	44.260	221.300	-	-
	Fransa	Kekik Yağı	410	12.300	-	-
	Fransa	Somak Yaprakı	315	2.520	450	3.600
	Fransa	Mazı	400	1.200	420	1.260
	Fransa	Sarıboya Ağacı	-	-	55.260	276.300
Toplam Yekün	-	-	559.187	-	-	497.935

Kosova vilayetinde Çamsakızı, neft, terebentin gibi bitkilerin ihracatı Bulgaristan ve Sırbistan'a gerçekleştirilmiştir. Aşağıdaki çizelgede detaylı bilgiler (Tablo 15) mevcuttur.

Tablo 15: Kosova Vilayeti Orman Ürünleri İhracat Yapılan Ülkeler ve İhracat Miktarını Gösteren Çizelge

Vilayet	Yabancı Memleket İsimleri	Mahsulün Nevi	1322 (1906) Senesi Miktar-ı Kıyye	1322 (1906) Senesi Değeri Kuruş	1323 (1907) Senesi Miktar-ı Kıyye	1323 (1907) Senesi Değeri Kuruş
Kosova Vilayeti	Bulgaristan	Çamsakızı	8.620	2.040	-	2.490
	Sırbistan	Çamsakızı	-	-	381	190
	Sırbistan	Neft	-	-	151	750
	Sırbistan	Terebentin	160	160	54	54
Toplam Yekün	-	-	2.200	-	-	3.484

Yanya vilayetinde ise sarıboya ağacı ve defneyaprağı ürünleri İtalya ve Avusturya'ya ihraç edilmiştir. Detaylı bilgi aşağıdaki çizelgede (Tablo 16) mevcuttur.

Tablo 16: Yanya Vilayeti İhracaat yapılan Ülkeler ve İhracat Miktarını Gösteren Çizelge

Vilayet	Yabancı Memleket İsimleri	Mahsulün Nevi	1322 (1906) Senesi Miktar-ı Kıyye	1322 (1906) Senesi Değeri Kuruş	1323 (1907) Senesi Miktar-ı Kıyye	1323 (1907) Senesi Değeri Kuruş
Yanya Vilayeti	Avusturya	Sarıboya Ağacı	-	-	283.068	73.322
	İtalya	Defne Yaprağı	-	-	5.000	1.750
Toplam Yekün	-	-	-	-	-	75.082

İşkodra vilayeti orman ürünleri ve bitkisel ürünler açısından ihracaatın en yoğun gerçekleştiği şehirdi. Amerika, Almanya, Avusturya, İtalya, Fransa, Karadağ'a somak yaprağı, ravunt kökü, şimşir, çitliç odunları, nar kabuğu, hasır sazı gibi ürünler ihraç etmekteydi. Aşağıdaki çizelgede konuyla ilgili detaylı bilgiler (Tablo 17)'de verilmiştir.

Tablo 17: İşkodra Vilayeti Orman Ürünleri İhracat Yapılan Ülkeler ve İhracat Miktarını Gösteren Çizelge

Vilayet	Yabancı Memleket İsimleri	Mahsulün Nevi	1322 (1906) Senesi Miktar-ı Kıyye	1322 (1906) Senesi Değeri Kuruş	1323 (1907) Senesi Miktar-ı Kıyye	1323 (1907) Senesi Değeri Kuruş
İşkodra Vilayeti	Amerika	Somak Yaprığı	24.200	9.087	-	-
	Almanya	Somak Yaprığı	7.894	579	-	-
	Avusturya	Ravunt Kökü	-	-	3.495	5.270
	Avusturya	Şimşir	-	-	2.000	1.500
	Avusturya	Somak Yaprığı	890.757	100.209	831.992	204.220
	İtalya	Nar Kabuğu	-	-	400	500
	İtalya	Hasır Sazı	22.470	16.850	44.187	43.885
	İtalya	Çitliç Odunları	-	-	107.907	24.184
	Fransa	Somak Yaprığı	17.014	4.000	-	-
	Karadağ	Somak Yaprığı	11.469	704	-	-

Edirne vilayeti muhtelif ülkelere ıhlamur çiçeği ihraç etmekteydi. Aşağıdaki çizelgede (Tablo 18)'de konuyla ilgili detaylı bilgiler verilmiştir.

Tablo 18: Edirne Vilayeti Orman Ürünleri İhracat Yapılan Ülkeler ve İhracat Miktarını Gösteren Çizelge

Vilayet	Yabancı Memleket İsimleri	Mahsulün Nevi	1322 (1906) Senesi Miktar-ı Kıyye	1322 (1906) Senesi Değeri Kuruş	1323 (1907) Senesi Miktar-ı Kıyye	1323 (1907) Senesi Değeri Kuruş
Edirne Vilayeti	Muhtelif Memleketlere	İhlamur Çiçeği	-	-	2.900	10.012

Her vilayette birbirinden farklı orman ürünleri ve bitkisel ürünler satılmıştır. Bu bölgesel ihracaatın gelişmesini sağlamıştır. Çizelgelerde kereste gibi orman ürünlerine yer verilmemiştir. Edirne vilayetinde ıhlamur çiçeği, İşkodra vilayetinde şimşir, ravent kökü, sumak yaprağı, Yanya vilayetinde sarıboya ağacı, defne yaprağı, Kosova vilayetinde çamsakızı, neft, terebentin, Selanik vilayetinde sarıboya ağacı, kekik yağı, mazi, ıhlamur çiçeği gibi bitki türlerinin ihracatı gerçekleştirilmiştir. Bu bitkilerden ravent kökü, defneyaprağı, ıhlamur çiçeği, neft, terebentin, sumak yaprağı, sarıboya ağacı, mazi, kozmetik, ilaç ve gıda sanayisinde kullanılırken şimşir gibi küçükboyulu bitki türleri özellikle peyzaj ve bahçe süslemelerinde kullanılmış olması muhtemeldir.

Balkanlar'dan İstanbul'a ihtiyaç dâhilinde Tersane-i Amire, demiryolları, sarayın ihtiyaçları ve şehirde yaşayan halkın ısınma ihtiyacını karşılamak amacıyla odun gönderilmiştir. Dikkat çeken en önemli husus evkaf ormanlarından da yararlanılmasıdır. Bu Balkanlar'daki ve Osmanlı coğrafyasının değişik bölgelerinde yer alan evkaf ormanlarının halkın ve devletin ihtiyacı dâhilinde kullanıldığını (Tablo-19) 'da görmek mümkündür.

Tablo 19: Balkanlardan İstanbul'a Odun Gönderen Bölgeler ve Ağırlıklarına Dair Çizelge

İstanbul'a Odun Gönderen Bölgeler	1322 (1906) Senesi Odun Miktarı	1323 (1907) Senesi Odun Miktarı
Edirne Vilayeti	47.238 Çeki	48.710 Çeki
Selanik Vilayeti	-	3.750 Çeki
Yanya Vilayeti	-	-
Gelibolu Evkaf Ormanları	5.550 Çeki	4.719 Çeki
Ayneros Evkaf Ormanları	-	-
Toplam Yekün	52.788 Çeki	57.179 Çeki

4.2. Yabancı Uzmanlıların Balkan Coğrafyasındaki Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nde ormanların keşfi, amenejman planlaması ve haritalandırma çalışmalarını yapmak üzere gelen yabancı uzmanlar Osmanlı coğrafyası genelinde özellikle Balkanlar'da bu faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Bu uzmanların bir kısmı İstanbul'da bulunan Orman Mektebi ve Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi'nde derslerde vermiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde Osmanlı Devleti'nin bitki örtüsü, orman varlığı, ağaç türleri, sanayi ve ticari açıdan ormanların değerlendirilmesi, Orman Mektepleri ve Orman Müdürlükleri'nin modernizasyonuna yönelik çok önemli adımlar atılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde görev yapan uzmanları, çalışmalarını yürüttükleri Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerine ayırarak iki farklı şekilde incelemek mümkündür. Tanzimat döneminde gelen uzmanların çoğu Fransız ve İngiliz uzmanlardan oluşurken Meşrutiyet döneminde gelen uzmanlar ise daha ziyade Avusturyalı ve Alman uzmanlardı. Tanzimat döneminde Fransız ve İngiliz uzmanlar davet edilmişken Meşrutiyet döneminde Avusturyalı ve Alman uzmanların davet edilmesi hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'nin izlediği dış politika ile alakalıydı. Tanzimat döneminde getirilen uzmanlar daha ziyade bilimsel çalışmalar yürütmüşlerdir. Bunun çalışmaların yanında Orman Mektebi'nde ders verdikleri gibi amenejman, haritalandırma, keşif faaliyetleride yapmışlardır. Meşrutiyet döneminde gelen uzmanlar ise haritalandırma, keşif faaliyetleri, amenejman çalışmaların yanında Osmanlı ormancılığına yönelik idari düzenlemelerde de katkıları olmuştur.

Tanzimat döneminde getirilen Fransız uzmanların tamamına yakını Fransa Nancy Orman Mektebi mezunu iken Meşrutiyet döneminde getirilen Avusturyalı-Alman uzmanlar ise Avusturya Viyana Toprak Kùltürleri Okulu mezunuydu.¹²⁹ Bu bağlamda aşağıda detaylı bir şekilde Yabancı uzmanların çalışma alanları, faaliyetleri, raporları üzerine detaylı bilgilendirme yapılacaktır.

4.2.1. Fransa'dan Gelen Orman Uzmanları

Osmanlı Devleti'nde ormancılığa yönelik düzenlemelerin Tanzimat döneminde hızlanmasıyla pek çok yabancı orman uzmanı getirilmiştir. Bu yabancı uzmanların gelmesinden önce ormancılık alanında çalışmalar daha ziyade 1869 yılında Daru'l Fünun bünyesinde kurulan Ormancılık Mektebi'nde yapılırken sonraları eğitsel-bilimsel ormancılık çalışmalarına ek olarak teknik- mühendislik çalışmaları eklenmiştir. Osmanlı coğrafyasının orman envanteri ve bitki örtüsüne yönelik haritalar, raporlar hazırlanmıştır. Fransa başta olmak üzere pek çok ülkeden keşif amacıyla heyetler getirilmiştir. Bu heyetler botanik, orman bilimlerinde çalışmalar yaptıkları gibi diğer yandan keşif hizmetlerinde bulunmuş, Orman Mektebi bünyesinde dersler vermiştir. Bu dönem içerisinde Osmanlı ormanları üzerine çalışmalar yapan ilk uzmanların başında Louis Tassy ve Alexandre Stheme gelmektedir. Tassy ve Stheme, Sinop ve İstanbul çevresinde keşif üzerine çalışmalar yaparken daha sonra A. Stheme yalnız başına Selanik, Makedonya, Çanakkale ve Gelibolu bölgelerinde keşif çalışmaları yapmıştır. 1866 yılında Osmanlı topraklarında çalışma yapan bir başka Fransız orman uzmanı ise Adolphe Bricogne'dir. A. Bricogne, Karaman ormanlarının keşfini yapmış ve sekiz ay süren keşif çalışmaları sonucunda bölgede yer alan ormanlara dair harita ve amenajman planları ile ilgili raporu hazırlamıştır. Bricogne, daha sonra bir başka Fransız orman uzmanı Godchau ile birlikte, Edirne ve Adana (Osmaniye) şehirlerinde yer alan ormanlarda keşif çalışmaları yapmışlar ve bu bölge ormanları üzerine raporlar hazırlamıştır. Bricogne'nin çalışmaları bununla sınırlı kalmamış, Orman Mektebi'nde dersler vererek İstanbul'da Belgrad ormanlarının

¹²⁹ Detaylı bilgi için bakınız: Abdi Ekizoğlu- Metin Özdoğan; “ *Tanzimat Ve Meşrutiyet Dönemleri Ormancılığında Katkıları Olan Yabancı Uzmanlar*”, İstanbul Üniversitesi Ormancılık Fakùltesi, c.43, Seri:B, Sayı:3-4, İstanbul, 1993, s. 57-68: Özkan Keskin; “*Osmanlı Ormancılığında Kanunlaştırma Hareketleri ve Yabancı Uzmanların Bu Alandaki Etkileri*”, Journal of the Faculty of Forestry, Istanbul University , Sayı:60 (1), s.6.

amenajman planının uygulamasını, kesilecek ağaçların damgalanmasını ve nasıl kesileceğini Darü'l Fünun'daki Orman Mektebi öğrencilerine göstermiştir.¹³⁰

Keşif çalışmaları ve Orman Mektebi'nde eğitim vermek için gelen bir başka orman uzmanı Charles Simon'dur. Simon, biri Türk, diğeri Fransız orman memurundan oluşan heyetin başkanı olarak Bosna ve Çanakkale civarındaki ormanlara dair harita ve amenajman planlarını yapmıştır. Simon, Orman Mektebi'nde 1866-1868 yıllarında Luis Tassy ile birlikte ders vermiştir. Tassy'nin 1868 yılında kesin olarak Türkiye'den ayrılmasından sonra Simon, Orman Mektebi müdürlüğü görevini yürütmüştür.

Aynı dönemde gelen bir başka Fransız ormancı Frederic Chervau'dur. 1866 yılında Fransa'dan getirilmiş dört ormancı uzmandan bir olan Chervau, İstanbul'a geldiğinde ilk işi Luis Tassy tarafından ikinci kez öğretime açılan Orman Mektebi'nde öğretmenlik yapmak olmuştur. Charles Simon ile birlikte öğretmenlik görevini yürüten Chervau daha sonrada biri Türk, diğeri Fransız ormancıdan oluşan heyetin başkanı olarak Teselya ve Bosna civarındaki ormanların keşif çalışmalarını yürütmüştür. Bu keşif gezileri sırasında Bosna ve Teselya havzalarında orman varlığı- bitki örtüsüne yönelik haritalar hazırlayarak bu ormanlara yönelik raporlar düzenlemiştir. Bu bölge de ormanların işletmeye açılmasına dair ihalelerin bazıları da Frederic Chervau tarafından gerçekleştirilmiştir.

Eugerie Godchaux 1866 tarihinde İstanbul'a gelen heyetteki uzmalardan bir diğereidir. Biri Türk, diğeri Fransız ormancıdan oluşan heyeti ile birlikte Çanakkale-Kazdağ ormanlarında kesilmeye elverişli ve ihaleye çıkarılabilecek ağaçların bulunduğu yerleri saptamıştır. Ve bu süreç içerisinde o bölge de bulunan birçok ormanın keşiflerini yapmış, orman varlığı haritasını oluşturmuş ve raporlar hazırlamıştır. Godchaux, 1868 yılında kısa bir süre Orman Mektebi müdürlüğü görevinide yürütmüştür. 1869 yılında Orman Müdürlüğü'ne bağlı Orman Meclisi'nde geçici üye olarak bulunmuştur. Kendi isteği üzerine Osmanlı'daki çalışmalarına bir süre ara vererek 1869 yılının sonuna doğru Fransa'ya dönmüştür. 1870 yılında tekrar davet edilmesi üzerine İstanbul'a gelmiştir. Fransa'dan birlikte geldiği Montrichard ve Galmiche isimdeki iki uzman ile birlikte görevlendirilerek Balkanlar'da Edirne, Bulgaristan çevresindeki ormanlara dair keşif çalışmaları yürüterek bölgenin orman

¹³⁰ Abdi Ekizoğlu- Metin Özdönmez; *a.g.m.* , s. 58-60.

varlığıyla ilgili rapor ve haritalar oluşturmıştır. Bunun dışında Osmaniye-Nurdağ, Suriye-Şam çevresindeki ormanların keşiflerini yapmış, orman varlığına yönelik harita ve raporlarını hazırlamıştır.¹³¹

Galmiche, Fransız orman uzmanıdır. Kendi ülkesindeki ormancılık örgütünde çeşitli görevlerde bulunan Galmiche, Osmanlı Devleti'nin daveti üzerine 1870 yılında diğer arkadaşları ile birlikte İstanbul 'a gelmiştir. Karadeniz'de bulunan ormanların keşiflerini gerçekleştirmiş olup bu amaçla bütün Karadeniz bölgesini gezmişlerdir. Zonguldak Ereğlisi'nden başlayarak, İriebolu, Kastamonu, Sinop, Samsun, Ordu, Tirebolu, Trabzon'a gitmişlerdir. Trabzon üzerinden Artvin, Batum, Taş- köprü, Boyabat, Gümüşhane'ye geziler yapmış, bölgede tahrip edilen ormanlara dair raporlar tutmuştur. Tuttuğu raparlarda alınması gerekli olan önlemleri belirtmiştir. Karadeniz'de bulunduğu süre içerisinde bölgenin orman varlığı üzerine detaylı araştırmalar yapmıştır.

Gerar De Montrichard, Osmanlı Devleti'nin daveti üzerine Galmiche ile birlikte görevlendirilmiş olan Montrichard, 1870 yılında İstanbul'a gelen Fransız orman uzmanlarından biridir. Birçok ormanın keşfini gerçekleştiren Montrichard, özellikle o tarihlerde çok zengin ormanlara sahip olması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin dikkatini çeken Arnavutluk'ta görev yapmıştır. Arnavutluk'un ağaç varlığı, bitki örtüsü üzerine keşif çalışmalarını yürütmüştür. Ayrıca Godchaux ile birlikte Montrichard Bulgaristan ve çevresinde bulunan bazı ormanların keşif, amenejman ve haritalandırma çalışmalarını yapmışlardır. Balkan şehirlerinden Anadolu'ya geçen Montrichard burada Halep, Samsun, Erzurum vilayetlerinde bulunan ormanlarının keşiflerini yapmıştır. Montrichard'ın çalışmaları keşif, amenejman veya haritalandırma ile sınırlı kalmamış aynı zamanda Filibe ve Edirne yöresinde ihaleye çıkarılan bazı ormanların kesim işlemlerinin yönetimiyle de yakından ilgilenererek, geleneksel kesim yöntemlerinin yerine daha modern kesim yöntemlerini uygulamıştır.¹³² 1876-1877 yılları arasında Osmanlı Umum Orman Müdürlüğü'nün geçici üyesi olarak görev yapan Montrichard özellikle Osmanlı Devleti'nin Balkan bölgesinde önemli çalışmalar yürüterek Osmanlı ormancılığının modernleşmesinde etkin isimlerden biri olmuştur.

¹³¹ Abdi Ekizoğlu- Metin Özdönmez; *a.g.m.* , s. 61-62.

¹³² Abdi Ekizoğlu- Metin Özdönmez; *a.g.m.* , s. 61-63.

4.2.2.Almanya ve Avusturyadan Gelen Orman Uzmanları

Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'nde yoğun olarak çalışmalarını sürdüren yabancı orman uzmanlarının çalışmaları Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde orman ve bitki üzerine çalışma yapacak bilim insanının az olması, orman memurlarının sayılarının yetersiz kalması ve bilimsel çalışmalar yapacak nitelikten uzak olması, ormancılığa dair modernizasyonun bir türlü istenilen oranda gerçekleştirilmemesi nedeniyle Meşrutiyet döneminde de ormancılığımıza yönelik araştırmalar yapmak, idari düzenlemeleri sağlamak, Orman Mektebi'nde çalışmaların çerçevesini genişletmek, hızlandırmak Osmanlı ormancılığının modernizasyonunu sağlamak amacıyla yabancı uzmanlara başvurma gereği duyulmuştur. Tanzimat döneminde daha ziyade Fransız uzmanlar getirilirken, Meşrutiyet döneminde ise siyasi dengelere, uluslararası politikaya uygun olarak Osmanlı'nın olumlu ilişkiler kurduğu Almanya'dan ve Avusturya'dan yabancı orman uzmanları davet edilmiştir. Bu dönemde Osmanlı topraklarında çalışma yapan orman uzmanları, görevleri, araştırmaları ve çalışma sahaları aşağıda detaylı bir şekilde verilecektir. Burada bilinmesi gereken bir diğer önemli bilgi ise Meşrutiyet dönemine yapılan keşif ve amenajman planlamaları daha ziyade ormanları işleme açmak, ihale usulüyle özellikle devlet (miri) ormanların satışını kolaylaştırmak amacıyla yapılmıştır.

Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nde görev yapan yabancı uzmanların başında Franz Stöger adlı Avusturyalı uzman gelmektedir. Viyana'da toprak, ziraat ve orman bilimleri üzerine teorik ve uygulamalı eğitim aldıktan sonra 1914 senesinde gelmiştir. Stöger, Osmanlı Devleti'nde görev yaptığı süre içerisinde çalışmaları sadece ormancılık alanıyla sınırlı kalmamış aynı zamanda bir kereste fabrikası ve bir dekovil yolu ve havai hat kurulmasında katkıda bulunmuştur. Orman teşkilatı bünyesinde kurulan Teşcir Müdürlüğü'nde ağaçlandırma memuru olarak görev yapmıştır. Ayrıca daha sonraları Türkiye'de Ağaçlandırma'nın Esasları adlı bir rapor hazırlamıştır. Stöger, çok uzun süre Türkiye'de kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde de ülkemizde yaşamaya devam eden Stöger çalışmalarına da değişik kurumlar bünyesinde devam etmiştir. Tarım Bakanlığı ve Orman Umum Müdürlüğü bünyelerinde önemli görevler yürüten Stöger bu dönemde Bolu-Karadere'nin zengin orman kaynaklarını Ereğli limanına bağlayan demiryolunun yapımı ve işletilmesi görevlerini yürütmüş ve aynı zamanda da amenajman şubesindeki çalışmalarına da devam etmiştir.

Herman Weith, Viyana'da orman ve ormancılık eğitimi altıktan sonra Avusturya ormancılık örgütünde çeşitli görevler yürütmüştür. Weith, ünlü bir orman uzmanı olarak 1914 senesinde Osmanlı Orman Umum Müdürlüğü'ndemüşavir sıfatıyla görevlendirilmiştir. 1914 senesi içerisinde yaklaşık iki ay süreyle Kastamonu, Sinop ve Bolu ormanları üzerinde çalışmalarını yürütmüştür. Karadeniz Bölgesi'nden Akdeniz ve Ege Bölgesi'ne geçen Herman Weith burada Isparta, Denizli, Muğla, Antalya ve Aydın ormanlarını dolaşmış ve bu ormanlara yönelik detaylı iki ayrı rapor hazırlamıştır. Weith, ormanlardan yararlanmanın amenajman planlarına göre yapılması gerektiğini ve bunun için de bir yasaya gereksinme olduğunu önermiştir. Bu önerinin bürokratlar tarafından kabul görmesiyle 1917 yılında "Ormanların Usulü İdarei Fenniyeleri Hakkında Kanun" adlı kanun yürürlüğe girmiştir. Ve böylece Osmanlı ormancılığı daha düzenli, sistematik hale gelerek amenajman planlarına göre işletilmesisüreci başlamıştır. Buyasanın gündeme getirilmesinde, şekillenmesinde Weith'in çok büyük katkısı olmuştur. Yine, bu yasa gereği hazırlanan 1917 tarihli Amenajman Talimatnamesi de bir ilk niteliğinde olup Herman Weith tarafından kaleme alınmıştır. Ayrıca Weith'in önerisi üzerine ormancılık örgütünde bir Amenajman Şubesi kurulmuş ve Avusturya'dan getirilen Pinsker, Stumfohl, Gaigg, Micklitz ve Kreibich adında beş ormancı ile bunlara katılan beş Türk ormancıdan oluşan bir amenajman heyeti oluşturulmuş ve bu ilk amenajman heyeti tarafından Hendek'in Set Köyü yakınındaki Çamdağı ve Kocadöngel ormanlarının harita ve amenajman planı yapılmıştır. Weith, Birinci Dünya Savaşı bitiminde Avusturya'ya dönmüştür. Weith, yaptığı keşifler, kurumsal yenilikler ve hazırladığı planlarla Osmanlı ormancılığına çok büyük katkı sağlamıştır.¹³³

Josef Pinsker, Viyana'da ormancılık üzerine eğitim almış ve Avusturya'da ormancılık üzerine çalışmalar yaptıktan sonra 1917 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Pinsker, Hendek'de çalışan ilk Orman Amenajman Heyeti içerisinde başkanlık görevini yürütmüştür. Pinsker'in başkanlığındaki bu heyet 7.147 hektarlık bir orman parçasında çalışarak ülkemizde bu kadar geniş bir sahada ilk orman amenajman planını yapması açısından önemlidir. Birinci Dünya Savaşı'nın son bulmasının ardından ülkesine dönen Pinsker, 1929 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Bu dönemde bir İngiliz şirketinin bünyesinde çalışmalarını sürdürmüş, Bolu ve Zonguldak yöresindeki orman varlığını

¹³³ Abdi Ekizoğlu- Metin Özdönmez; *a.g.m.* , s. 63-64.

saptamak ve işletilmesi olanaklarını araştırmış bu konuyla ilgili bir rapor hazırlamıştır.¹³⁴

Franz Stumfohl, Viyana'daki Toprak Kùltürleri Yüksek Okulu'nun ormancılık bölümünden mezun olmuştur. 1916 yılında Türkiye 'ye gelen Stumfohl, Hendek'te amenajman planını hazırlamakla görevli heyette görev yapmıştır. Ayrıca Hendek'in Set Köyü'nde 1915 yılında kurulmuş olan ilk Osmanlı Orman Ameliyat Okulu fidanlığının geliştirilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Avusturya hükümeti tarafından beş yıl süre ile Osmanlı İmparatorluğu emrinde çalışmak üzere izinli olmasına karşın, I.Dünya Savaşı'nın bitiminde ülkesi Avusturya'ya dönerek çalışmalarına burada devam etmiştir.

Karl Gaigg, Viyana'daki Toprak Kùltürleri Yüksek Okulu 'nun ormancılık bölümünden mezun olmuştur. Avusturya ormancılık örgütünde görevli iken, 1917 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Hendek ormanlarının amenajman planını hazırlayan heyette görev almış olan Gaigg, daha sonra Eskişehir-Değirmendere ormanlarının envanter çalışmalarında bulunmuştur. I. Dünya Savaşı'nın bitiminde ülkesine dönmüştür.¹³⁵

Gustav Mieklitz, Viyana' daki Toprak Kùltürleri Yüksek Okulu'nun ormancılık bölümünü bitirmiştir. Avusturya Ormancılık Örgütü'nde çeşitli görevlerde çalışmış olan Mieklitz 1916 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Mieklitz, Hendek ormanlarının amenajman planını yapan heyette görev almış ve ayrıca, Bozüyük 'de bir özel ormanın amenajman planını hazırlamıştır. Türkiye'den 1919 tarihinde ayrılmıştır.

Walter Kreibich, Viyana'daki Toprak Kùltürleri Yüksek Okulu'nun ormancılık bölümünü bitirmiştir.. Türkiye'ye 1916 Ağustos ayında gelmiştir. Geldikten hemen sonra Hendek ormanlarının amenajman planını hazırlayan heyetle görev almıştır. Avusturya Ormancılık Örgütü'nde yeni göreve başladığı sırada Türkiye'ye gelmiş olan Kreibich, uygulama alanındaki eksikliğini, Hendek ormanlarında çalışarak gidermiş ve daha sonra, Bolu'da Mehdişey ormanının amenajman planının yapımında da çalışmıştır. Avusturya'ya 1918 yılı Aralık ayında dönmüş olan Kreibich, Avusturya Devlet Ormancılık Örgütü'nde ve Avusturya'nın en büyük özel ormanı olan Mayrhof ormanının işletilmesinde görev almıştır.

¹³⁴ Abdi Ekizoğlu- Metin Özdönmez; a.g.m. , s. 64-65.

¹³⁵ Abdi Ekizoğlu- Metin Özdönmez; a.g.m. , s. 64-65.

Dr.Bauer, Birinci Dünya Savaşı içersinde 1916 yılı sonlarında Almanya'dan ÷lkemize davet edilmiştir. Tarım Bakanlığı ile olan sözleşmesine göre ormancılık öğretiminin incelenmesi ve iyileştirilmesi ile görevlendirilmiştir. Bauer bir yandan yüksek orman okulunda Silvik÷lt÷r dersini okutmak görevini sürdür÷rken, öte yandan da okulun öğretim işlerini incelemiştir. Bauer'in bu konuda hazırlamış olduğu rapor÷zerine, okulun iki yıllık öğretim süresi üç yıla çıkarılmış, ders ve programlarda değışiklikler yapılmış, ayrıca, laboratuvar ve uygulama çalışmalarına ilişkin yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu katkıları ile Yüksek Orman Mektebi'ne pek çok yenilik getirmiştir. Yine, Bauer'in önerisi doğrultusunda bu dönemde ilk defa "Orman Mektebi Âlisi Mecmuası" adı ile aylık bir dergi çıkarılmıştır. Bauer, 1917 yılı Mayıs ayında Bahçeköy Yüksek Orman Okulu son sınıf öğrencileri ile birlikte tatbikat amacıyla, Hendek Orman Ameliyat Okulu'nda ve civarındaki ormanlarda düzenlenen bir geziye katılmıştır. Bauer iki yılı aşan görev süresi sonunda 1918 yılında ÷lkesine dönmüştür. Baur diğer orman uzmanlarının aksine keşif, amenajman faaliyetleri yerine Orman okulunda müfredat, teknik donanım ve eğitsel- bilimsel faaliyetler üzerinde durarak Osmanlı Orman Yüksek Mektebi'nin modernizasyonunun sağlanmasında çok önemli katkısı olmuştur.¹³⁶

¹³⁶ Abdi Ekizoğlu- Metin Özdönmez; a.g.m. , s. 65-66.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin ormanlara dair geleneksel bakış açısı Tanzimat dönemine kadar devam ettirmiştir. Tanzimat Dönemi ile başlayan süreçte Osmanlı Devleti orman ve korulara dair gerekli idari, hukuki düzenlemeler yaparak bu alandaki eksiklikleri gidermeye çalışsa da bu çalışmaların sonucu istenilen oranda başarılı olamamıştır. İdari ve hukuki düzenlemeler ile yetinilmemiş, ormanlar üzerinde bilimsel faaliyetler yürütmek, Osmanlı ormancılığının modernizasyonunu sağlamak amacıyla Orman Mektebi açılmıştır. Orman Mektebi'nin açılması ile ormancılığa dair uygulamalarda geleneksel yöntemlerin dışında modern yöntemlerde kullanılmaya başlanmıştır. Yine aynı dönem içerisinde Avrupa'dan orman uzmanları ve bilim adamları getirilerek Umum Orman Müdürlüğü ve Taşra Orman Müdürlükleri kısa bir süre içerisinde ormanların ve meraların geniş yer kapladığı bölgelerde teşkilatlandırılmaya başlanmıştır. Özellikle Balkanlar'da teşkilatlanmaya başlayan Orman Müdürlükleri kısmi olarak görevlerini yerine getirse de bürokratik bir takım sorunlardan dolayı çok ta başarılı olamamıştır. Balkanlar ve Karadeniz'de bulunan vilayetlerde yoğun bir çalışmaya girilmiş ve özellikle Balkanlarda, Karadenizde bulunan vilayetlerde, sancaklarda, kazalarda Taşra Orman Teşkilatlanması kapsamında çeşitli kademelerden memurlar, müfettişler, ketebe ve ormanları muhafaza ile görevli sebekçi, bekçiler atanmıştır.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde Balkan coğrafyasında bulunan ormanların haritalandırma, amenajman planları gelen yabancı uzmanlar tarafından yapılmıştır. Selanik, Edirne, Bosna, Cezayir-i Bahri Sefid, Manastır, İşkodra, Yanya Vilayet Salnameleri'nde ve bu vilayetler bünyesinde oluşturulan Taşra Orman Müdürlükleri tarafından tutulan tutanaklarda geçen bilgiler, envanter ve raporlardan anlaşılacağı üzere Balkanlar'ın orman varlığı ve bitki çeşitliliği açısından önemli bir bölge olduğunu bizlere açıkça göstermektedir. Fakat Osmanlı Devleti'nin genel olarak ormancılık politikasına çok fazla önem vermemesinden dolayı ormanlar gereği kadar korunamamış, işletilememiştir. Tanzimat döneminde başlatılan çalışmalar Meşrutiyet döneminde daha da hızlanmış ve bu çalışmalar sonucunda Osmanlı Devleti'nin özellikle Balkan ormanlarından aldığı vergiler ve gelirlerde önemli artışlar yaşanmıştır.

Balkanlar'da elde edilen orman ürünleri sadece iç pazarda değil dış pazarda da satılmış ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya, Sırbistan, Yunanistan, Mısır, Karadağ, Bulgaristan gibi ülkelere orman ürünleri ihraç edilmiştir. İhraç edilen orman ürünleri kereste ve odunla sınırlı kalmamış aynı zamanda ilaç, mobilya, kozmetik sanayisinde hammadde olarak kullanılan ıhlamur çiçeği, defneyaprağı, terebentin, neft, çamsakızı gibi bitki ve ağaç türlerinin ihracatı gerçekleşmiştir.

Salnamelerde açıkça gözükmemektedir ki yıllar arasında kereste-odun üretimlerinde farklılıklar olsa da Osmanlı coğrafyası içerisinde en fazla orman varlığına sahip olan Balkanlar'ın devletin kereste, odun ihtiyacını karşılamasının yanında ormanlardan ve ormancılık faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin devlet hazinesine önemli bir katkısı olmuştur. Osmanlı Balkan coğrafyasında Meşrutiyet döneminde amenejman ve haritalandırma çalışmalarından sonra kereste ve odun açısından kıymetli ağaç türlerinin bulunduğu ormanlar ihale usulüyle yerli-yabancı firmalara işletilmesi karşılığında satılmıştır. Ormanların klasik usuller dışında ihale yöntemiyle işleme açılması Balkanlar'da kereste, orman ürünleri üretiminin ve gelirlerinin artmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Taşra Orman Teşkilatı bünyesinde görev yapan yerli ve yabancı uzmanların halka verdiği eğitimler sonucunda orman ürünleri üretiminde teknolojik gelişmelere bağlı olarak bir modernizasyon ve seri üretim başlamıştır. Fakat bu durum ormanların daha da tahrip edilmesine neden olmuştur. Ormanları korumaya yönelik bir takım kanunların çıkarılması ile keyfi ağaç kesiminin önüne geçilmesi hususunda başarılı olunamamış, Orman-Maadin-Ziraat Nezaratı'nın bütün engellemelerine, cezai uygulama ve yaptırımlarına rağmen ormanlar keyfi uygulamalar ile kesilmeye devam edilmiştir.

Özellikle kırsalda artan köy, kasaba nüfusları ormanların yok edilmesinin bir başka nedeni olmuştur. Yeni yerleşim arazileri açmak, yeni tarım alanları oluşturmak ve ısınma ihtiyacını karşılamak amacıyla Selanik, Edirne, İskodra, Manastır gibi pek çok Balkan şehrinde ve Osmanlı coğrafyasının değişik bölgelerinde ormanlar tahrip edilmiştir. Balkan coğrafyasında özellikle sıcaklığın yüksek olduğu Akdeniz ikliminin gözüktüğü Cezair-i Bahrisefid, Yanya ve Selanik Vilayetleri'nde sık sık orman yangınları çıkması ormanların yok olmasına neden olan başka bir faktördür.

Son söz olarak Balkan ormanlarından tam olarak istifade edilmeye başladığı Meşrutiyet döneminde patlak veren 1876-1877 Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı Yunan Savaşı ve akabinde ilerleyen yıllarda meydana gelen Balkan Savaşları bu coğrafyanın

Osmanlı kontrolünden çıkmasına neden olmuştur. Tam olarak Balkan orman varlığının kıymetinin anlaşılmaya başladığı dönemde yaşanan bu olaylar Osmanlı Devleti'nin Balkan ormanlarına- ormancılığına yönelik uygulama ve faaliyetlerinin yarım kalmasına neden olmuş olsa da 1876-1909 yılları arasında Osmanlı Devleti tarihinde pekte örneği görülmemiş bir teşkilatlanma ile Balkanlar'da orman teşkilatlanması sağlanarak önemli çalışmalar yapılmıştır. Salnamelerde ormanlara ve ormancılığa yönelik yer verilmesi, müstakil olarak Orman, Ma'adin ve Zira'at Vekalati'nin kurulması Osmanlı Devleti'nin ormancılık faaliyetlerini önemsemeye başladığının en açık göstergesidir. Ne yazık ki dönemin siyasi ve ekonomik şartlarından dolayı yapılan uygulamalar sınırlı kalmış olsa da bir dönüşüm ve gelişimin yaşanması açısından önemlidir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonraki süreçte Osmanlı Orman Teşkilatlanması ve bu alanda ki idari-hukuki düzenlemeler uzun bir süre kullanılmıştır. Orman Mektebi ve Sultan Abdülhamd döneminde kurulan Halkalı Ziraat Ve Orman Mektebi Âlisi'nden mezun olan öğrenciler cumhuriyetin ilk orman bilimcileri ve memurları olmuştur. Ayrıca Orman Mektebi Darü'l Fünûn bünyesinde çalışmalarına devam ederek üniversite reformundan sonra Orman Fakültesi adını alarak çalışmalara devam edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ki Orman ve Ma'adin ve Ziraat Nezareti model alınarak, Türkiye Cumhuriyeti döneminde de ormanların korunması ve ormancılık faaliyetlerinin düzenlenmesi bakanlık bünyesinde devam ettirilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Orman Genel Müdürlüğü çalışmalarına devam ederken müstakil Orman Bakanlığı ise 1969 yılında kurulmuştur. 1981 yılında kapanan bakanlık 1991 yılında yeniden kurulmuştur. 2011 yılında Çevre ve Orman Bakanlıkları'nın birleştirilmesi ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı adını almıştır.

Balkanlar'da ise Osmanlı Devleti'nden ayrılan devletler kendi orman teşkilatlarını ve okullarını oluşturarak ormancılık faaliyetlerine devam etmişlerdir. Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin başlatmış olduğu ormancılık faaliyetlerini sürdüren Balkan Devletleri'nin pek çoğu II. Dünya Savaşı öncesine kadar teşkilatlanmalarını oluşturmuştur. Balkan Devletleri içerisinde özellikle Bulgaristan teşkilatlanmasında Osmanlı Devleti'ne benzer bir yapılanma izlemiştir. Bulgaristan diğer Balkan Devletleri'nden daha önce hareket ederek I. Dünya Savaşı öncesinde orman teşkilatlanmasını oluşturmuş, Osmanlı Devleti gibi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan gelen orman uzmanlar haritalandırma ve amenajman çalışmaları yapmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Osmanlı Devleti, orman teşkilatlanması

açısından Balkan Devletleri'ne örnek teşkil edememiştir. Balkan Devletleri bu alanda Fransa, İngiltere ve Avusturya'yı örnek alarak, bu ülkelere benzer bir teşkilatlanmaya gitmiştir. Ayrıca Avusturya'da bulunan Viyana Toprak Kùltürleri Okulu ve Fransa'da bulunan Nancy Orman Mektebi örnek alınarak, orman okulları ve orman fakùlteleri kurulmuştur. Bu açılardan değeriendirildiğine Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da ve Türkiye'de orman ve ormancılık faaliyetlerine dair uygulamaları bir ilk niteliğinde olup Osmanlı Devleti sonrasında bölgede kurulan devletler ister-istemez Osmanlı ormancılık geleneğinden yararlanarak, Avrupa'daki modern orman teşkilatları, orman okullarını örnek alarak bu alandaki çalışmalarını yürütmüşlerdir.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Belgeleri

B.O.A. , *Maliyeden Müdevver Defterler*, Gömlek No: 1802.

B.O.A. , *Maliyeden Müdevver Defterler*, Gömlek No: 2465.

B.O.A. , *Maliyeden Müdevver Defterler*, Gömlek No: 2986.

B. Tezler ve Tetkik Eserler

ÇANDARLIOĞLU, Gülçin; *İslamiyet Öncesi Türk Tarihi Ve Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 29- 30.

ÇELİK, Mehmet; *Balkanlar'da Tanzimat; Mithat Paşa'nın Tuna Vilayeti Valiliği 1864-1868*, Libra Yayınları, İstanbul, 2010.

DRAGONOVA, Slavka; *Tuna Vilayetinin Köy Nüfusu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

FAROQHİ, Suraiya; *Osmanlı Şehirleri Ve Kırsal Hayat*, Doğu Batı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib; *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar Ve Evlad-ı Fatihan*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008.

GÖLEN, Zafer; *Tanzimat Dönemi'nde Bosna Hersek*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

GÜL, Muammer,; *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010.

İDRİZİ, Murtazan; *XIV. Ve XV. Yüzyıllarda Bitola (Manastır)* , Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Levent Öztürk, Sakarya, 2008.

İNALCIK, Halil; *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2009.

JELAVİCH, Barbara; *18. Ve 19. Yüzyıl Balkan Tarihi I*, Küre Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2013.

JELAVİCH, Barbara; *20. Yüzyıl Balkan Tarihi II*, Küre Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2013.

- KARAL, Enver Ziya; *Büyük Osmanlı Tarihi I-V*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. Baskı, Ankara, Tarihsiz.
- KARATAY, Osman; *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013.
- KUTLUK, Halil; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1487-1923*, c.1, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1948.
- KUTLUK, Halil; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1787-1925*, c.2, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967.
- McCARTHY, Justin; *Osmanlı'ya Veda*, Etkileşim Yayınları, Çeviren: Mehmet Tuncel, 2. Baskı, İstanbul, 2008.
- ÖRENÇ, Ali Fuat; *Unuttuğumuz Mora Türkleri*, Bab-ı Ali Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- ÖZBİLGİN, Erol; *Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniyye*, İz Yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul, 2014.
- PALAIRET, Michael; *Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim*, Çeviren: Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000.
- PAŞA Mustafa Nuri; *Netayic ül-Vukuat I-IV*, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- PİRENNE, Henri; *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Çeviren: Uygur Kocabaşoğlu, Alan Yayınları, İstanbul, 1983.
- SEVİN, Veli; *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003.
- TUĞLACI, Pars; *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1985.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; *Büyük Osmanlı Tarihi I- VI* (7. Baskı) Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. Baskı, Ankara, Tarihsiz.
- YILDIRIM, Suat; *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Işık Yayınları, 2. Baskı, İzmir, 1996.

C. Makaleler

- AHMETBEYOĞLU, Ali; “ *Hun Akınları Çağında Balkanlar* ” , Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum, 2006, s. 69-85.
- ARSLAN, İsmail; “ *19. Yüzyılda Balkanlar'da Bir Liman Şehri: Kavala* ” , History Studies Dergisi, Volume:2/3, Ankara, 2010, s. 25-38.
- AYNURAL, Salih; “ *XVIII. Yüzyılda İstanbul'un Odun Ve Kömür İhtiyacının Karşılanması* ” Osmanlı Serisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, c.5, s. 563-569.
- BEKSAÇ, Engin; “ *Balkanlarda Tarih Öncesi Ve Erken Uygarlıklar* ” , Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum, 2006, s. 37- 53.
- BİRBEN, Üstüner; “ *Cibal-i Mübaha* ”, Ormancılıkta Sosyo- Ekonomik Sorunlar Kongresi, 19-21 Şubat 2009, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2009, s. 395-404.
- CİN, Halil; “ *Tanzimattan Sonra Türkiye'de Ormanların Hukuki Rejimi* ” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. 35, Sayı:1, Ankara, 1978, s. 311-380.
- DAVİD, Geza; “ *Budin* ”, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, T.D.V. Yayınları, c.6, 1992, Ankara, 1992, s. 344-348.
- DELİBAŞI, Melek; “ *Sultan II. Murad'ın Fetihden Sonra Selanik'te İzlediği Politika Ve Bir Hamam Kitabesi* ” , Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi, c. 14, Sayı: 25, Ankara, 1981, s. 361-364.
- DOĞRU, Halime; “ *Balkanlarda Osmanlı Fetihleri* ”, Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum, 2006, s. 301- 319.
- ELİÇİN, Gökhan; “ *Türkiyede İlk Orman Okulunun Kurucusu Louis Tassy, Hayatı Ve Eserleri* ” İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. XVI, Seri: B, Sayı: 2, İstanbul, 1966, s. 131-135.
- GÖLEN, Zafer; “ *Osmanlı İdaresinde Bosna- Hersek* ” s. 371- 385, Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum, 2006, s. 371- 385.

- HÜLAGÜ, Metin; “1897 Osmanlı Yunan Savaşının Sosyal, Kültürel ve Siyasal Sonuçları” Osmanlı Serisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, c.2, s. 314-318.
- İNALCIK, Halil; “Türkler Ve Balkanlar” Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Türklük Bilgisi Dergisi, Ankara, 2005, Sayı:3, s. 20- 26.
- İNBAŞI, Mehmet; “Balkanlarda Osmanlılar: Fetih Ve İskân”, Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum, 2006, s. 287- 300.
- İNBAŞI, Mehmet; “Üsküp” , .T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c. 42, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2012, s. 377-381.
- KARPAT, Kemal; “Balkanlar”, İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 1992, c.5., s.25- 32.
- KAYA KILIÇ, Selda; “1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa” Ankara Üniversitesi Dil- Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2005, c. 24, Sayı:37, s. 99- 111.
- KAYAPINAR, Ayşe; “Bulgarların Balkanlara Göçü Ve Tuna Bulgar Devleti”, Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum, 2006, s. 105- 128.
- KAYAPINAR, Levent; “Bizans'ın Hakimiyet Sağlama Dönemi: II. Basileos'tan IV. Haçlı Seferine”, Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum, 2006, s. 215- 231.
- KEÇİŞ, Murat; “Latin İşgali Ve Sonrasında Balkanlar'da Bizans” , Balkanlar El Kitabı I, s. 271- 272.
- KEİL, Machiel; “Selanik”.T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c. 36, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2009, s. 352-357.
- KİEL, Machiel; “Kavala” , T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c. 25, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2002, s. 60-62.
- KİEL, Machiel; “Silistre”.T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c.37, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2009, s. 202-205.
- KOCACIK, Faruk; “Balkanlar'dan Anadolu'ya Göçler” , Osmanlı Araştırmaları Dergisi, Sayı:1, İstanbul, 1980, s. 137- 190.
- KOÇ, Bekir; “1870 Orman Nizamnamesi'nin Osmanlı Ormancılığına Katkısı Üzerine Bazı Notlar” Ankara Üniversitesi Dil- Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2005, c. 24, Sayı: 37, s. 231- 257.

- KOÇ, Bekir; “*Osmanlı Devleti'ndeki Orman Ve Koruların Tasarruf Yöntemleri Ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma*” Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi, Ankara, 1990, Sayı:10, s.139- 158.
- KOYUNCU, Aşkın; “*Yunanistan'da Bağımsız Devlet*” , Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum, 2006, s. 489-514.
- KÖSE Ziya, Metin; *Osmanlı Balkan'ında Kara Ticareti Ve Rekabet: Rumeli'de Dubrovnik Tüccarları (1600-1630)* , Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 16, Denizli, 2013, s. 41-58.
- LENEVA, Svetla; “*İXX. Yüzyılın İlk Yarısında Balkanların Orta Kısımında Zanaat Ve Zanaatkârlar*” Osmanlı Serisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, c.3, s. 533-542.
- KİEL Machiel, - John, ALEXANDER; “*Mora*” , T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c.30, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2005, s. 280- 285.
- MANTZEL, Peter; “*Sınır, Sınır Bölgesi ve çekirdek olarak Osmanlı Balkanlar*” Osmanlı Serisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, c.1, s. 205- 211.
- ÖZEL, Ramazan; “*Balkanlar'ın Coğrafi Yapısı*” , Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum-Ankara, 2006, s. 14- 34.
- PRİFTİ, Kristoq; “*Manastır*” T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c. 27, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2006, s. 562-563.
- ŞENEL, Şennur; “*19. Ve 20.Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar*” Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum, 2006, s. 400-421.
- TAŞTAN, Yahya Kemal; “*Balkanlarda Ulusçuluk Hareketler*” 9. Ve 20.Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar” Balkanlar El Kitabı I, Derleyenler: Osman Karatay- Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum, 2006, s. 413-445.
- TOKAY, Gül; “” Osmanlı Serisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, c.2, s. 319-328.
- TUNCEL, Metin; “*Meriç*” , İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 2004, c. 29, s. 188- 190.

- TURAL, Erkan; “*Osmanlı Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti’nde Bürokratik Reform (1908- 1914)*” , Tarih Dergisi, Sayı: 48, İstanbul, 2009, s. 85- 115.
- TURAN, Şerafettin; “*Dubrovnik*” ,T.D.V. İslam Ansiklopedisi, c. 9, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1994, s. 542-544.
- YAVUZ, Nuri; “*Birinci Balkan Harbi Ve Selanik'in Kaybı*” , Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi, c.1, Sayı:2-Yaz, 2008, Ankara, 2008, s. 139-154.
- YILDIZ, Özlem; “*20.Yüzyıl Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti*” Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı: XII/24, İzmir, Bahar-2012, s. 27-46.
- ZAMOLO, Dívna Duiric; “*Belgrad*” , İslam Ansiklopedisi, T.D.V Yayınları, Ankara, 1992, c.5. S. 407- 409.

Ek 2: BOA. A. MKT. UM. NO: 326/55

121

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

افرقا ومعا و عبد الله

مکتوبی قلمی

عدد

✓

معدودہ خاکر کفر و کفر

[illegible]

وہاں سے واپس آئے

۱۹۹۹ ۱۹۹۹

22

Tablolar

- Tablo 1: Michael, PALAİRET; *Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim*, Çeviren; Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 7.
- Tablo 2: *1839-2009 Geçmişten Günümüze Ormancılık/Ormancılıkta 170 Yıl*, Orman Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009. , s. 18.
- Tablo 3: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1487-1923*, c.1, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1948, 381-386.
- Tablo 4: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1487-1923*, c.1, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1948, 386-387.
- Tablo 5: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1487-1923*, c.1, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1948, 387-391.
- Tablo 6: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1487-1923*, c.1, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1948, 383-394.
- Tablo 7: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1787-1925*, c.2, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967, s. 141-142.
- Tablo 8: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1787-1925*, c.2, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967, s. 137-140.
- Tablo 9: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1787-1925*, c.2, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967, s. 208.
- Tablo 10: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1787-1925*, c.2, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967, s. 209.
- Tablo 11: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1787-1925*, c.2, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967, s. 146-150.

- Tablo 12: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1787-1925*, c.2, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967, s. 143-146.
- Tablo 13: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1787-1925*, c.2, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967, s. 152.
- Tablo 14: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1787-1925*, c.2, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967, s. 153.
- Tablo 15: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1787-1925*, c.2, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967, s. 153.
- Tablo 16: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1787-1925*, c.2, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967, s. 153.
- Tablo 17: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1787-1925*, c.2, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967, s. 150-151.
- Tablo 18: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1787-1925*, c.2, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967, s. 150.
- Tablo 19: Tablo 18: Halil, KUTLUK; *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar 1787-1925*, c.2, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1967, s. 162.